МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ ТА МИСТЕЦТВ

Кафедра теорії та історії мистецтв

НАБОКОВА ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

«КНИЖКОВА ГРАФІКА ЯК РЕФЛЕКСІЯ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ НА ВОЄННІ ПОДІЇ 2022-2024х РОКІВ»

диплом студентки
освітньо-кваліфікаційного рівня магістр
за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація»»
галузі знань 02 «Культура і мистецтво»
Кваліфікація: «Магістр образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації/мистецтвознавець»

Науковий керівник:

Корнев А.Ю.,
Кандидат мистецтвонавста, старший викладач кафедри ТІМ.

Національна шкала:_____
Кількість балів:_____
Оцінка ECTS_____

Харків-2024

АНОТАЦІЯ

Набокова Юлія Анатоліївна. Книжкова графіка як рефлексія українських митців на воєнні події 2022-2024х років. – Дипломна робота здобувачки другого освітньо-кваліфікаційного рівня (магістр).

Дипломна робота присвячена дослідженню українських ілюстрованих книжкових видань, що дотичні до теми сучасної війни в Україні, та були створені та видані в період з 2022 по 2024 рік. Магістерська робота містить аналіз різних видів і форматів ілюстрованих книжкових видань: прози, поезії, графічних романів, мальописів, а також неконвенційних форматів — зінів та артбуків. Окрему увагу приділено особливостям оформлення книг на тему війни для дітей як найбільш емоційно вразливої аудиторії.

Окремий розділ дослідження присвячений опису та аналізу власної художньої практики у якості графіка-ілюстратора. Практичний підхід до створення власного твору дозволив доповнити теоретичне дослідження, поєднуючи науковий аналіз із особистим мистецьким досвідом.

Ключові слова: книжкова графіка, художня книга, артбук, зін, ілюстрація, фотоілюстрація, цифрове мистецтво, мистецька рефлексія, мистецтво під час війни, українське сучасне мистецтво.

ABSTRACT

Nabokova Yuliia Anatoliivna. Book graphics as a reflection of Ukrainian artists on the war events of 2022-2024. – Diploma work of the applicant for the second educational and qualification level (master’s degree).

This diploma work is dedicated to the study of Ukrainian illustrated book editions related to the topic of the current war in Ukraine, created and published in 2022-2024. The master’s work includes an analysis of various types and formats of illustrated book editions: prose, poetry, graphic novels, comics, as well as unconventional formats – zines and artbooks. Special attention is paid to the features of book design on the topic of war for children as the most emotionally vulnerable audience.

A separate section of the study is devoted to the description and analysis of the author’s own artistic practice as a graphic artist-illustrator. The practical approach to creating one’s own work allowed complementing the theoretical research by combining scientific analysis with personal artistic experience.

Keywords: book graphics, art book, artbook, zine, illustration, photo illustration, digital art, artistic reflection, art during the war, Ukrainian contemporary art.

ЗМІСТ

ВСТУП…….5

РОЗДІЛ 1. СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ОГЛЯД І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ.....8

1.1. Аналіз наукової літератури на тему української книжкової графіки.…….....8

1.2. Огляд фахових досліджень сучасної української книжкової графіки в контексті національної ідентичності.…….....12

Висновки до розділу 1……16

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ОФОРМЛЕННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВИДАНЬ НА ТЕМУ ВІЙНИ. ….....18

2.1. Візуалізація воєнної тематики у дитячій літературі: мистецькі засоби адаптації складних сюжетів..…….....18

2.2. Аналіз оформлення художньої літератури для дорослих: специфіка видань на тему війни.…….....27

Висновки до розділу 2…….....44

РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО ОФОРМЛЕННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ: АБСТРАКТНИЙ ТА МЕТАФОРИЧНИЙ ХАРАКТЕР
ПОЕЗІЇ..….....46

3.1. Ілюстрація як рефлексія воєнних подій: аналіз художнього оформлення збірок поезій..…….....46

3.2. Власний досвід як метод мистецтвознавчого дослідження: на прикладі оформлення поетичних збірок на тему війни…….....58

Висновки до розділу 3…….....67

РОЗДІЛ 4. АЛЬТЕРНАТИВНІ КНИЖКОВІ ФОРМАТИ ВИДАНЬ НА ТЕМУ
ВІЙНИ...….....68

4.1. Мистецтво зіну: художнє оформлення у контексті сучасної української
війни..……..…….....68

4.2. Художня книга: Артбук як форма візуальної рефлексії митців.…….....75

Висновки до розділу 4…….....85

ВИСНОВКИ……..…....86

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….....90

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. Інтерв'ю з Костянтином Зоркіним. Інтерв'ю з Борисом Гриньовим.

ДОДАТОК Б. Інтерв'ю з Борисом Гриньовим.

ДОДАТОК В. Інтерв'ю з Митею Фєнечкіним.

ДОДАТОК Г. Список ілюстрацій.

ДОДАТОК Д. Альбом ілюстрацій.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Українська книжкова графіка 2020-х років формувалася на фоні значних соціальних, політичних та культурних змін, викликаних війною та іншими глобальними викликами. Українська книжкова графіка в історичній ретроспективі залишається малодослідженою сучасними науковцями. Це зумовлено численними обмеженнями на друк книг і наукових праць українською мовою, які були наслідком тривалих процесів утиску української культури. Необхідно провести вчасне дослідження сучасних українських видань, щоб зафіксувати їх створення під впливом військової агресії Росії, зберігаючи культурну пам'ять та відображаючи поточний історичний контекст.

Фахові дослідження сучасної художньої літератури, наразі, набувають все більшого обсягу робіт в сфері мистецтвознавства, починаючи від витоків - аналізу книжкової графіки XX сторіччя і раніше (М. Мудрак, О. Лагутенко, А. Шпаков), модерну українську графіку, зокрема роботи М. Бойчука та Г. Нарбута. Сучасне книжкове оформлення досліджують переважно в сфері дитячої літератури (М. Токар, В.Зайцева, В. Олійник, Е. Огар, О. Мєльнік, Ю. Кандоркіна та інші). Водночас, аналіз дорослої літератури, прозових видань і поетичних збірок є малопредставленим у сучасних мистецтвознавчих дослідженнях України. Окремої уваги також потребують неконвенційні книжкові формати, такі як артбук та зін, що мають обмежений тираж і потребують детального аналізу та документування з метою збереження їх в рамках наукового мистецького аналізу.

Актуальним є не тільки формальний аналіз видань, а й висвітлення процесів оформлення книг, що відображають тему війни. Безперечно, важливим аспектом дослідження є аналіз візуального втілення емоційних експресій митців, їх рефлексії та візуального переосмислення жахливих подій, свідками яких вони стали. Ці емоційні переживання художники та письменники втілюють у своїх творах. Збір та аналіз мистецьких досягнень

2022-2024 років формують підґрунтя для подальшого розвитку української культури. Водночас, вивчення сучасного матеріалу дає змогу залучити до дослідження інтерв'ю з митцями та письменниками, чиї твори будуть включені в роботу.

Тема є актуальною не тільки для магістерського дослідження, але й має потенціал для подальших наукових робіт, наприклад аналіз масиву книжкової графіки 2022-2024рр. в контексті її впливу на подальший розвиток книжкового мистецтва України в післявоєнні часи, або як документацію сучасними графіками суб'єктивного сприйняття воєнних подій, тощо.

Мета дослідження. Метою дослідження є зібрати та проаналізувати проілюстровані роботами сучасних українських митців книжки, що дотичні до теми війни та видані в період 2022-2024х років, виявити особливості підходу митців до воєнної теми.

Досягнення мети передбачає виконання **наступних завдань**:

1. зібрати та систематизувати фахову літературу дотичну до обраної проблематики;
2. зібрати та систематизувати художні видання, що були оформлені та видали в Україні в заданий період та дотичні до теми;
3. провести усебічний аналіз та виділити основні тенденції оформлення обраних видань;
4. виділити особливості візуальної мови подачі військової тематики;
5. з'ясувати вплив емоцій від воєнних подій на творчість митців та їх вираження в книжковому оформленні.

Об'єктом дослідження є графічне оформлення книжок українськими митцями в умовах російської агресії проти України періоду 2022-2024 х років. **Предметом дослідження** – візуальна мова подачі військової тематики.

Апробація основних положень роботи пройшла шляхом участі у двох конференціях:

1. Набокова Ю. ВИКОРИСТАННЯ ВЛАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ПРАКТИКИ, ЯК МЕТОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ОФОРМЛЕННЯ ЗБІРКИ «ЧОРНО-БІЛА ВІЙНА»).

Сучасний мистецький дискурс очима молодих науковців. Збірка тез. Харків: ХДАДМ, 2024.

2. Набокова Ю. ОБРАЗНІСТЬ, СИМВОЛІКА ТА АДАПТАЦІЯ ТЕМИ ВІЙНИ В КНИГАХ ДЛЯ ДІТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ВИДАННЯ “АБЕТКА ВІЙНИ” 2022р.). *Міжнародна науково-практична конференція «Гагенмейстерські читання». Українська культура і мистецтво у час війни: руйнування ієрархій*. КПНУ. 2024.

Структура дослідження. Робота складається з вступу, 4 розділів, висновків до розділів, висновку (загальний обсяг 90 стор.), списку літератури в кількості 98 позицій, додатків – інтерв’ю, списку ілюстрацій та альбому ілюстрацій в кількості 114 позицій.

РОЗДІЛ 1.
СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ОГЛЯД І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ.

1.1. Аналіз наукової літератури на тему української книжкової графіки.

Дослідження української книжкової графіки є важливою складовою вивчення історії мистецтва, видавничої справи та культурного надбання загалом. Наявний масив наукової літератури дозволяє систематизувати знання про ключові етапи розвитку української книжкової графіки та визначити основні проблеми, які потребують подальшого вивчення. Це включає питання авторської стилістики, функціонального призначення ілюстрацій у книзі, а також роль графіки як засобу збереження національної ідентичності.

Дослідження сучасної української книжкової графіки мають глибоке коріння, що сягає початку XX століття, коли з'явилися перші фахові видання, присвячені українській книзі. Саме цей період став важливим етапом у становленні української книжкової графіки як окремого виду мистецтва та об'єкта наукового вивчення. Мистецтвознавець з Одеси Анатолій Шпаков опублікував два дослідження на тему книжкової графіки. Він вважає, що «Книга — найцінніший документ своєї епохи» [86;с.6]. У своєму виданні «Художник і книга» (1973 р.) він досліджує шляхи становлення і розвитку, утвердження принципів соціалістичного реалізму в українській радянській книжковій графіці [86]. Його ж авторству належить «Книга і час» (1977 р.) в якій автор робить короткий огляд книговидавничої справи на Україні, публікує ілюстрації українських художників різних поколінь (Георгій Нарбут, Анатолій Петрицький, Василій Єрмілов, Іван Падалка, Софія Налепинська-Бойчук, Миколай Самокиш тощо) [85].

Представниця української діаспори в США професорка історії мистецтв Мирослава Мудрак досліджує українську візуальну культуру, але у контексті авангардного мистецтва кінця XIX початку XX сторіччя. Зокрема, у своїй монографії «"Нова ґенерація" і мистецький модернізм в Україні» (яка

була написана в 1986 році, але видана на Україні лише у 2018 році), М. Мудрак досліджує українське мистецтво першої половини ХХ сторіччя [35]. Аналізуючи активний розвиток графіки в окреслений період, вона зазначає: «Завдяки друку мистецтво стало більш доступним для читацького загалу» [35; с.215]. Авторка досліджує численні мистецькі часописи, що видавалися на початку ХХ сторіччя, творчість художників поліграфії (Г. Нарбут, В. Єрмілов, М. Семенко, А. Петрицький та інші) тенденції розвитку художніх напрямків та діяльність видавництв.

На початку ХХІ сторіччя мистецтвознавчі дослідження все в більшому об'ємі звертаються до аналізу сучасної української книжкової графіки. Поширюється як кількість авторів (Вікторія Олійник, Емілія Огар, Оксана Мєльнік, Ольга Перова, Марина Токар та інші), так і глибина занурення у специфіку теми книговидання, особливо щодо вивчення розвитку дитячої літератури в Україні. Мистецтвознавиця Ольга Петрова в статті «Фольклорні традиції в українській ілюстрації 70-80-х років ХХ сторіччя» розглядає українську книжкову графіку означеного в заголовку періоду як важливий фактор збереження та розвитку «фольклорного стилю», пояснюючи це масовістю та високою комунікативністю книги [50]. О. Петрова пише, що художники 1970-х років були ніби посередниками між фольклорною спадщиною та сучасністю: «Ілюстрація сприймалась як візуальна пам'ять історії, без якої неможливо осягнути значення власної культури в світовому контексті» [50;с. 62].

У 2006 році в книзі «Українська графіка першої третини ХХ століття» вперше за часи сучасного українського видання і мистецтвознавства подано ґрунтовне дослідження на цю тему, яке зробила Ольга Лагутенко. Вона розглядає період першої третини ХХ сторіччя як «ренесанс української графіки» [19]. Книга охоплює художні течії модерну та авангарду. Також у виданні розглядається роль індивідуальності митця, яка виражається в його ілюстраціях, і фактор суб’єктивного сприйняття твору глядачем: «У мистецтвознавчих текстах нас приваблює не лише концептуальна

характеристика творчості майстра, але й відчуття неповторної індивідуальності художника уміння оцінити високі естетичні якості його творів» [19;с.9].

У 2008 році видавництво «Критика» спільно з Українським науковим інститутом Гарвардського університету видає монографію М. Мудрак «Понад кордонами. Модерна українська книжкова графіка. 1914–1945», де професорка досліджує творчість українських майстрів початку ХХ сторіччя, що працювали в Україні або вимушені були виїхати за кордон [36]. М. Мудрак висвітлює питання дизайну книжкових обкладинок, бо, як вона пише: «Художнє графічне оформлення книжки допомагало не лише означити предмет, а й вловити основну думку, сховану за назвою видання; таким чином видавничий продукт ставав доступнішим для сприйняття широкої аудиторії» [36;с.13].

У 2010-х роках кількість досліджень на тему української книжкової графіки зростає. Мистецтвознавчі публікації об'єднує тема функціонування книги в національній культурі, такі як: «Українська книжкова графіка першої третини ХХ століття як об’єкт історико-мистецтвознавчих досліджень» Вероніки Зайцевої (2018), «Історичні передумови формування художньо-образної системи української книжкової графіки початку ХХ століття» Оксани Мельник (2016) та інші [12,26]. Авторка аналізує культурно-історичні умови, які сприяли розвитку художньо-образної системи, зокрема вплив народного мистецтва, національних традицій і модерністських тенденцій того часу. Особлива увага приділяється внеску видатних митців, таких як Георгій Нарбут і Василь Кричевський, у формування візуального коду української книги початку ХХ століття.

Також в фаховій літературі висвітлюється процес створення художньої книги митцями: «Ілюстрування дитячих книг художниками випускниками Української академії друкарства останньої чверті ХХ ст.» А. Майовець; «Книжкова графіка Львова кінця XIX-XX століття» Леонід Лоїк, «Слово,

образ, форма. Художньо-проектний інструментарій дитячої книжки-іграшки» Оксана Мельник та інші [23,21,28].

Науковиця Вікторія Олійник також вивчає тему української книжки в публікаціях: «Сучасний погляд українського художника-ілюстратора на оформлення дитячої книги (на прикладі творчості Костя Лавра)» 2011 р., «До проблеми вивчення української книжкової графіки кінця ХХ ст. (на матеріалах фондів музею книги і друкарства України)» 2013 р., «Книжкова ілюстрація як засіб візуальної комунікації в контексті української графіки 80-90х рр. ХХ сторіччя» 2015 р., «Принципи використання етностилістичних художніх засобів в українській книжковій графіці. Мистецтвознавчі записки.» 2016 р., «Етапи трансформацій українського книжкового дизайну «перехідної доби» (1980–1990 років).» 2018 р. [45-48].

В. Олійник розглядає ілюстрацію як фактор успішності видання. Наслідуючи та синтезуючи український авангард та риси українського народного мистецтва, в ХХІ сторіччі ілюстратор створює власний стиль, який, проте, базується на наслідуванні тенденцій книжкової графіки, які були задані на початку ХХ сторіччя. Аналізу книжкового оформлення із застосуванням творів, які відповідають рисам сучасного мистецтва, згадані автори не приділяють уваги. Більш того В. Олійник критикує ілюстрацію, виконану в «сучасному дусі»: «Під поняттям “сучасний” розуміється не дещо абстрактне, а дещо сміливе… Але, на жаль, буває, що в гонитві за сучасним баченням, видавництва випускають в світ продукт сумнівної якості. І тут є декілька причин. Одна з них… у низькому рівні мистецької освіти видавців» [45;с.148].

Важливо зазначити, що приведені праці охоплюють переважно візуальну складову оформлення та не торкаються питання сучасного мистецтва, соціально-політичного та культурного середовища та його взаємодії із книжковим оформленням. Таким чином, не вважаючи твори сучасного мистецтва, що не відповідають рисам класичної книжкової графіки, гідними до мистецтвознавчого аналізу, пропускається значна частина розвитку видавничого мистецтва.

За умов швидкого розвитку нових технологій з’являються дослідження, пов’язані з використанням комп’ютерної графіки в створенні ілюстрацій та оформленні книжок. Оксана Мельник в статті «Комп’ютерна графіка в сучасній книжковій ілюстрації: проблеми техніки і стилю» розглядає питання технічних особливостей роботи з комп'ютерною графікою, також приділяє увагу сучасній тенденції «не фотореалістічної візуалізації» в ілюструванні, пошуку унікальної авторської художньої мови [27]. Леонід Давиденко в статті «Засоби художньої виразності у книжковій графіці: традиції та інновації» розділяє ілюстраторів за засобами створення художніх образів на два напрямки: класичний підхід (орієнтований на реалістичне відтворення сюжету) і декоративний (побудований на принципах декоративізму, лаконічності та стилізації) [11]. Також Л. Давиденко підкреслює у сучасному мистецтві тяжіння до особистісної ідентичності художника, але разом з тим, щодо книжкової графіки він зауважує: «Ілюстрація не є цілком самостійним жанром і завжди підпорядковується змісту авторського тексту» [11; с.116]. Втім, досліджуючи книжкове оформлення, виконане сучасними митцями, де в певних випадках графіка ніяким чином пов'язана із текстом змістовно, неможливо повністю погодитися з цією цитатою.

1.2. Огляд фахових досліджень сучасної української книжкової графіки в контексті національної ідентичності.

Сучасна українська книжкова графіка є важливим засобом збереження та утвердження національної ідентичності, що активно вивчається вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Оформлення української книги розглядається як синтез мистецтва і культурної комунікації, де графічний елемент виконує не лише естетичну, а й глибоку символічну функцію. Окреме місце у фахових дослідженнях займає аналіз графічного оформлення книжок у період незалежності України. Науковці наголошують, що після 1991 року в оформленні книг почав простежуватися свідомий акцент на відродженні національної символіки та традицій.

Світлана Ковальчук у своїй праці «До питання про особливості функціонування національної книги в культурі України наприкінці XX — початку XXI століття» досліджує роль української книги як важливого елемента культурної комунікації та національного самоусвідомлення в умовах соціокультурних трансформацій[16]. Авторка акцентує увагу на відродженні української книжкової традиції, зокрема в контексті зміцнення національної ідентичності, аналізуючи як художні, так і дитячі видання, що набули особливого значення в цей період.

До аналізу дитячої книги в Україні звертається і Марина Токар у низці своїх публікацій. Зокрема, в дисертації «Образи героїв української дитячої літератури в книжковій ілюстрації другої половини XX — початку XXI століття» 2018 р. Дослідження фокусується на тому, що основною тенденцією книжкової ілюстрації радянського періоду, на думку авторки, є акцент на важливості літературного змісту в ілюстраціях, коли візуальна частина підпорядковується тексту й покликана передавати його сенс, а не самостійно висловлювати нові ідеї чи художні інтерпретації. Разом з тим, у поєднанні з ідеологічними настановами щодо усталеного прочитання класичних творів, такий підхід до оформлення книжок заважав урізноманітнити художню візуалізацію літературних творів. Авторка зазначує, що, на відміну від традиційного сприйняття періоду другої половини XX — початку XXI століття як занепаду книговидавництва в Україні, він може інтерпретуватися як етап пошуків нових підходів до книжкової ілюстрації, що супроводжується більшою свободою художнього вираження та тісною співпрацею між видавцем і художником, де художник відіграє центральну роль. У дослідженні М. Токар, розглядаючи художньо-естетичні характеристики дитячої книжкової ілюстрації, окреслюється, що зображення перебувають у безперервній взаємодії з основними композиційними прийомами та образно-стилістичними рішеннями, притаманними трьом основним періодам розвитку української книжкової графіки в контексті дитячої літератури. Також мистецтвознавиця перелічує та прописує ці етапи, а саме: перший етап (1950-

ті – 1980-ті роки), другий етап (з 1990-тих по 2000-ні) та третій етап ((2000-ні) [72]. В рамках третього періоду, найсучаснійшого, авторка розглядає стилістичні особливості дитячої книжкової графіки початку XXI ст., де зазначає, що «Зміни поглядів щодо візуальних характеристик ілюстративної практики відбувалися фактично кожне десятиріччя», проте художня мова не завжди співпадає з новими образотворчо-стилістичними тенденціями певного року виходу книги [72;с. 72].

В іншій праці Марини Токар, статті 2018 року «Національна складова в ілюструванні української дитячої книги у другій половині XX — на початку XXI століття» досліджується роль дитячої книги у формуванні національної ідентичності в українській культурі та аналізуються специфічні риси вітчизняної ілюстрації[71]. Авторка виявляє, як національні традиції та сучасні тенденції знаходять відображення у дитячих ілюстраціях, акцентуючи на тому, як культурні й історичні мотиви співвідносяться з візуальним оформленням книг для дітей. Разом з тим, дослідниця акцентує на впливі екстремальних зовнішніх обставин на мистецьку діяльність, а також на зовнішніх соціально-політичних подіях, як умовах формування національної ідентичності: «Її загострення відбувалося пропорційно до посилення тиску на українську культуру з боку тоталітарної держави, що здійснювався шляхом нищення представників творчої інтелігенції та національно свідомих представників суспільства» [71;с. 51]. Дослідниця зазначає, що в сучасному оформленні усталених національних сюжетів та образів, звернення до класичного літературного матеріалу дозволяє митцям по-новому інтерпретувати національну тематику.

Професорка кафедри видавничої справи та редагування Української академії друкарства Емілія Огар у своїх працях також акцентує на важливості ролі книги як складової культурного розвитку країни: «Критерії сучасності та функціональності сучасної української книги для дітей. Поліграфія і видавнича справа» 2007 р., «Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)» 2012 р., «Новітня українська дитяча книга:

соціокультурний, комунікативний і видавничий виміри» 2013 р., «Сучасна дитяча книга як національний культурний продукт.» 2014 р., «Сучасний український "мальопис": видавничі реалії та перспективи. Поліграфія і видавнича справа.» 2018р. [39-44]. Авторка розглядає основні аспекти, які визначають відповідність дитячої літератури актуальним культурним тенденціям та аналізує, як сучасні дитячі книги можуть поєднувати естетичну цінність з функціональністю. Зокрема, підкреслюючи важливість синтезу художнього оформлення, змісту та виховної складової. Е. Огар розглядає роль книжкової ілюстрацій у формуванні читацької культури.

В статті «Критерії сучасності та функціональності сучасної української книги для дітей» авторка розглядає книгу, як невід'ємну складову «світу дитинства», і має значний вплив на формування дитячої субкультури[41; с.120]. Отже, книга, виступаючи як призма світогляду суб'єкта, буде реагувати на зміни, що відбуваються у реальному часі, під впливом соціально-політичних та культурних умов і це буде в свою чергу впливати на тенденції в оновленні естетики ілюстрування та графічного оформлення дитячих видань. Дослідниця акцентує на важливості сучасного книговидання для української культури, та зазначає, що, наразі, більш якісними за художніми та літературними властивостями є перевидання української усталеної класики або переклади зарубіжних творів, що не сприяє формуванню і усвідомленню нової сучасної культури. Разом з тим, дослідниця розмірковує над самим поняттям «сучасності» дитячої книги. Вона пише: «Основний зміст цього поняття, на нашу думку, полягає в тому, наскільки дитяча книга є комунікативно ефективною в конкретний час і за конкретних обставин: наскільки цікавими і змістовними для дітей є її тематичне й смислове наповнення, впізнаваними, а значить — сучасними герої, сюжети, інтерпретаційна манера ілюстрування, конструктивне вирішення, наскільки дієвим є комунікативно-регулятивний потенціал твору, функціональною його літературна форма та засоби візуалізації»[41; с. 124]. Крім того, в роботах авторки підкреслюється вплив технологічних новацій на видання та

споживання дитячої літератури, що стає важливим чинником у формуванні нових підходів до створення книг для дітей[41,44].

Висновки до розділу 1.

1. Науковий інтерес до феномену української книжкової графіки охоплює як загальні мистецтвознавчі дослідження, так і вузькоспеціалізовані праці, що присвячені творчості окремих митців, особливостям технік виконання, стилістичним напрямам чи конкретним історичним періодам. Значна увага приділена внеску українських графіків ХХ століття, які, попри складні соціокультурні умови, зуміли сформувати самобутній національний стиль. Водночас сучасна книжкова графіка, що поєднує традиційні техніки з цифровими можливостями, стає об'єктом новітніх досліджень. Сучасні дослідження української книжкової графіки першої половини ХХ століття висвітлюють її розквіт, значення індивідуального стилю художників та вплив фольклорних традицій.

2.Вивчення графіки акцентує увагу на її ролі в передачі культурної спадщини та розвитку українського книжкового мистецтва. Попри зростання кількості праць, українська книжкова графіка ХХІ століття залишається малодослідженою. фокус здебільшого зосереджується на дитячій літературі, як більш об'ємному масиву ілюстрованих видань. Сучасні тенденції та взаємодія графічного мистецтва з оформленням книг потребують глибшого наукового аналізу.

3. Аналіз того, як простір української культури відображається в книжкових виданнях, є актуальним завданням сучасного наукового дискурсу, особливо в контексті нагальної потреби українського суспільства у зміцненні національної ідентичності.

4.Окремий напрям досліджень стосується цифрових трансформацій української книжкової графіки. Використання новітніх технологій у створенні ілюстрацій дозволяє поширювати українське мистецтво на міжнародному рівні, водночас зберігаючи його автентичність. Цифрові книги та

мультимедійні видання створюють нові можливості для популяризації української культури, зберігаючи її унікальний стиль. Таким чином, сучасні фахові дослідження підкреслюють важливість української книжкової графіки як культурного явища, що сприяє збереженню та трансляції національної ідентичності. Вони відображають багатогранність цього феномена, його зв’язок із традиціями та актуальність у сучасному глобалізованому світі.

5. Не зважаючи на низку статей в культурологічних та мистецтвознавчих виданнях, українська книжкова графіка початку XXI сторіччя наразі досліджена не в повному обсязі, це також стосується й оформлення поетичних збірок. Особлива увага в сучасному мистецтвознавстві приділяється аналізу видань для дітей. Проте аналізу сучасних видань для дорослої аудиторії присвячено не так багато фахових публікацій. Також художня книга, як результат взаємодії художника та письменника, ще не була предметом монографій, книжок, об'ємних наукових видань в достатньому для такого широкого поля досліджень обсязі.

РОЗДІЛ 2.
ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ОФОРМЛЕННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРОЗОВИХ ВИДАНЬ НА ТЕМУ ВІЙНИ.

2.1. Візуалізація воєнної тематики у дитячій літературі: мистецькі засоби адаптації складних сюжетів.

Мистецтвознавчий аналіз дитячих книжок, створених українськими художниками та авторами-письменниками під час війни, дозволяє простежити розвиток стилістичних підходів, дослідити специфіку художньої мови та інтеграцію візуального мистецтва з текстом, адаптованим для дитячого сприйняття. Разом з тим, дослідження дитячої книги на воєнну тематику відкриває нові перспективи в аналізі образотворчого мистецтва, створеного для юної аудиторії в умовах сучасної війни. Ілюстрації в таких виданнях відіграють ключову роль, виступаючи інструментом візуалізації складних тем, підтримки емоційної стійкості та адаптації дітей до нових реалій. Як писала М. Токар в своїй статті «Національна складова в ілюструванні української дитячої книги у другій половині ХХ — на початку ХХІ століття.»: «Саме «книжка з картинками» розкриває дитині нові естетичні обрії, стимулює потяг до пізнання, викликає інтерес до літератури, а згодом — до самостійного читання» [71; с.53].

Під час активної фази російсько-української війни було створено низку дитячих книг, метою яких стало пояснення складних і дорослих тем, таких як війна, конфлікт або навіть смерть, через адаптовані художні образи та візуальні рішення. Такі видання слугують не лише засобом інформування, але й інструментом емоційної підтримки, формування уявлення про події та подолання психологічних бар’єрів у дитячій аудиторії.

В виданнях для наймолодшої глядацької групи, дітей дошкільного віку, традиційно зображення переважають по заповненості сторінок над текстом: «Ілюстрація – традиційно домінантний елемент книжкового видання для дітей» [28; с.193].

Як зразок такого сучасного українського дитячого видання, можна привести роботи професійної ілюстраторки дитячих книжок Тетяни Копитової. Мисткиня отримала художню освіту спершу у дитячій художній школі, а згодом – у Київській академії мистецтв. За свою кар'єру проілюструвала близько 50 книг, значна частина з яких була створена для видавництв США, Канади та країн Європи [18]. В творчому доробку Тетяни є низка книжок, спрямованих на пояснення теми війни для дітей. Наприклад, твір Сашка Дерманського “Клуб врятованих. Непухнасті історії” який був виданий видавництвом Vivat в 2023 році. Однією з визначальних особливостей цієї книги є співпраця з організацією UAnimals, спрямована на підтримку тварин. Благодійний аспект видання полягає в тому, що 5 гривень з продажу кожного примірника передаються на потреби організації. Це робить книгу не лише цікавим і пізнавальним твором, але й важливим внеском у реалізацію гуманітарної ініціативи.

Тетяною Копитовою була проілюстрована й інша книга соціально-гуманітарної тематики, авторства Оксани Лущевської “Дай лапу, Пепітко!”, 2024 року, видавництво Артбукс. Книга торкається теми тварин, залишених хозяєвами, які виїхали за кордон через війну. Дані теми насичені прикладами, знайомими дитині, створюють умови для інтерактивного сприйняття, що поєднує освітній, емоційний і терапевтичний компоненти.

Також нею оформлена збірка Вікторії Ніколенко “Вірші переможців” видавництва Маґура, була тиражована в 2024 році. Тематика віршів охоплює такі реалії, як повітряні тривоги, волонтерська діяльність, служба рідних або знайомих у війську, а також вимушене переселення за кордон.

Темою даного дослідження є рефлексія художників на воєнні події, і приведена вище низка творів має не тільки пізнавальну функцію для дітей, але є й результатом внутрішніх змін в світогляді художниці. Як каже Тетяна: «Але після 24 лютого я могла малювати лише про війну. За цей час я намалювала десь 50 ілюстрацій про події війни і через них відбувалась моя рефлексія» [18].

Причому перша книга на воєнну тему була видана вже на самому початку війни, в 2022 році видавництвом Артбукс, це твір «Битва за місто», який гармонійно поєднує текстовий і візуальний компоненти, спрямовані на адаптацію складної тематики воєнних подій для дитячої свідомості. Текст, створений Володимиром Чернишенком під впливом трагічних подій весни, вирізняється глибиною змісту й акцентом на гуманістичних аспектах. Також, автор вводить сучасних впізнаваних героїв Російсько-Української війни, як то легендарного українського льотчика-винищувача, відомого як Привид Києва, якого можна одразу впізнати на обкладинці видання (іл.6,9).

Оскільки в контексті дитячої літератури одним із ключових завдань художника є “точне розкриття тематики книги”, художниця створила ілюстрацій та дизайн, які найбільш можливо відображають зміст тексту[27]. Також, використовуючи різні кольорові рішення, авторка малюнків підкреслює емоційний окрас певної історії, що підсилює текст. Наприклад, в ілюстрації, де глядача знайомлять із головним героєм – маленьким трактором – з яким має ототожнитися дитина, використані світлі, яскраві, теплі кольори(іл.7). В ілюстрації, де з’являється ворог, використані більш контрастні, темні та холодні відтінки, композиційно підкреслено як ворожий танк наїжджає на глядача, його обриси виходять за рамку аркуша, та, додатково, частина тла ілюстрації де їде ворог, поміщена у тінь(іл.8).

Порівнюючи ці дві ілюстрації кожна людина, навіть якби не вміла читати, сприйме історію доволі однозначно – було світло та весело, стало темно та страшно. Важливо, що можливість сприймати книгу без тексту є невід’ємною рисою дитячої ілюстрації для даного віку, бо дитина має можливість продивлятися та вгадувати сюжет книги самостійно. Текст додається як інтерактивний елемент спілкування дитини з дорослим, який зможе його прочитати. Саме тому в книжках для дошкільного віку переважно не використовується рукописний або намальований як елемент ілюстрацій текст. Як відмітила дослідниця книжкової графіки О. Мельник: «Залежно від різновиду видання, об’єму літературного тексту, формату, способу

оформлення і друку можливе використання різних шрифтів – набірних, рукописних і мальованих. Останні два типи за рахунок власних образних і декоративних ознак найчастіше використовуються у якості додаткових елементів, оскільки їхня читабельність є гіршою» [28; с.194].

Для старших дітей, наприклад молодшого шкільного віку, які вже навчаються або вміють читати, роль тексту в виданні змінюється на інформативно-навчальну. Дитина вчиться, тренується, читати і одночасно сприймає нову інформацію з тексту. Першою книгою такої дитини зазвичай стає абетка. Саме тому цікавим для даного дослідження є видання «Абетка війни» авторства Євгена та Соломії Степаненко, яка була випущена Видавництвом Старого Лева у 2022 році. Книга поєднує навчально-інформативні та соціально-культурні теми, маючи структуру абетки та зміст, що торкається актуальних соціальних, культурних та історичних явищ. Концепція та текст книги були започатковані ще в 2015 році, у період, коли Євген Степаненко, один із авторів, брав участь у бойових діях на Сході України як медик-доброволець.

Основним завданням книги стала інтеграція навчального компоненту в розважальну форму, як і в класичній абетці, тобто навчальному посібнику для молодшої шкільної вікової групи. У цьому виданні кожна літера абетки виконує роль символу, який репрезентує певне явище чи поняття, пов’язане з війною. Цей підхід забезпечує доступне та зрозуміле представлення складних тем через адаптовану лексику й метафоричні образи. Завдяки цьому книга сприяє формуванню емоційної стійкості в дітей та полегшує їхнє сприйняття та інтерпретацію реальності. Таким чином, видання одночасно виконує просвітницьку функцію, знайомлячи юних читачів із непростими аспектами сучасного життя, та психологічну — допомагаючи їм впоратися з емоційними викликами.

Структура книги організована у формі інфографічної абетки, що дозволяє інтегрувати освітній компонент із візуальною подачею інформації, забезпечуючи логічну послідовність та зручність сприйняття матеріалу.

Яскраве оформлення та якісні ілюстрації відіграють важливу роль в образній мові дитячої ілюстрації, стимулюючи інтерес до книги. Художниця видання, Світлана Фесенко, застосувала різноманітні образно-стилістичні прийоми, які, окрім яскравості та контрастності, створюють емоційну глибину та доступність твору до розуміння. Наприклад, поєднання кольорових, більш детально промальованих ілюстрацій із спрощеними чорно-білими, що нагадує дитячі малюнки несистематичністю та фрагментарністю.

Для досягнення максимального ефекту взаємодії та емпатії, які виникають при перегляді ілюстрацій, в оформленні книги використано малюнки Соломії Степаненко, доньки авторів (іл.1). Цей творчий елемент додає виданню унікального емоційного забарвлення, посилюючи його психологічний вплив. Такий підхід сприяє зменшенню емоційної дистанції між читачем і твором, що є важливим для формування у дітей емпатії до персонажів та тематики історії. Водночас візуальна мова ілюстрацій стає інструментом адаптації складних соціальних та емоційних тем у доступному для дитячого сприйняття художньому форматі, забезпечуючи глибше розуміння через візуальні образи.

Адаптація складних тем в ілюстрації допомагає дитині краще зрозуміти зміст книги через візуалізацію сюжету, персонажів, дій та емоцій. Особливо це важливо для дітей молодшого шкільного віку, на який і розрахована книга. Ілюстрації художниці полегшують сприйняття інформації через умовні та спрощені образи. Разом з тим, персонажі мають на вигляд вік відповідний до цільової аудиторії, ці персонажі виконані в кольорі з високою деталізацією. Складні або важкі для сприйняття дитиною речі намальовані умовно: воїни, зброя, сліди пострілів тощо.

Символи та знаки відіграють ключову роль у обраній С. Фоменко образній мові ілюстрації, що реалізується через гармонійний синтез текстового та графічного елементів. Ілюстрації інтегровані в текст як графічні вставки, цитати, в свою чергу, інтегровані в ілюстрації в якості рукописних написів. Наприклад, в розвороті для літери “А” в тексті задається «міфічне»

поняття “Аколи”[64]. Художниця вписала слова з тексту видання у графічному вигляді в дорожній табличці в умовному пейзажі (іл.2). В іншій ілюстрації художниця застосувала спрощену схему для зображення солдатів і зброї, що дозволяє полегшити візуальне сприйняття персонажів і виокремити намальовану більш реалістично дівчинку від сцени бойових дій. Такий композиційний прийом сприяє створенню емоційного контрасту між світом війни та світом дитинства, акцентуючи увагу на вразливості й невинності головної героїні. Особливого символічного значення набуває образ ляльки, яка, після того як була полагоджена дівчинкою, зображена в руках захисниці. Це художнє рішення відображає ідею трансформації через допомогу, турботу й захист, надаючи сюжету додаткової глибини. Лялька стає не лише елементом дитячої гри, але й символом відновлення, гуманності та надії навіть у контексті воєнної тематики (іл.3).

Окрім адаптації та інтеграції в світогляд дитини важких тем, в сучасній українській дитячій книзі є функція “національно-культурного продукту”. Це поняття в контексті дитячої книги окреслила Є. Огар: « …національною можна вважати дитячу книгу, здатну повноцінно забезпечувати інформаційні, духовно-естетичні та пізнавально-розвивальні потреби сучасних українських дітей і при цьому формувати в юного покоління національну й громадянську свідомість» [43; с.7].

Одним з видань, що розкривають запропоновану вище тематику, є літературно-художній твір “Казка про Світло” 2022 р., який оформила та написала художниця і письменниця Христина Лукащук.

Центральною темою книги є символічний образ світла, який виступає алегорією гармонії, внутрішньої сили й надії. Авторка використовує цей мотив для розкриття важливих етичних і духовних аспектів української історії та культури. Текст побудований навколо подорожі через ключові етапи боротьби українського народу за свободу, органічно вплітаючи паралелі із сучасними подіями, зокрема темою війни та відродження.

Ілюстрації книги відіграють особливу роль, поєднуючи сучасні образи з традиційними мотивами українського фольклору. Художнє оформлення гармонійно синтезує елементи етнічної символіки з модерністськими візуальними рішеннями, що створює яскраву й емоційно насичену атмосферу. Синтез сучасної та минулої історії України можна побачити в ілюстраціях, зокрема на обкладинці в один ряд стоять солдати, мавки, козаки, тощо (іл.5). Такий синтез історичних та міфологічних образів авторка використовує в низці ілюстрацій до “Казки про Світло”, видання, яке вирізняється символічним і архетипічним характером як тексту, так і візуального оформлення.

У книзі використано яскраву кольорову гаму, що гармонійно поєднується з елементами національної символіки. Зокрема, жовто-блакитна палітра обкладинки акцентує увагу на національній ідентичності, підкреслюючи патріотичний контекст видання(іл.5). Такий художній підхід сприяє не лише естетичному сприйняттю, символічному наголосу на важливості національної тематики, що є невід'ємною складовою ідеї твору але й на простому фізіологічному рівні привертає увагу яскравістю. Як писала мистецтвознавиця М. Токар: «У дитячому віці саме художнє оформлення книги визначає ставлення дитини до неї і, відповідно, спрямовує інтерес маленького читача до літературної складової того чи іншого видання» [71; с.53]. Дійсно, саме в дитинстві у малечі, тобто у майбутніх громадян, формується естетичний смак, як і зазначила авторка книги: «У дитячу літературу я прийшла з літератури для дорослих, – розповідає «БараБуці» Христина Лукащук. – Зрозуміла, що всі сходинки до життя дорослого зачинаються в дитинстві. Захотілося обняти, захистити, допомогти тим, хто лиш доростає і шукає відповіді на свої внутрішні питання» [22].

Авторка використовує глибокі образи-символи, що відсилають до традиційних українських цінностей, наголошуючи, що світло, воно ж добро, незнищенне навіть у найтемніші часи. Наприклад, в одній із ілюстрацій художниця використала традиційне для української народної образної

творчості – дерево життя, та, як додаткові підсилюючі символи – два птахи, що сидять на гілках цього дерева (іл.4). В даній ілюстрації також простежуються зображення архаїчних скульптур та людей у національному вбранні, що створює символічний зв'язок із традиційною українською культурою. Таке використання фольклорної стилістики в соціально-історично направленому виданні не нове для мисткині, в 2014 році вона написала і оформила книгу "Казка про Майдан" (Видавництво Старого Лева) (іл.10,11). Книга відповідає на важливе питання: як пояснити дітям драматичні події, пов'язані з боротьбою українського народу за свободу та оновлення суспільства. Христина Лукащук поєднала казкові образи з глибокими смислами, властивими українському фольклору. Особливої уваги заслуговує ікона, створена Романом Зілінком для обкладинки, яка виконує функцію не лише естетичної прикраси, а й виступає своєрідним оберегом для маленьких читачів (іл.10). Книга є першою спробою розмови з дітьми молодшого віку про події Революції Гідності засобами казки, створюючи простір для діалогу між батьками та дітьми про ключові цінності свободи, справедливості та гідності. Також, для дошкільного та молодшого шкільного віку є низка видань із кольоровими ілюстраціями, котрі через прості та зрозумілі і разом з тим легкі і дитячі образи, піднімають різні теми війнии. Наприклад: "Кожна грудочка землі" (2023р., видавництво Портал), "Таємні історії маленьких і великих перемог." (2023р., видавництво Книголав), "Тількі не гавкай" (2023р., видавництво Vivat), та багато інших. Всі ці видання мають насичену кольорову гамму та спрощені малюнки, ілюстративний ряд переважає над текстом.

Для дітей середнього шкільного віку потреба у такому медіумі між книгою та читачем, як доросла людина (батьки або вчителі) відпадає. Підлітки все більше прагнуть до самостійного вивчення світу, здебільшого через масові інформаційні джерела як телебачення, соціальні мережі. Синтезом цих медіа та книжкової графіки можна назвати такий жанр як мальопис. «Сьогодні комікси є міцною складовою масової популярної культури, під впливом якої виросло не одне покоління» [2; с. 37]. Їхня популярність пояснюється

універсальністю: комікси поєднують текст і візуальний наратив, що робить їх доступними для широкої аудиторії і, разом з тим, привабливими в розважальному сенсі. Унікальність жанру графічної літератури полягає в його орієнтованості на спільноту читачів широкого вікового діапазону [44].

Комікси, створені для дітей і підлітків, мають особливості, які відрізняють їх від інших категорій цього жанру. Насамперед, вони спрямовані на адаптацію складного тексту та ідей у просту, доступну для молодої аудиторії форму. Часто комікси для дітей і підлітків створюються в короткій, епізодичній формі, що дозволяє легко сприймати інформацію частинами.

Одним з прикладів такого коміксу на воєнну тематику є серія авторства Тетяни Клапчук "Коти-захистники Ua. Літак супергерой" (2023) та "Коти-захистники Ua. Незламні" (2023), яку опублікувало видавництво Ранок. У творах через алегоричний сюжет представлено події, пов'язані з українською боротьбою за свободу. Книга розповідає історію спільноти котів, які живуть у гармонії, поки їх мирне життя не порушують сусіди, так звані S-коти. Ця ситуація змушує героїв навчатися сміливості, відваги та винахідливості. Сюжет мальопису має чітко виражену дихотомію добра та зла, що притаманна для цього жанру: «Сучасні українські комікси побудовані на зрозумілому простому принципі – справедливе добро веде боротьбу із ганебним злом» [44; с.70].

У візуальній стилістиці використовуються яскраві, насичені кольори, деталізовані персонажі та чіткі лінії(іл.12,13). Візуальні елементи мають бути зрозумілими і привабливими, навіть для читачів, які ще не володіють читанням на високому рівні. Також, мальовані історії, окрім моральних й етичних аспектів, включають елементи пригод, фантастики, і дуже багато гумору. Специфіка і актуальність видання полягає в ілюструванні відомих медійних сюжетів в контексті Російсько-Української війни. Як то: бабуся, що скидає банку консервації, щоб збити безпілотник ворога; російський корабель, що повинен йти у відомому напрямку, тобто на дно; бойові комахи, тощо (іл.12,13,14). В період з 2022 по 2024 рік була видана низка мальописів для

дітей, наприклад видання “Україна. Неймовірні часомандри” (2024р., видавництво Школа), де також в легкій, зрозумілій та яскравій стилістиці зображені впізнавані сюжети сучасної війни (пес Патрон, пПривид Києва, тощо).

Разом з тим, образна мова ілюстрацій складається із приємних кольорів, чітких силуетів, зрозумілих символів, що є основою для створення книжкової графіки для дитячої та підліткової аудиторії і відрізняє цю галузь книговидання.

Книга Олександра Михеда "Котик, Півник, Шафка" (2023р., Видавництво Старого Лева) є художнім виданням, яке вже можна назвати літературою як для дітей, так і для більш дорослої аудиторії. У центрі сюжету – сім’я з Бородянки, яка стикається з реаліями російської агресії та шукає сили для подальшого життя. Головними персонажами стали котик, врятований із зруйнованого будинку, шафа, яка вистояла під обстрілами, і майоліковий півник, що став символом незламності. Це невелика казка для дітей та дорослих, яка не лише фіксує події перших місяців війни, а й пропонує надію на відновлення.

Художнє оформлення видання виконали митці київської студії “Сері/граф”. Це дизайнерська студія, яка спеціалізується на друкованій графіці, графічному дизайні та ілюстрації. Створена Анною Іваненко та Женею Полосіною у 2015 році, студія зосереджена на розвитку ручного шовкодруку, створенні власних арт-принтів і тиражної продукції. Студія також є співорганізатором фестивалю ПРИНТ ФЕСТ_/100, який щороку збирає митців друкованої графіки[56].Окрім основної діяльності, студія “Сері/граф” активно працює над різноманітними дизайнерськими проєктами, включаючи створення постерів, оформлення книжок та роботу з соціальними ініціативами. У своїй творчості студія звертається до актуальних тем, зокрема тих, що пов'язані з суспільними змінами в Україні та світі, відображаючи їх у сучасних візуальних формах.

На обкладинці видання зображені три основні персонажі, що перелічені в тексті, це відповідає основним якостям дитячої ілюстрації – зрозумілість, відповідність до тексту, спрощеність символіки. Разом з тим, вона виконана в стриманих кольорах теплої, вохристо-коричневої гамми, майже монохромна, що більше притаманно для дорослої літератури (іл.15). Щодо обраних “героїв” – котик, півник та шафка – образи цих предметів, врятованих із зруйнованої оселі в Бородянці, втілюють надію та захист родинних цінностей навіть у найбільш драматичних обставинах війни.

Ілюстрації до тексту О. Михеда виконані теж в стриманих кольорах, колористика та шрифтові елементи лаконічні й відображають глибину тематики книги. Образи та художні прийоми вирізняється символічним мінімалізмом (іл.15,16,17). Спрощеність форм та використання пласких кольорових заливок в ілюстраціях надають їм авангардної естетики, характерної для модерністських мистецьких напрямів початку ХХ століття. Такий стиль підкреслює лаконічність і силу візуального повідомлення, сприяючи його емоційній виразності. Завдяки цьому ілюстрації сприймаються не лише як доповнення до тексту, але й як самостійний мистецький об’єкт, здатний передати ідеї та почуття через мінімалістичні засоби. Таке візуальне рішення також узгоджується з концептуальною ідеєю книги, де прості речі – котик, півник, шафка – стають важливими символами втрат і надії. Таким чином, книга "Котик, Півник, Шафка" є прикладом дитячої літератури, яка освітлює тему війни, основними особливостями таких видань є використання спрощених образів, яскравих кольорів і метафоричних елементів, що дозволяють зняти емоційну напругу та адаптувати складні теми.

2.2. Аналіз оформлення художньої літератури для дорослих: специфіка видань на тему війни.

Образотворче мистецтво завжди чутливо реагувало на зміни світоглядних парадигм, відображаючи ключові ціннісні орієнтири різних епох, причому способи художнього осмислення війни еволюціонували: від

документальної фіксації реальних подій до створення узагальнених метафоричних образів, часто за участі міфологічних персонажів, які не мали прямого відношення до дійсності, і навпаки [67]. «Всі види українського мистецтва змінили свої спрямування 24 лютого 2022 року. Музика, поезія, література, пластичні мистецтва, фото й кіномистецтво, образотворче, декоративно- ужиткове, ювелірне мистецтво – всюди з'являються численні твори, присвячені військовій тематиці» [75 ; с. 287].

Особливо яскраво увага митців до історико-політичних змін проявляється в таких загальнодоступних та тиражованих формах мистецтва, як книга, де митці можуть візуально зафіксувати важливі історичні моменти та процеси, що активно формують суспільну пам'ять і світогляд. Враховуючи доступність книг і їх тиражованість, вони стають важливим медіа для передачі ідей, емоцій та переживань щодо воєнних чи політичних змін, зокрема в таких умовах, як російсько-українська війна. Крім того, книжкова графіка дозволяє митцям звертатися до широкого кола аудиторії, даючи можливість не лише документувати події, але й осмислювати їх через візуальні метафори і символи.

Мистецтвознавчий аналіз книжкової графіки для дорослої аудиторії, на відміну від аналізу дитячих видань, має інший підхід до дослідження стилістичних, композиційних і концептуальних аспектів, які обумовлені специфікою дорослого сприйняття тексту й ілюстрації. Художня графіка для дорослої аудиторії, на відміну від дитячої, будується на глибшому символізмі, складній стилістиці та відображає широкий спектр емоційних і культурних асоціацій. Вона передбачає вміння реципієнта інтерпретувати зображення через власний досвід, знання історичного чи соціального контексту. У той час, як дитячі ілюстрації часто виконують функцію підтримки, освітлення та доповнення тексту, доросла книжкова графіка може сама бути рівноправним елементом наративу, додаючи тексту метафоричну глибину та візуальний підтекст. Особливості графіки для дорослих підкреслюють її здатність спонукати до роздумів, викликати амбівалентні емоції та стимулювати

критичне мислення, чим вона принципово відрізняється від прямолінійності й доступності дитячих образів.

В підрозділі вище, ми розглядали художнє видання “Абетку війни”, як приклад систематизації та подачі в навчальному форматі основних понять, категорій, термінів та образів війни для молодшої шкільної аудиторії. Також, вище було зазначено, що ілюстрації до дорослої літератури суттєво відрізняються від дитячої складністю передачі змістовно-образного ряду. Разом з тим, ми знаходимо схожий до “Абетки війни” підхід в доробку літературних видань для дорослих. Це видання 2023 року "Словник війни" (видавництво Vivat), яке є унікальним літературним проєктом, укладеним Остапом Сливинським у співпраці з кількома іншими авторами. Книга має 224 сторінки, ілюстрована роботами Катерини Гордієнко. Вона побудована на основі реальних історій людей, життя яких було безпосередньо змінене війною. Це військові, волонтери, медики, громадські активісти, митці, переселенці, тобто індивіди, чиїми голосами в виданні передається спектр досвіду важких подій 2022 року, охоплюючи як індивідуальні переживання, так і спільний емоційний фон суспільства. Ці розповіді формують панораму людської стійкості, адаптації та втрат у контексті російсько-української війни, надаючи тексту глибокої документальної й емоційної цінності. Особливістю видання є те, що це своєрідна хроніка людських переживань, яка одночасно функціонує як лексикон нових понять, що народилися в умовах війни.

Обкладинка “Словника війни”, на відміну від дитячого видання “Абетки війни”, створена художницею в більш агресивних, контрастних тонах, за допомогою грубих рваних ліній, в тому числі дана візуальна мова виражена в шрифті із рваним контуром (іл.18). Поєднання чорного та жовтого кольору асоціюється з засторогою, тому що таке поєднання часто використовується у знаках безпеки або попереджень, оскільки добре сприймається здалеку та асоціюється з небезпекою чи закликом до уваги. У книжковій графіці чорний і жовтий створюють емоційно насичений ефект, який може бути використаний для акцентування певної тематики, наприклад, драматичності чи небезпеки.

На зображені вгадуються силуети, або іконки, заклеєних скотчем навхрест вікон – подібна символіка впізнавана всіма, хто цікавиться Російсько-Українською війною, особливо активною її фазою 2022–2024 років. Символізм обкладинки апелює до індивідуального сприйняття глядачем контексту певних історичних подій, спонукаючи читача до рефлексії та інтерпретації, або навіть до власних заклеєних подібним образом вікон.

Хоча обидва видання, розглянуті в першому та другому підрозділах цього розділу, створені у форматі навчальної літератури, "Словник війни" відрізняється від "Абетки війни" більш насиченим текстовим наповненням. Крім того, у словнику представлено перелік слів, що починаються на відповідні літери, із детальним поясненням їх значень, що забезпечує глибше осмислення термінології та контексту. Замість етимологічного тлумачення слова, автор наводить художню історію, пов’язану з ним. Наприклад, О. Сливинський на слово “крейда” описує історію Валерія з Києва, який знайшов школу, в якій була база окупантів. В підвалі школи, де тримали в’язнів, крейдою було написано “Допоможіть. Катя”, і поруч, на підлозі, валявся шматок тої крейди [62],[іл.19). Тобто слово перевтілюється з матеріалу для етимологічного аналізу в об’єкт, навколо якого розгортається історія. Візуально підсилює драматичність тексту монохромність ілюстрації, що виконана на чорному тлі.

Іншим прикладом художнього бачення адаптації формату словника, як художньої літератури на тему війни, є розворот сторінок на слові “печера”. Тут помітна і синергія, і відмінність в текстовій та візуальній інтерпретації одного слова. Історію про печеру, яку розмістив на дане слово укладач, розповідає Роман з Чернігова. В історії герой називає печерою бомбосховище, а людей, які в ньому ховаються, порівнює зі сталактитами, « Ніби вони тут уже тисячу років» [62; с.153]. Художниця К. Гордієнко в контрастній жовто-чорно-білій ілюстрації для розвороту, зображує метафору закам’янілих людей, але робить їх гігантами-зводами, або стародавніми стелами (іл.2). Візуальний образ, описаний у тексті, викликає подвійне трактування. З одного боку, силует

людей може сприйматися як отвір, що нагадує вхід до печери. Такий образ підсвідомо резонує із заголовною темою розвороту, адже печера асоціюється із прихованим простором для дослідження, невідомістю чи минулим. З іншого боку, постать людини зі струменем світла з налобного ліхтаря може нагадувати образ спелеолога чи археолога. Це підкреслює ідею відкриття чи дослідження чогось архаїчного, яке може бути метафорою до вивчення прихованих пластів історії чи культурної пам'яті. Така візуальна конотація працює на підсилення концептуальної наповненості твору, апелюючи до символіки світла як знання та проникнення у глибину сенсів.

Обидві інтерпретації – текстова та графічна – взаємодіючі між собою, створюють комплексне враження, що ілюструє стан тиші, темряви та застиглого жаху. Текст передає ці емоції через опис подій, відображаючи страх та невідомість, а графічні образи посилюють це сприйняття завдяки використанню символіки темних кольорів, контрастів та статичних елементів композиції. Така взаємодія слів і зображень підкреслює ідею застиглого моменту, передає тривогу та, водночас, підштовхує до рефлексії, акцентуючи увагу на глибокому емоційному змісті твору: «Таке щось війна робить із часом» [62 ; с. 152].

Вже згаданий в даному дослідженні письменник Олександр Михед, у 2023 році створив видання "Позивний для Йова. Хроніки вторгнення", важливо, що його тексти часто торкаються питань ідентичності, пам'яті, мистецтва та історичних травм, особливо актуальних для сучасної України. Олександр Михед – український письменник, есеїст, куратор мистецьких проєктів і культуролог, чия творчість охоплює широкий спектр жанрів, включно з художньою літературою, документалістикою, есеями, та він часто використовує міждисциплінарний підхід у своїх проєктах, що є частиною більш широкої літературної традиції, яка займається осмисленням війни в українській прозі. Книга "Позивний для Йова. Хроніки вторгнення" звертається до теми трагедії війни і болю, що її супроводжує, але також виявляє глибокий інтерес до моралі, людяності та втрат, які відбуваються

через конфлікти. Крім того, книга активно взаємодіє з актуальними темами військового часу, зокрема, з кризою ідентичності, питанням моралі на війні, а також про пошук сенсу в умовах екстремальних ситуацій. Водночас, роман "Позивний для Йова. Хроніки вторгнення." став важливим літературним висловлюванням про травму війни для сучасних українців, поєднуючи інтелектуальні роздуми і просту, але виразну мову.

Книгу проілюстрував Митя Фєнєчкин, український художник та ілюстратор. Вивчав дизайн у Національному університеті кораблебудування у Миколаєві, з 2010 року займається графічним дизайном і ілюстрацією. Митець створює графічні роботи на тему війни (плакати, зіни, книжкову ілюстрацію) та приймає активну соціальнц позицію - організовує збори для волонтерів та ЗСУ. Наразі М. Фєнєчкін працює над оформленням двох книжок. Він каже: «Тепер у книжках можна побачити сміливіші речі (верстку, візуальні рішення, ілюстрації). Частіше порушують правила дизайну. Тому вони іноді тригерять, але мені це подобається» [34]. У виданні також були використані зображення робіт К. Зоркіна, К. Кулик, В. Онисько, А. Міщенко. Для обкладинки був використаний виконаний акварельними олівцями на папері малюнок, на якому художник зобразив розбите від вибухів вікно (іл.21). Матеріалом для малюнків послугувало реальне розбите скло із реальним пейзажом окупованих територій. Як каже митець: «Спершу було важко створювати образи, тому я просто малював з фотографій, фіксував те, що відбувалося, як у щоденнику. Далі війна почала породжувати забагато образів. Деякі назавжди врізаються у підсвідомість» [29].

Як було сказано вище, в деяких ілюстраціях було використано зображення робіт сучасного українського художника Костянтина Зоркіна, зокрема силуети дерев'яних чоловічків, що вписані в краплі (іл.23). Цей елемент є прикладом використання характерних для Зоркіна символів у графічних творах, де на перший план виходить образ людей, як частина більшої, часто метафоричної композиції. Зоркін відомий своєю здатністю поєднувати абстрактні та фігуративні форми, що створюють сильне емоційне

враження, а його стиль є досить впізнаваним завдяки використанню простих, але водночас глибоких образів. Таке впровадження робіт іншого митця в ілюстрації дозволяє створити багатошарову картину, де кожен образ додає новий рівень значення та контексту. Використання символів як краплі чи дерев’яні фігурки, є метафорою стійкості та єдності в умовах випробувань, що може відображати глибину і складність тематики книги, пов'язаної з війною та боротьбою. Таким чином, в ілюстраціях М. Фєнєчкина поєднується стилістика реалізму в поєднанні з візуальними фрагментами, що цитують роботи інших митців та елементами символізму, що виражається в цьому поєднанні реалістичних та умовних (наприклад, елементи робіт інших митців в малюнку) елементів.

Також, художник цитує та перефразовує авторський текст. Наприклад, в ілюстрації до глави “+.++” (іл.24). В навколоармійському семантичному просторі "++" може позначати різні значення залежно від контексту, але найбільш поширене трактування цього символу – це вказівка на важливість або позитивне значення чогось. В ілюстрації художник процитував “+” як хрест, багато хрестів, що візуально зчитується, коли дивишся на розворот текст+ілюстрація. В центрі композиції – зображення військового, яке, скоріш за все, намальовано з фотографії із обличчям, схованим за імітуючий пікселі візерунок. Таким чином ховають обличчя в соціальних публікаціях, бо військові мають залишати себе анонімними. Проте, хрести-плюси в небі руйнують фотореалістичність ілюстрації та додають іконографічний символізм – військовий перевтілюється у святого. Автор зазначив, що хрести то цитата на інший художній твір: «Хрести на фоні - це хрести з поховань в Маріуполі взяті з ілюстрації Катерини Кулик.» [дод.В]. Варто додати, що кожна ілюстрація до видання мала два варіанти, з яких потім О.Михед обирав одну. Тож, до ілюстрації до глави “+.++” була альтернативна версія(іл.26).

В графічних роботах М. Фєнєчкина, простежуються цитування, парафрази на інших авторів, що могло б указати на постмодерну стилістику, проте, притаманних даному стилю іронії, сарказму та деконструкції не

простежується. Навпаки, цитування ніби збирають символи в певній гармонії. Такий підхід в мистецтві характерний для нового, метамодерного, напрямку. «Метамодернізм – це етап, на якому людина відмовляється від скептицизму, характерного для постмодерністського мислення, пропонуючи умиротворення та примирення між модерністю та постмодернізмом, а також постмодернізму з самим собою» (авт.переклад) [89; с. 35]. Також, в ілюстраціях до видання "Позивний для Йова. Хроніки вторгнення" присутні інші риси метамодерну: «…бінарна логіка, яка виявляється в коливанні між модерністським ентузіазмом і постмодерністською іронією; наївність, яку можна виявити в обстоюванні право на спонтанність і непослідовність; цілеспрямована незавершеність думок і вчинків; відмова від пошуку естетичної абсолютності, характерної для сучасного мистецтва з наданням переваги до дослідження зсуву всередині художніх кордонів і розширення меж с пізнання в цілому (авт. переклад)» [90: с.34]. Так само автор синтезує різні художні та змістовно-знакові прийоми, як, наприклад, у оформленні форзаца до видання створений патерн із знаками-символами Російсько-Української війни: палаючі дорожні знаки; російський корабель, що тоне; коктейль Молотова; написи "дети", "як ти?" та "в укриття", тощо (іл.22). Причому деякі символи спрощені до знаку (написи, силуети), а деякі промальовані в більш реалістичній манері, разом з тим залишаючись багатозначними символами війни (палаючі книги, рюкзак, серце в конверті).

Слід зазначити, що в ілюстраціях М. Фєнєчкіна простежуються риси сюрреалістичної стилістики. Наприклад, на одній із робіт зображено величезну голову, яка стоїть серед лісу, охопленого бойовими діями, і спрямовує свій погляд на глядача (іл.22). В інтерв'ю з дослідницею автора розповів, що «Це голова певної людини - Хармишева Євгена Олександровича. Був у складі виконавчого комітету Гостомельської селищної ради тобто сельським головою. Він допомагав росіянам паралізувати місто і створити гуманітарну катастрофу. Крім того, активно сприяє створенню окупаційної адміністрації в Маріуполі » [дод.В].Сюрреалістична за своїм візуальним

наповненням ілюстрація набуває додаткового смислового навантаження: вона постає метафорою байдужого й беземоційного спостереження чиновником за жахливими та неправомірними діями російських окупантів на території його міста. Водночас відокремлена від тіла голова символізує бездіяльність і відчуженість посадовця від реальної ситуації.

Ще одним прикладом послідовного викладу подій в ілюстрованому виданні є книга «Культура під тиском від ООО/ОООО» (2024). Її автор — Борис Філоленко, український мистецтвознавець, куратор і критик, відомий своєю активною діяльністю у сфері сучасного мистецтва. Дослідницькі інтереси Філоленка охоплюють як сучасні мистецькі практики, так і аналітичний підхід до художньої творчості в контексті соціальних і політичних трансформацій. Навідміну від “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, в якій розповідаються події з місць воєнних дій, книга Б.Філоненко освітлює хроніки міського, культурного та мистецького життя під час війни. Обкладинка видання виконана мінімалістично, невеликий лінійний малюнок в верхньому правому куті та назва, проте колір обкладини обраний якскраво-жовтий, що одразу привертає увагу (Іл.27). Варто захначити, що дизайн обкладинки здобув перемогу в номінації “Найкращий книжковий дизайн — 2024” на XII міжнародному фестівалі Книжковий Арсенал [53].

Цікавим дизайнерським рішенням є утворення круглих отворів від діркопробивача на сторінках, причому на кожному розвороті розташування отворів змінюється(Іл.28). В рецензії на книгу Юлія Карпець приділила цьому дизайнерському рішенню особливу увагу: «Дірки від діркопробивача лаштовані також на кожній сторінці книжки, пліч-о-пліч із автором вони продовжують ставити запитання: культура під тиском від -коли? чого? кого? Зрештою, безпосередній тиск від металевого різця діркопробивача стається в одну мить, ми лише засвідчуємо пустку, тиск якої має іншу якість.» [55]. Книга також оформлена чорно-білими фотоілюстраціями, на які за допомогою постобробки в цифрових редакторах було додано кольоровий акцент - жовті

елементи, що гармонійно поєднують монохромні ілюстрації із яскравою обкладинкою.

Серед митців, які створюють графічні твори на воєнну тематику, певне місце займає художниця Єлизавета Михайлусь, що створила ілюстрації до книги «Я тебе... Війна» (2024) авторства Христини Біляковської та Вікторії Середи. Це збірка, що розповідає про реальні історії українців, та їх переживання і досвід в умовах війни, проте з акцентом на особисті стосунки. Ця книга не лише описує наслідки війни, а й показує, як любов і людські стосунки можуть бути тим, що дозволяє вижити в умовах надзвичайної кризи. Проєкт «Я тебе... війна» об'єднав 25 історій пар, чиї стосунки були знайдені, втрачені, переосмислені або відновлені внаслідок Російсько-Української війни. У виданні представлено різноманітні історії: від тих, хто познайомився під час повномасштабного вторгнення, до тих, хто пройшов через роки спільного життя, «Серед всього, дві з двадцяти п'яти історій присвячені ЛГБТК+ парам» [87].

Оформлення книги, як і більшість графіки Є. Михайлусь, цифрове, тобто створене за допомогою графічних редакторів. Обкладинка виконана в стриманій кольоровій гаммі, в якій окрім чорно-білого монохромного зображення використовуються лише два кольори – синій та жовтий, що конотує до кольорів державного прапора України (іл.29). Внутрішні ілюстрації виконані в чорно-білій гаммі, як і в "Позивний для Йова. Хроніки вторгнення" (іл.30). На відміну від Миті Фєнєчкина, Єлизавета Михайлусь у своїх ілюстраціях дотримується умовно-площинного підходу, стилізуючи цифрові малюнки під паперову аплікацію. Така умовність відсторонює глядача від прямого емоційного співпереживання, натомість пропонуючи більш абстрактний і узагальнений погляд на події. Це сприяє створенню дистанції, яка дозволяє зосередитися на символізмі та метафоричному осмисленні теми війни, зменшуючи напруження від реалістичного зображення.

Варто зазначити, що більшість сучасних видань, присвячених темі війни, структуровані у форматі збірок коротких ілюстрованих історій, що відображають різноманіття досвідів і обставин, пов’язаних із воєнною реальністю. Прикладом такого послідовного викладання особистого досвіду в короткій текстовій формі є щоденник. Саме в такій формі, Анатолій Дністровий – сучасний український письменник, поет, художник, кандидат філософських наук, створив видання "Битва за життя. Щоденник 2022 року", де виступив як автор і тексту і ілюстрацій. Це книга що документує особисті переживання автора під час початку повномасштабної війни Росії проти України. Дністровий, який служив у складі ЗСУ та отримав нагороди за свою службу, пропонує читачам проникливі роздуми та записи, що є свідченням не лише очевидця, а й безпосереднього учасника бойових дій. Книга написана з глибокою вірою у силу українського духу та боротьбу за свободу, що підсилює її цінність як історичного і літературного джерела.

Важливо зазначити, що частина ілюстрацій до книги була створена А. Дністровським в умовах блекауту, при свічках, взимку 2022–2023 років. Ці роботи, виконані в техніці графіки та живопису, є частиною серії "Папір, роботи при свічках", що відображає переживання художника під час важких умов війни. Графічні роботи в виданні не лише доповнюють текстовий матеріал, але й слугують візуальним відображенням емоцій та переживань автора, спричинених драматичними подіями воєнного часу. Умови їх створення додають роботам особливої експресивності та автентичності, підкреслюючи складність і водночас стійкість людського духу в надзвичайних обставинах.

Обкладинка видання виконана в стриманих сіро-жовто-білих кольорах на блакитному тлі (іл.31). На даній обкладинці ми можемо спостерігати використання національної символіки України через кольорову палітру жовтого та блакитного, що є відомими символами патріотизму та національної єдності. Однак у цьому випадку ці кольори використовуються більш стримано і менш яскраво виражено, ніж у дитячих виданнях, що були описані раніше

(іл.5,12). Таке поєднання не є настільки очевидним, але воно все одно несе в собі символічний підтекст, відображаючи патріотизм і біль від війни, що охоплює країну. Суміш цих кольорів виступає як інтерпретація національної ідентичності, але через більш спокійний, рефлексивний підхід, який характерний для дорослого читача. Це особливе використання кольору допомагає створити відчуття тяжкості і роздумів про складні події, пов'язані з війною, і є важливим елементом візуальної мови книги, що підсилює її емоційний вплив.

Як і в обкладинці до видання “Словник війни” та “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, ми бачимо зображення вікон. У А. Дністровського вони виконані умовно, тонкими білими лініями, та всередину вікон поміщені запалені свічки, що символізує одночасно і жалобу по померлим, необхідність світломаскування і блекаути, вимкнення світла через бомбардування росіянами енергетичних об’єктів.

Ілюстрації виконані в монохромній гаммі, як і в графічному оформленні до “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, та більшості літератури для дорослого читача. Проте, на відміну від М. Фєнєчкина, А. Дністровський уникає прямої реалістичності, натомість спрощуючи форми до геометричних елементів і ліній, що сприяє створенню абстрактних композицій. Такий підхід відкриває простір для глядацької інтерпретації, дозволяючи кожному читачеві по-своєму осмислити зображення. Водночас це надає художнику свободу виявляти експресію, передаючи емоційний стан через спонтанні, не завжди акуратні рухи під час створення роботи.

На ілюстрації до розділу "Січень" умовно зображено зимовий пейзаж. Абстрактність виконання позбавляє зображення конкретних деталей, натомість акцентуючи на монохромності та тональній передачі світло-тіні, що зображає холодний, застиглий настрій місяця. Такий вибір умовного зображення, можливо пейзажу, підсилює емоційний вплив і дозволяє глядачеві знайти в зображенні особистісні сенси, можливо навіть вид зі свого вікна, адаптуючи побачене до власного досвіду (іл.32).

Умовність та абстрактність малюнку простежується і в ілюстрації до глави “Лютий” (іл.33). Зображення дозволяє подвійне трактування, що підсилює його емоційно-смисловий вплив. З одного боку, можна розпізнати пейзаж з виглядом згори: біла річка, що звивається серед темних дерев. Така композиція створює відчуття зимової природи, застиглого спокою або навіть ізоляції. З іншого боку, силует пейзажу набуває антропоморфних рис: форма нагадує голову людини, що лежить боком, з білою пов’язкою на очах. Цей образ може викликати асоціації з травматичними подіями війни, втратами, болем і закритими очима як метафорою для відсторонення або смерті. Подвійність трактування підкреслює символічну насиченість ілюстрації, дозволяючи глядачеві відчути глибший зв’язок із контекстом книги. Обравши форматом оповіді щоденник, автор вирішує одразу два завдання які виконують дві ключові функції літератури на тему сучасної війни: особистісну та аналітичну. З одного боку, він є епістолярним, дозволяючи автору висловлювати власні думки, переживання й рефлексії у форматі суб'єктивного оповідання. З іншого боку, репортажний характер тексту підкреслює документальність, оскільки автор висвітлює знакові соціально-політичні події, надаючи їм контекст і відображаючи їх через власну перспективу. Така структура дозволяє створити багатогранний наратив, який поєднує інтимність особистих переживань із хронікальною точністю.

Як наслідок вищесказаного, ми бачимо неоднократне звертання митців до формату щоденника. Ще одним прикладом такої концепції видання є книга Андрія Мероника “24.02. Щоденник війни” (2023). Видання упорядковане за структурою щоденникових записів про перші місяці російського вторгнення в Україну. Автор розповідає історії про життя групи молодих людей, які вимушено зіткнулися з жорстокою реальністю війни. Це видання також стало частиною благодійного проєкту, спрямованого на привернення уваги до проблем війни та допомогу постраждалим від її наслідків. У книзі відображені не лише особисті переживання, а й соціально значущі події та зміни в житті українців під час війни. Художниця Наталія Олійник оформила видання в

контрастних чорно-білих тонах із додаванням кольорового акценту червоним(іл.34,35). Лаконічна монохромна естетика ілюстрацій додає драматизму, дозволяючи зосередитися на суті подій та їх впливі на людей. В графіці простежується поєднання реалістичних елементів (наприклад можна розпізнати модель літака) з умовними (пейзаж, де небо та земля виконані майже абстрактно динамічними лініями)(іл.35). Поєднання чорно-білих ілюстрацій та тексту, викладеного у хронологічному порядку, формує унікальну структуру видання, що нагадує воєнний репортаж безпосередньо з місця подій. Цей підхід не лише підсилює документальний характер матеріалу, але й створює відчуття присутності читача в описаних реаліях.

Як було зазначено вище, цей формат – щоденник – нерідко обирається письменниками або журналістами, бо формат щоденника, що є своєрідним репортажем з місць воєнних подій, є виразним художнім засобом. Таким чином укладено видання “Українські щоденники” (2024р., видавництво “Мандрівець”) Вагура Лайяпеа – естонського журналіста, письменника і фотографа, відомого своєю роботою у сфері висвітлення соціальних і військових тем. Це документальне видання, яке базується на особистих роздумах автора та бесідах з людьми, котрі безпосередньо переживають наслідки Російсько-Української війни. Для ілюстрацій використані фото автора, доповнені графічними елементами (іл.38). Короткі розповіді очевидців війни, викладені в хронології, стали основою видання “Щоденник спогадів. Діти про війну” (2022р., видавництво “Зелений пес”), що оформлене дитячими малюнками (іл.39).

Виходячи з вищесказаного, щоденник, як літературний формат, широко застосовується у книгах про війну через його здатність репрезентувати події через суб’єктивний, особистий погляд автора чи авторів. Такий підхід дозволяє відтворити емоційне та інтелектуальне переживання війни, створюючи одночасно документальну та художню цінність. Формат щоденника надає можливість фіксувати події у їхній послідовності,

доповнюючи текст репортажними деталями або відтінками рефлексії, що дозволяє глибше передати контекст і вплив війни на автора та його оточення.

Такий виразний засіб, як репортаж та документування з місць воєнних подій в оформленні художнього видання, застосував фотограф Данило Павлов в книзі Мирослава Лаюка “Бахмут” (2023). Книга була опублікована видавництвом Ukraïner, та є збіркою літературних репортажів і есеїв, що висвітлюють події на Сході України під час війни, зокрема в Бахмуті, Торецьку та Костянтинівці. Видання складається з двох частин: репортажів про будні військових і цивільних та есеїв, що рефлексують на описані події. Фотографії у книзі додають документальності, акцентуючи увагу на особистих історіях та реаліях війни. Фотоілюстрації передають життя у зоні бойових дій, показуючи як звичайні моменти, так і драматичні події (іл.36). Д. Павлов використовує фотоілюстрації, щоб підсилити емоційний вплив тексту і донести реальність війни через об'єктивність камери, що робить видання цінним свідченням для майбутніх поколінь.

На прикладі обкладинки до видання “Бахмут” ми бачимо вже освітлену в даному дослідженні тенденцію до використання контрастних монохромних кольорів або стриманої гамми кольорів, з одним яскравим кольоровим акцентом (іл.36). На приведеній обкладинці розміщене фото, що зведено за допомогою фільтрів до стриманої сіро-коричневої кольорової гамми, назва книги – виразний як по формі, розміру так і по контрастності графічний елемент, виконаний помаранчевим кольором.

У сучасному книговидавничому полі, яке охоплює складні й контроверсійні теми, такі як війна, історична пам’ять, травма, ідентичність чи моральний вибір, з’являються видання у форматі мальописів, що традиційно асоціюються з підлітковою аудиторією. Однак у цих творах візуальне й текстове наповнення набуває особливої ваги завдяки використанню мови метафор і візуальних образів, що забезпечують глибший вплив на сприйняття читача. Жанр графічного роману для дорослих вирізняється складною тематикою, багатошаровим символізмом і вишуканою візуальною

стилістикою, які дозволяють розкрити соціально-політичні, психологічні та філософські аспекти. На відміну від класичних мальописів, орієнтованих на дитячу чи підліткову аудиторію, графічні романи для дорослих апелюють до зрілого читача, поєднуючи експресивну форму подачі з глибинним змістом і тематичною складністю.

Наприклад, видання “БЛЕКАУТ. Хроніки нашого життя під час війни Росії проти України” (2023 р.) студії “Сері/граф” у складі Іваненка Г. та Полосіної Є. Обкладинка видання, на якій зображено фотознімок темного міста, не лише привертає увагу завдяки виразній графічній стилістиці, а й виконує важливу функцію – передає атмосферу життя українців у надскладний період війни(Іл. 40). Варто акцентувати на тому, що видання називають “коміксом проти темряви”, бо "Книжка про блекаут створювалась у блекаут і про це також сама історія…" [15]. Кольорова гамма мальопису чорно-біла із додаванням якскравого жовтого кольорового акценту (Іл. 41).

В 2023 році журнал соціального коміксу *INKER* представив новий випуск під назвою «У капкані. Історія пенсіонера, якого не зламала російська пропаганда в окупації». Комікс присвячений Олександру Дуванському — 73-річному мешканцю Ізюма, який під час облоги та окупації міста вів записи про воєнні злочини російських окупантів. Його портрет зображено на обкладинці мальопису (Іл. 42). Свої спостереження він ретельно занотовував у паперовий щоденник, який ховав у банці з-під кави, ризикуючи власним життям заради збереження правди [77]. Як і видання “БЛЕКАУТ. Хроніки нашого життя під час війни Росії проти України”, мальопис використовує двокольорову палітру, в основі якої лежать жовто-блакитні відтінки(Іл. 43). Такий вибір кольорів не є випадковим, оскільки жовтий і блакитний кольори є символами національної ідентичності України, що підкреслює патріотичний контекст та глибокий зв'язок з національним духом і боротьбою за незалежність. Використання цієї кольорової гами в коміксі дозволяє не лише відобразити емоційний стан героїв, а й виразити важливі культурні й соціальні меседжі, підсилюючи тематичну наповненість твору та його вплив на сприйняття аудиторії.

Така специфіка оформлення підкреслює прагнення авторів, що висвітлюють тему сучасної війни в Україні, до створення творів, які поєднують художню естетику, емоційну глибину та аналітичний підхід до відображення воєнної реальності. Важливою особливістю є поєднання тексту та зображень, які, взаємодіючі, створюють глибшу перспективу для осмислення теми війни. У той час, як дитячі книги тяжіють до спрощеного ілюстративного викладу, дорослі видання демонструють візуальні образи, що нерідко містять складні метафори або вимагають розвиненої емоційної емпатії.

Висновки до розділу 2.

1. Дитяча книга про війну має специфічну естетику, яка поєднує в собі необхідність відобразити важкі реалії війни з потребою зберегти доступність для молодших читачів.. Ілюстрації часто виконуються в стилі, який підходить для дитячої аудиторії — це можуть бути спрощені форми, пласкі кольорові заливки або образи, що передають ідеї через символи, знайомі дітям. Естетика таких видань прагне створити баланс між важливістю виховання емоційної стійкості у дітей і можливістю безпечно і доступно говорити про війну. Завдяки цьому книги часто використовують художні прийоми, що допомагають відвести від реалістичних та жорстоких образів, а натомість звертаються до метафор і фантазії, щоб донести серйозні меседжі.

2.Також важливою особливістю є гуманістичний підхід до зображення персонажів війни: герої можуть бути представлені через дитячі образи (наприклад, тварини, персонажі казок), що дозволяє уникати травмуючого впливу і, водночас, передати ідеї про відвагу, боротьбу за свободу та важливість єдності. Загалом, естетика дитячої книги про війну — це комбінація графічних і текстових рішень, які допомагають дитині зрозуміти складні соціально-політичні події в доступній та психологічно безпечній формі.

3. На основі аналізу видань, присвячених темі війни для дорослої аудиторії, можна виділити кілька специфічних особливостей художнього оформлення, що характеризують сучасну книжкову графіку в цій тематичній ніші. Часто в таких виданнях використовується чорно-біла гамма або стримані кольори, які підкреслюються яскравими акцентами одного додаткового кольору, створюючи драматичний контраст, що акцентує увагу на ключових деталях. Формати книг часто орієнтовані на впорядковану подачу інформації, як-от словники, щоденники або хронологічні репортажі. Це підкреслює документальний характер видань і акцентує на систематизації подій та вражень.

4.Значна увага приділяється документуванню подій через фотоілюстрації, які відображають безпосередні враження або ключові моменти, це додає книгам історичної достовірності та емоційної сили. Також простежується виконання ілюстрацій умовно-площинних або стилізованих зображень (якщо це не фотоілюстрації), такі ілюстрації дозволяють митцям донести сутність подій без зайвого емоційного шоку, водночас зберігаючи інформативність.

РОЗДІЛ 3
СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО ОФОРМЛЕННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ: АБСТРАКТНИЙ ТА МЕТАФОРИЧНИЙ ХАРАКТЕР ПОЕЗІЇ.

3.1. Ілюстрація як рефлексія воєнних подій: аналіз художнього оформлення збірок поезій.

Поетичні збірки, присвячені темі війни, є унікальною складовою сучасного книговидавництва України. Поєднання текстових блоків віршів з ілюстраціями, використання кольорових акцентів та типографічних прийомів підкреслює емоційну напругу та передає змістовну глибину поезії. Ці елементи слугують як для розкриття внутрішнього світу авторів, так і для рефлексії щодо історико-політичних подій, що змінили культурний ландшафт країни.

Графічне оформлення поетичних збірок має суттєві відмінності від оформлення прозових видань, що зумовлено природою жанру, стилістичними особливостями тексту та очікуваннями цільової аудиторії. У поетичних збірках графіка часто має метафоричний і символічний характер, співвідносячись із ліричною природою тексту. Ілюстрації та дизайн спрямовані на підсилення емоційного впливу тексту та створення атмосфери, тоді як у прозових творах ілюстрації переважно відтворюють сюжет або персонажів. Ілюстрації до прози мають допоміжну функцію — конкретизувати, а не абстрагувати. Шрифт у поетичних збірках часто є важливим елементом художнього оформлення. Розмір, форма і розташування тексту на сторінці підкреслюють ритм і структуру віршів. На відміну від типографіки в прозі, яка, як правило, мінімалістична та стандартна, щоб забезпечити комфортне читання тривалих текстів.

Оформлення обкладинки та внутрішніх елементів часто акцентує увагу на основних темах і образах поетичної збірки. Використовуються символи, які підкреслюють зміст тексту. Для багатьох поетичних збірок характерні мінімалістичні рішення з обмеженою палітрою. Наприклад, обкладинка збірки

поезій харківської авторки Наталки Маринчак «Відчаєспинне» (2023р., видавництво «Видавець Савчук О.О.»), дизайн якої виконала Ірина Олєніна на основі ілюстрацій Костянтина Зоркіна (іл.44). Сам художник описує концепцію обкладинки так: «Хрест на обкладинці, це той символ, який намальований на військових машинах, і одночасно то міфологічна система координат, і християнська символіка, яка є у поезії Наталки Маринчак» [дод.А]. Обкладинка, як і внутрішній дизайн видання, виконана в чорно білій гаммі із додаванням одного кольору — глибокого темно-червоного. Таким чином, у графічному оформленні книги «Відчаєспинне» також простежується загальна тенденція до використання двокольорових схем, яка є характерною для сучасного українського книговидавництва. Подібна колористика підкреслює лаконічність та експресивність оформлення, сприяє створенню глибокого емоційного впливу на читача. Використання обмеженої палітри, наприклад, чорного та білого з одним акцентним кольором, стає засобом для вираження багатозначності теми, властивої поетичним і графічним творам, присвяченим воєнній тематиці.

Щодо Костянтина Зоркіна — це український художник, який працює в різноманітних медіа та жанрах, таких як перформанс, інсталяція, графіка, скульптура та ленд-арт, зараз долучився до сценографії у лялькову театрі Харкова. Його творчість охоплює як сучасне мистецтво, так і теми національної ідентичності, зокрема в контексті сучасної війни в Україні. Зоркін активно експериментує з образами та символами, часто звертаючись до міфології та архетипічних тем. Його роботи вирізняються глибокою емоційною насиченістю та здатністю до рефлексії на поточні соціально-політичні події. У своїх роботах К. Зоркін активно експериментує з різними техніками, матеріалами, зокрема, з залізом, деревом, тканинами, тушшю та іншими матеріалами, щоб передати глибину переживань, спричинених війною. В інтерв'ю із Наталією Івановою, директоркою центру сучасного мистецтва ЄрміловЦентр він розмірковує на тему мистецтва на тлі воєнних подій: «Мистецтво це матеріальний доказ існування душі. А душа — це те, що

робить нас людьми» [101]. Його творчість пронизана містичними образами та тонкою рефлексією власних емоцій і переживань. Він вважає мистецтво «магічною практикою» яка дозволяє людині пройти трансформацію, відчути те, що вона раніше не відчувала. І така інтерпретація змістовно і функціонально поєднує візуальне мистецтво із іншими видами мистецтв, що мають більш вільну, символічну та абстрактну форму, наприклад, поезію. Тож графічне оформлення поезії складне за своєю метафоричною формою, через таку складність роботи з поезією К. Зоркін завжди хотів проілюструвати збірку віршів, хоча раніше в нього був досвід лише із створенням ілюстрацій до прози [дод.А].

Митець почав роботу над ілюстраціями до збірки, маючи у своїй сталій авторській міфології вже готові основні символи — дім, птицю, череп (смерть). В інтерв'ю з авторкою даного дослідження художник розповів про ці основні три елемента своєї образної мови, а також згадав, розповідаючи про свою творчість після 24 лютого 2022 року: «З'явилася дуже обмежена низка образів, впродовж трьох років я говорив цією мовою… На цих символах мене ніби замкнуло, таке коло, з якого я не міг вийти…. Вистава «Вертеп» складається із цих символів. Ілюстрації до збірки Наталки Маринчак «Відчаєспинне» це та сама мова, бо ілюстрації для збірки виросли саме з «Вертепу»» [дод.А]. Малюнки тушшю на папері, створені з ретельним опрацюванням світлотіні та об'єму, забезпечують реалістичність навіть міфологічним образам. Завдяки майстерному використанню цих технік зображення набувають відчутної глибини, дозволяючи глядачеві більш емоційно зануритися в тематику. Такий підхід підсилює драматизм і символічність ілюстрацій, водночас зберігаючи зв'язок із реальністю через деталізацію форм і текстур (іл.45,46). Автор зазначає: «Для мене була дуже важливою сама концепція «Відчаєспинного», твору, як способу подолання відчаю. У Наталки мова одна, в мене інша, візуальна. Пташки, вогонь, дощ, це, власне про відчаєспинне. Про надію. Про те, як люди відбудовують міста, пташки відбудовують гнізда, там у неї все це є. Я не хотів візуально описувати

поезію, заходити в реалізм, і тому там ті узагальнені образи які я вихоплював для себе» [дод.А].

Окрім вищезгаданих образів (пташка, дім, смерть), які К. Зоркін найчастіше використовує в своїй творчості останні три роки, в збірці з'являються додаткові елементи, як-то серце або намисто. Автор розповідає про сутність такої символіки: «І там з'явилося ще намисто. Намисто ціле та намисто розірване — це символ для мене несподіваний, жіночий. Це пов'язано з тим, що в той період я зрозумів деякі релігійні аспекти мистецтва…» [дод.А]. Зображення фрагменту намиста із однією червоною намистинкою розміщено дизайнеркою І.Олєніною над початком кожного вірша, що гармонійно поєднує текстовий блок із ілюстраціями, а також конотує до віршів, як до намистин, що зібрані в книзі в ціле намисто (іл.46).

Разом з тим, ілюстровані розвороти видання не пов'язані із текстом графічно, і не завжди конотують до тексту напряму. Наприклад, ми бачимо знайомі символи — птаха, доми, намисто, постать людини, що виконані у впізнаваній стилістиці художника (іл.44-46). Ця ілюстрація одночасно конотує до тексту і має самостійне художнє значення, через умовність та символічність зображення, складно її прив'язати до конкретного вірша, проте, у художника не було цілі зображати сюжети, описані у віршах. Він каже: «У Наталки Маринчак дуже жіноча поезія, я не хотів імітувати якесь своє бачення віршів, навпроти, втілити образи, які відгукуються мені. Передусім, як харків'янину. Бо поезія дуже харківська. Наприклад, ілюстрація про ріку, на берег якої всі виходять пити каву. Ця ілюстрація дійсно пов'язана з текстом, але навряд чи то помітно по ілюстрації» [дод.А].

Книга «Відчаєспинне» не єдине спільне видання Костянтина Зоркіна та Наталки Маринчак. У 2024 році було видано їх спільний мистецький проект «Треті діти» (видавництво «Видавець Савчук О.О.»). Проєкт є міждисциплінарною мистецькою ініціативою, яка поєднує різні форми художнього висловлювання, щоб дослідити тему поколінь, що живуть у часи війни. Його основою стала вистава, прем'єра якої відбулася в Харкові у жовтні

2022 року. Авторка проєкту, Наталка Маринчак, поєднала свою поезію із музикою Сергія Давидова та панно художника Костянтина Зоркіна. Твори, що увійшли до проєкту, зосереджені на історіях поколінь, які переживають конфлікти та трагедії війни, створюючи емоційний міст між минулим і сучасністю [74].

Особливістю оформлення збірки є «дерев'яні ілюстрації», про які художник розповідає: «Спеціально для цієї книги я зробив дерев'яні рельєфи, то був мій експеримент. Я роблю те, що мені не вистачає в світі — дерев'яні ілюстрації наприклад » [дод.А]. В інстаграмі митця можна побачити процес роботи над рельєфами (іл.48). Фото рельєфів розміщені в книзі двома засобами, як ілюстрація, що не має рамки, інтегрована в сторінку із текстом, як, наприклад на титульному розвороті та на обкладинці (іл.47,49). Другий засіб розміщення робіт в виданні — в якості фотоілюстрації — на окремій сторінці розташовано фотографію роботи, графіка має рамку — обріз сторінки — та не закомпонована із текстом (іл.50. Хоча друк фотографій у виданні виконаний у кольорі, поєднання обраних відтінків та текстури деревини створює відчуття монохромної кольорової гами. Такий вибір підкреслює стриманість і символічність як поезій, так і графічного оформлення. Образний ряд, характерний для Костянтина Зоркіна, продовжує його унікальну міфологічну традицію. У роботах домінують зображення птахів, домів, людських силуетів, долонь та інших архетипічних символів. Ці елементи, відображені у контексті дерев'яної текстури, створюють багатозначні візуальні асоціації, збагачуючи видання глибоким естетичним змістом і наповнюючи його філософською рефлексією.

Оскільки поезія, на відміну від прози, зазвичай має чітку структуру текстового блоку, шрифт може бути використаним як графічний елемент композиції розвороту. Також поєднання різних шрифтів може підсилювати певні смислові акценти або створювати певну динаміку тексту. Особливий підхід в використанні тексту в якості ілюстрації був використаний при оформленні обкладинки видання П. Вишибаби «Тільки не пиши мені про

війну» (2023р., видавництво «Видавництво Однієї Книги»). На лицевому звороті обкладинки розміщено вірш, перший рядок якого виконує функцію заголовка збірки. Цей рядок виділений кольором — чорним, тоді як решта тексту набрана сірим шрифтом, що візуально підкреслює його значущість і привертає увагу читача до рядка-назви твору (іл.51). Вірші Вишебаби поєднують емоційну глибину із прямим зверненням до сучасного українського досвіду, часто використовуються як літопис почуттів українців в умовах війни.

Збірка оформлена з використанням ілюстрацій художника Юрія Шаповала. Його акварелі супроводжують окремі вірші, зокрема такі, як «Доньці»(іл.52). В ілюстраціях до поетичних збірок нерідко використовують малюнки, виконані від руки, або цифрові роботи, стилізовані під традиційні техніки (приклад дати). Це додає виданням художньої автентичності.

Акварельні ілюстрації були створені також Данилом Мовчаном в оформленні збірки «Свідчення» Вікторіії Амеліни (2024р., «Видавництво Старого Лева»). Це перша поетична збірка української письменниці та документалістки Вікторії Амеліної є унікальним свідченням воєнного часу в Україні. Вірші для збірки були написані з перших днів повномасштабного вторгнення Росії, відображаючи особистий і національний біль. Останній твір цієї збірки був написаний за кілька днів до трагічної загибелі авторки під час ракетного удару по Краматорську 27 червня 2023 року.

Як було зазначено вище, в ілюструванні поезії нерідко художник навмисно уникає надмірної деталізації, щоб дати змогу читачу інтерпретувати текст самостійно. Такий підхід дозволяє читачу зосередитися на слові. Саме такий підхід ми бачимо в створених для даної збірки українським художником Данилом Мовчаном, акварелях. Його роботи вирізняються витонченістю та глибоким символізмом, що підсилює емоційний і метафоричний характер текстів. Ілюстрації гармонійно доповнюють збірку, надаючи їй візуальної виразності та сприяючи передачі духовного і психологічного змісту поезії.

Обкладинка видання оформлена мінімалістично. На ній розміщено ілюстрацію — жіночу фігуру, ймовірно, авторки, що тягнеться рукою до неба

(іл.52). Фактурний чорний фон, виконаний в техніці акварель по мокрому, створює глибокий контраст із червоним кольором жіночої фігури. Такий контраст підсилює емоційну виразність та символізує боротьбу, біль та відчай. Окреме акцентування на руці виконано із допомогою яскравого блакитного кольору, що підкреслює важливість жесту та руху, можливо, як символу надії.

Ілюстрації виконані переважно в чорному та червоному кольорах, що надає роботам драматизму та емоційної напруги. Ці барви посилюють атмосферу важких тем, що розкриваються в поезії. Водночас національні кольори України — блакитний і жовтий — з'являються як символи надії та єдності, наприклад, у зображенні домівки, яку чоловічі фігури несуть на плечах у ілюстрації до вірша «Історія для повернення» (іл.53). Як і в роботах Костянтина Зоркіна, в ілюстраціях простежуються символічні образи умовних людських фігур і домів, які є потужними візуальними метафорами.

Містична та архетипічна риса графіки Д. Мовчана виражена в ілюстрації до вірша «Тривога». Тут ракети, що мають на собі черепа, набувають значного символічного навантаження, що конотує до архетипічного зображення смерті. Це зображення не тільки передає відчуття безпосередньої небезпеки та катастрофи, але й посилює теми війни, страху та кінця, втілені в образах смерті, які часто виступають як універсальні містичні мотиви. Такий символізм створює сильну візуальну метафору, яка вносить ще більше емоційного контексту в сприйняття тексту (іл.54).

Живописні роботи в якості ілюстрацій також були використані в оформленні збірки «Класичні світлини жалю» (2023р., видавництво «Герда») Роми Маклюка з живописом Ніни Єжик. Проте, на відміну від попередніх прикладів, живопис Ніни більш яскравий, насичений та з багатою гаммою кольорів, що не притаманно основній масі видань на воєнну тему (іл.63). Разом з тим, тональність робіт переважно темна, з невеликим відсотком світлих плям, а рух пензля динамічний, уривчастий, що все ж таки, не дивлячись на соковитість кольорів, додає картинам драматизм, притаманний воєнній тематиці.

Видання «Будемо жити вічно» (2023 р., «Видавництво Старого Лева») — це збірка віршів Дмитра Лазуткіна, поета та військовослужбовця Збройних Сил України. Вірші були написані під час війни і відображають переживання автора, пов’язані з реаліями війни та особистими враженнями. Особливістю цієї збірки є те, що в ілюстраціях було використано фотографії з приватного архіву самого автора. Такий підхід використання особистих фото та архівних матеріалів у книгах дійсно робить її більш суб'єктивною та емоційною. Це дозволяє читачам відчути справжню глибину переживань автора, наближаючи їх до безпосереднього досвіду війни. Як було зазначено в попередньому розділі щодо «Українських щоденників», використання фото чи документальних матеріалів також створює ефект епістолярності, в якому особисте свідчення перетворюється на частину великої історії, а суб’єктивність автора розкривається через призму інтимних переживань.

Графічне оформлення видання «Будемо жити вічно» виконано візуальною студією «Сері/граф», яка вже була згадана в даному дослідженні (оформлення книги «Котик, Півник, Шафка»). В ілюстраціях поєднується цифрова графіка, фотоілюстрації та фотоколажі, та малюнки (іл.55-57). Варто зазначити, що на відміну від більшості поетичних збірок на тему війни для дорослої аудиторії, книга оформлена у яскравих, контрастних кольорах. Подекуди, фотографії настільки фрагментовані, що набувають абстрактного характеру, ніби перетворюються на паттерн (іл.57). Разом з тим, повторюваність фрагментів із невеликими змінами створює ефект кінематографічної розкадровки, проте ніякої дії або сюжету простежити майже неможливо. Такі виразні засоби додають оформленню сюрреалістичного відтінку, де кожен елемент перестає бути повноцінним і зливається в загальний образ, що відображає процес руйнування та відсутність цілісності.

Також, в образних рішеннях до збірки використано вже згаданий раніше символ розбитих вікон, що став одним із драматичних образів сучасної війни в Україні. Розбиті вікна не лише підкреслюють фізичні наслідки бойових дій,

але й символізують зруйновані житла, перервані зв'язки з минулим, втрату безпеки та стабільності. Цей образ часто зустрічається в художньому оформленні воєнних книг і є виразним елементом для передачі болю, страждання та непоправних змін, які приносить війна (іл.56).

Фотографія, як виразний засіб ілюстрування поезії, була використана дизайнеркою Юлією Уваровою в збірці «Незламній = For Invincible» (2023р., видавництво «Фоліо»). Для оформлення були відібрані фотороботи Олексія Самсонова, Яни Сідаш, Ярослава Коника. Збірка є двомовним виданням (українською та англійською мовами), що поєднує поезію та фотографії, фокусуючись на темах боротьби, стійкості та незламності українського народу. У книзі текстові блоки поєднані з фотоілюстраціями, де останні мають домінуючу роль у дизайні. Фото вражають своєю емоційністю, документуючи моменти війни, надаючи книзі потужний візуальний вплив(іл.59,59). Символізм віршів надає глибину і множинність значень, на відміну від фотографій, що передають конкретну реальність війни через чіткі, іноді навіть жорсткі, образи. Така комбінація дозволяє створити багатошаровий досвід, де текст і зображення доповнюють один одного, не тільки ілюструючи, але й інтерпретуючи події, змушуючи читача переглянути своє сприйняття.

Поезія, що має більш символічну структуру, поєднана з реалістичністю фотоілюстрацій, створює ефект контрасту та додаткові можливості інтерпретації як тексту так і зображення. Розглянемо такий художній прийом на прикладі вірша Олега Вишиванюка, який доповнений візуально фотографією Олексія Самсонова(іл.58). На фото зображено традиційний для війни символ — розбите вікно. В тексті вірша не має ні вікна, на пейзажів, ні будинку. Але є такі рядки:

Місто, на шкірі котрого
Вирви
і шрами [6].

Таким чином, синтез текстового та візуального ряду народжує метафору: розбите вікно — це шрам на шкірі міста. Реальний об’єкт набуває

суб’єктивного значення, тут глядач може проявити емпатію до вікна, тобто, до живого міста яке страждає. Разом з тим, нове значення з’являється і у вірша — абстрактний образ набуває матеріальності — читач може уявити матеріал та форму “шкіри міста”.

Також, в збірці присутні менш абстрактні фотоілюстрації, які мають буквальну відповідність тексту. Наприклад фото Олександра Медведенка, де зображено небо і поля (іл.59). Зображення ілюструє вірш Віталія Бірчака, в якому згадуються «жовті пшеничні поля» [6]. Обидві фотоілюстрації відповідно ілюструють поезію, але в порівнянні ми бачимо, що абстрактність тексту лишає більший простір до власної інтерпретації глядачем вірша і метафоричному сприйняттю зображення.

Проте, абстрактність зображення також може вплинути на інтерпретацію тексту, міфологізуючи його та додаючи символи, яких в тексті не було. Як казав в інтерв’ю із авторкою дослідження, поет Борис Гриньов: «Реалістичні ілюстрації мене дратують, ілюстрація повинна бути складною, неоднозначною, проте передавати ту емоцію, яка закладена у вірші. Вони можуть бути не чистою абстракцією, може бути і фігуратив, але в зображенні повинна бути присутньою якась метафора, тому що в моїх віршах інколи не вистачає метафор, і потрібно щоб цю функцію несла ілюстрація. І вони тоді працюють, підтримуючи одне одного» [дод.А]. Приклади такої взаємодії тексту та зображення є в збірці «Чорно-біла війна» (2023р., видавництво «Майстер Книг») Б. Гриньова. Цю та ще одну збірку поезій, «Симфонію війни» (2024р., видавництво «Мадрид») оформила авторка даного дослідження. Тезу Б. Гриньова про символічне та метафоричне доповнення ілюструє розворот «Чорно-білої війни» до вірша «Стерня»:

Повсюди герої — в тилу і боях…
То інша країна іде по стернях. [8].

В ілюстрації до вірша стерня зображена у вигляді будинків, які «скосила» війна (іл.61). Такий художній прийом додає сюжету поля символічного навантаження, де міста асоціюються зі знищеним життям і

зруйнованими долями. Будинки, що втратили цілісність, виступають як свідки і жертви воєнного лиха, водночас втілюючи нерозривний зв'язок між природою, містом і людським буттям. Метафоричне переосмислення міста як частини зруйнованого ландшафту створює глибокий художній ефект, акцентуючи на безповоротності втрат і змін, принесених війною.

Детальний аналіз двох видань збірок віршів Бориса Гриньова, які ілюстровані авторкою цього дослідження, а також опис досвіду роботи над ними як унікального методу дослідження книжкової графіки, буде розглянуто в наступному підрозділі.

Вище було розглянуто збірку «Незламній = For Invincible» як приклад використання фотоілюстрацій, як ключового елементу оформлення. Подібні підходи спостерігаються у виданнях: «Блискавка зустрічає воду і вітер» (2023, видавництво «Дух і літера») Маріанни Кіяновської; «Я перетворююсь… Щоденник окупації, вибрані вірші» (2023р., видавництво «Vivat») Володимира Вакуленка; «Органіка» (2023, видавництво "Антивидавництво") Дар'я Зоріна, збірка ілюстрована фотороботами авторки.

Ці приклади демонструють тенденцію використання фотоілюстрацій у сучасному українському книговиданні як засобу емоційного підсилення тексту, створення атмосфери документальності та відображення реалій війни через поєднання візуального та літературного мистецтва.

Ще один засіб емоційного підсилення тексту — використання контрастних кольорів і графіці. Саме таке візуальне рішення було втілено для двомовної українсько-французької антології поезій «In principio erat Verbum. Україна: Поезія часу війни» (2024 р., видавництво «Астролябія») упорядник Володимир Тимчук. Книга також позиціонується як хронологічний літопис війни. Червоний, як символ крові та боротьби, в поєднанні з чорним створює контраст, який візуально відображає ідею боротьби, втрати та надії. Лінії в ілюстрації графічні, чіткі, рубані та динамічні. В оформленні обкладинки та ілюстрацій використані рослинні мотиви, що разом із чорно-біло-червоною кольоровою гаммою конотує до традиційної української вишивки (іл.62).

Подібну кольорову гамму можна побачити і в дебютній збірці поетки Ади Єлагіної «Вище вогню» (2023р., Видавнича майстерня «YAR»). Варто відмітити, що ілюстрації до збірки виконала авторка поезій. Як і в попередньому прикладі, графіка відрізняється експресією та контрастністю (іл.63). Основна низка ілюстрацій виконана в чорно-білих кольорах або з додаванням одного акценту — червоного. Окрім червоного, подекуди зустрічаються інший колір, як от блакитний, що гармонійно відсилає до голубих елементів на обкладинці видання.

Також, віршована збірка поетки Ірини Цимбалюк “Тонкий лід” , що освітлює тему війни буде видана в грудні 2024 року. Про це розповів у інтерв’ю з дослідницею художник Митя Фєнєчкін. Він каже: «Для збірки Іри процес роботи був іншим (наж над книгою “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення” ред.). Ми обрали декілька віршів, до яких треба було зробити графічні роботи. Ми багато обговорювали про що ці вірші, що хоче побачити авторка в ілюстрації. Фактично, я втілив її бачення і пропустив через свою оптику. Тільки для декількох віршів я зробив ілюстрації за своїми ідеями, тому що це дуже цінно коли у автора є своє бачення - що вона хотіла сказати.» [дод.В]. Обкладинка видання виконана у характерній для М. Фєнєчкіна техніці акварельними олівцями, що створює контраст між ніжною кольоровою гаммою та важким змістовим навантаженням. Зокрема, зображення кави, що парує димом, асоціюється з силуетом ядерного вибуху (іл. 65). Ілюстрації до віршів виконано в монохромній палітрі, з орієнтацією на фотографічні референси, надані І. Цимбалюк. Малюнки вражають глибоким символізмом та майстерним реалістичним відтворенням фотографій. Наприклад, на одному з зображень сімейного фото обличчя людей вигоріли, що символізує смерть, ніби стираючи їх з реальності (іл. 66).

В одній з ілюстрацій художник представив портрет Ірини, яка сидить на підлозі, притулившись до стіни(іл. 67). Ця стіна є одночасно символічною ціллю, навколо якої вистріляні ножі, що створюють візуальний ефект замкнутого простору. Таке зображення підкреслює безпорадність та

уразливість людини в умовах війни, де кожен рух і кожен крок можуть стати загрозою. Взаємозв'язок між дівчиною та циллю створює напружену атмосферу, що відображає психоемоційний стан жертви в часи насильства та війни.

Низку віршованих збірок видало «Антивидавництво» — це видавнича платформа, заснована письменником Іваном Кулінським. Серед збірок є присвячені темі війни та рефлексії жахливих подій в Україні. Як от: Збірка віршів Катерини Рубан «Тут мало бути слово», колективна збірка віршів 40 українських поетів «Книга Перемоги» та віршів Ірини Лазоревич «Контурні карти» з ілюстраціями Альони Лебедєвої; збірка віршів Ярослава Корнєва «Мальовані стовпи» з ілюстраціями Дар’ї Зоріної; вже згадана вище ілюстрована фотороботами авторки збірка віршів Дар'ї Зоріної «Органіка».

Більшість збірок виконані в чорно-білій або майже монохромній гаммі, можливо із додаванням одного контрастного кольору. Таку тенденцію ми помітили в попередньому розділі, аналізуючи прозу для дорослих на тему війни.

3.2. Власний досвід як метод мистецтвознавчого дослідження: на прикладі оформлення поетичних збірок на тему війни.

Методи дослідження книжкової ілюстрації варіюються в залежності від конкретної теми та мети аналізу. В фахових дослідженнях мистецтвознавці застосовують різні підходи, серед яких формальний, стилістичний, історичний, порівняльний, семантичний тощо. Кожен з них дає можливість розкрити різні аспекти обраного твору. Окрім теоретичних методів, важливим інструментом у дослідженні образотворчого мистецтва є практичний метод, який полягає у створенні власного мистецького твору, пов'язаного з темою дослідження. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти предмет через безпосереднє занурення у творчий процес та виконання графічних ілюстрацій.

Практичний метод дослідження може включати експериментальну апробацію теоретичних ідей, що дозволяє автору дослідження реалізувати

концептуальні настанови, сформульовані під час теоретичного аналізу. Це дає можливість перевірити їх емоційний і естетичний вплив на глядача, а також оцінити ефективність інтеграції тексту та графічних елементів у єдину художню концепцію. Також, виконання книжкового оформлення на практиці, це творче відтворення концепцій — створення власних ілюстрацій може стати ефективним способом візуального осмислення теоретичних аспектів книжкової графіки. Разом з тим, створені ілюстрації виступають як візуальні матеріали, що демонструють наукові висновки, отримані в процесі наукової роботи над обраною темою. Цей процес дозволяє не лише глибше зануритися в досліджувану тему, а й вдосконалювати навички та техніки, які були вивчені в ході теоретичного аналізу.

Практичний метод дослідження книжкової графіки був застосований авторкою даної роботи при оформленні збірки віршів Бориса Гриньова "Чорно-біла війна", що стало логічним продовженням бакалаврського дослідження на тему "Особливості книжкової графіки в оформленні поетичних збірок українськими митцями 2000-2010-х років" (2023), а також частиною магістерської наукової роботи щодо вивчення сучасної української книжкової графіки в межах 2022-2024х років.

Хоча основною функцією ілюстрації є графічне відображення сюжету тексту, до якого додається зображення, художник, як митець, фактично стає співавтором твору, доповнюючи текст власною візуальною інтерпретацією. Таким чином, підхід до оформлення книги художником з мистецтвознавчою освітою може значно відрізнятися від підходу художника, що орієнтується лише на візуальний супровід тексту, без глибокого занурення у концептуальні аспекти створення видання. Так український науковець, громадський та політичний діяч, перекладач, письменник та журналіст Максим Стріха пише про дану співпрацю художниці і поета: «Фактично художниця стала повноцінним співавтором “Чорно-білої війни”» [68; с.33].

Починаючи роботу над збіркою, я виокремила концепцію книги як віршованого щоденника війни, вибравши для неї твори поета за період від 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2023 року. Цей часовий проміжок дозволив зафіксувати переживання та емоції, що супроводжували важливі моменти війни, відображаючи динаміку змін у сприйнятті реальності та внутрішніх станах автора через призму поетичної форми.

Книга має квадратний формат 20х20 см., 196 сторінок глибокого чорного кольору, на яких контрастно виділяється шрифт та графіка. Нумерація сторінок відсутня, натомість, на кожній сторінці вказані дати, що відповідають дням написання віршів. Таким чином, підкреслюється концепція книги як твору, що відображає плинність часу, де читач, перегортаючи сторінки, послідовно ознайомлюється з поетичним і візуальним наповненням видання.

Назвою збірки була обрана назва одного з віршів — "Чорно-біла війна", що підкреслює гостру дихотомію добра та зла. Така назва відображає контрастні образи, що проходять червоною лінією через всю збірку, виражаючи боротьбу між світлом і темрявою, своєю та чужою правдою, миром і війною, що є невід'ємною частиною переживань під час війни. Також концепція чорного та білого конотує з розміткиою шахової дошки, у візуальному вислові художниці до однойменного вірша (іл.68). На полі, розміченому чорними та білими клітинами, розгортається нібито іграшковий бій – але не шаховими фігурами, а впізнаваними дитячими іграшковими солдатиками. Також образ воєнних, як іграшок, використаний і в інших ілюстраціях збірки (іл.71).

Окремо варто виділити таке художнє рішення авторки, як чорне тло сторінок. Такий візуальний підхід відображає глибокі переживання митця, які, як і для багатьох сучасних українських художників, стали основою для створення виразної графічної мови. Починаючи з обкладинки по всіх сторінках видання протягнута біла лінія – таке дизайнерське рішення візуально об’єднує книгу та конотує до лінії життя або долі (іл.69).

Особливу увагу слід звернути на шрифт, оскільки він займає важливе місце у формуванні цілісного художнього образу книги та впливає на сприйняття її змісту. Для даної збірки шрифт був створений вручну, з імітацією неформального, живого почерку. Такий підхід сприяє передачі емоційної атмосфери твору, підсилюючи враження безпосередності й особистої взаємодії з текстом. Розроблений шрифт виконує не лише декоративну функцію, але й стає елементом образної концепції видання, органічно поєднуючись із загальним стилем і символічною естетикою оформлення. Так авторка підкреслює основну концепцію книги як особистого щоденника. У рамках розробки книги також був створений особливий «міфічний» шрифт, що виконує роль шифру для тексту та додає оформленню містичності та відчуття таємності. Використання такого шрифту підсилює символічний і концептуальний рівень видання, створюючи ефект сакральності тексту. Цей шрифт можна побачити на форзаці книги, де він стає частиною візуального вступу до тематики твору, готуючи читача до глибокого занурення у зміст видання (іл.74). Невідомий шрифт сприймається не як джерело інформації, а як орнамент, проте насправді він має всій сенс у цитуванні наступних рядків з вірша Бориса Гриньова “Не здолати”, який починає збірку:

Не зможе здолати
Наш дух український
І націю горду
Чужак сатанинський! [8].

Також «міфологічний» шрифт був використаний як графічний елемент у деяких ілюстраціях, наприклад до вірша “Разом” (іл.74). В зображені поєднані етимологічний та візуальний сенси слова “текст” «від лат. "textum" сплетіння, побудова, зв’язок» [84;с.631]. Також слово перекладається від лат. textus — «тканина»[10]. Таким чином, текст у візуальному творі постає у вигляді тканини, що сплітається, як нитка на спицях. Це підкреслює роль слова, яке з неоформлених елементів поступово

перетворюється на цілісний наратив. Сам процес плетіння може інтерпретуватися як символ творчого процесу, де кожне слово додається до наступного, формуючи щільну структуру образів і смислів. Зображення міфічної істоти, яка є одночасно напівлюдиною і напівскелетом, додає цьому процесу містичну глибину. Ця істота, що перебуває між життям і смертю, символізує перехідність і вічну зміну, натякаючи на те, що текст не лише є результатом творчості, а й містить у собі сліди минулого, образи, які мають давні корені, пов'язані з архаїчними міфологемами та архетипами.

Крім того, подібна іконографія надає художньому образу ще більшої символічної значущості, адже істота одночасно виступає у ролі творця й матеріалу, з якого плететься наратив, а також як символ циклічності, оновлення та вічного повторення.

Ілюстрації у збірці виконані у художньому напрямку, що тяжіє до символізму. Метафоричний підхід візуалізації допомагає відобразити внутрішній стан людини, яка несподівано опинилася у власному домі серед жахіть війни. Такий напрямок дозволяє заглибитися у переживання та емоції, що виникають у цьому контексті, зображуючи їх через символи та образи, які підкреслюють теми втрати, страху і надії. Використання символізму робить ілюстрації багатошаровими та сприяє створенню особливої емоційної атмосфери, яка підсилює змістовне наповнення тексту, додаючи йому нові виміри через візуальне осмислення подій війни.

Звернення до даного напряму в сучасній ілюстрації не випадкове, бо тема книги – рефлексія воєнних подій які проживає автор тут і зараз, тож символізм як відображення метафоричного занурення у підсвідомість, дозволяє ілюстратору дати власну інтерпретацію подій. Як писала Н. Мушировська: «Символістське мистецтво заглиблювалось у трансценденцію буття, не задовольняючись обсервуванням його реальних сторін, намагалось осягнути приховану істину буття, непізнавану традиційними засобами розуму чи органами чуття, інтуїтивним способом, можливим через натяк, складну систему символів, сугестію, які відкривали

читачеві простір для співтворчості» [37; с.101]. В ілюстраціях до “Чорно-білої війни” стилістика символізму виражена наступними образними засобами: тілесна деконструкція, експресія, контрастність тонів і гострота форм, зосередження на символах і метафорах, містичність.

Кандидат філософських наук С. Стоян пише про символізм в сучасному українському мистецтві, зокрема, наступне: «Своєрідних форм і змістів набуває символізм у своєму наступному векторі реалізації – абстрактно-містичному, де за рахунок максимальної візуальної умовності, силуетним натякам, а іноді лише кольоровим варіаціям створюється містико-символічна атмосфера єднання з незвіданим, трансцендентним» [66; с.89]. Тож, ілюстрації до обраного видання відповідають цій стилістиці. Наприклад, в ілюстрації “Троянди”, як і в багатьох інших, можна побачити алегорію поєднання архетипів життя (квіти, плоть, рослини) і смерті (кістки) (іл.72,73,4,76). В ілюстрації “Факт” символізм передає емоційний стан, внутрішні переживання як художника так і героя твору, це відображається у виразних лініях, драматичних і яскравих контрастах, тілесній деконструкції що конотує до емоційної вразливості (іл.75).

Образи в ілюстраціях до збірки відрізняються своєю умовністю, тобто вони не мають прямого, конкретного відображення реальності, а натомість вказують на інші, глибші, метафізичні або духовні реальності. Саме ця умовність є одним із основних аспектів символізму, оскільки символи створюють певну дистанцію між видимим і невидимим, фізичним і метафізичним світом [65]. Таким чином, ми бачимо на ілюстрації “Рулетка” метафоричне поєднання візуальних рис ікони (німб) та ігрової рулетки (іл.73). В поєднанні з текстом вірша, приведена ілюстрація може інтерпретуватися як смерть в контексті гри і випадковості, яка в християнському дискурсі залежить від волі Бога.

Іконографію ще одної давньої культури, а саме індійської, візуально процитовано в ілюстрації “Гості” (іл.76). Україна, як сильна та незалежна жінка, зображена в образі багаторукої гнівної іпостасі – богині Калі. Замість

звичних атрибутів в руках у персонажа українська шабля – символ войовничості, український вишитий рушник, та паляниця, що є одночасно символом гостинності, проте за часів війни набуло іншого значення – перевірки, бо саме це слово погано вимовляють російські загарбники. Також слід відмітити головний убір жіночої постаті – коло зірок, символ європейського союзу, що говорить про європоцентричну спрямованість розвитку української культури.

Образ жінки-воїна як символ українського супротиву також був втілений авторкою дослідження при оформленні другої збірки віршів Бориса Гриньова, “Симфонії війни”, яка була підготовлена до друку в грудні 2024 року, в процессі роботи над данним дослідженням, а вийде тиражом вже після захисту.

Орієнтуючись на текст вірша “Вчора.Сьогодні” булорозроблено ілюстрацію, яка зображає жінку із поднятою казацькою шаблею, що є продовженням рефлексії на тему жіночої сили і ролі жінки у поточній війні (Іл.77). Поза та характер персонажів в обох ілюстраціях схожі не випадково, художній задум був провести паралелі між двома збірками, що об’єднані спільним автором віршів, художницею та тематикою (Іл. 76,77). Друге самоцитування було виконано на вірші “Чорно-біла війна” до книги «Чорно-біла війна» та “Поля” до книги «Симфонія війни» (Іл.68, 78). На обох роботах зображено поле бою, яке представлено як шахматну дошку, що символізує стратегічну природу війни. Це метафоричне зображення акцентує увагу на розрахунковому характері конфлікту, де кожен крок і кожне рішення мають важливі наслідки, а війна стає своєрідною грою, в якій людські життя є розмінними фігурами. Шахматна дошка в такому контексті підкреслює жорстокість і механізм насилля, що визначають хід подій на полі бою.

Варто звідмітити, що палітра «Симфонії війни» двокольорова - чорно-біла з додаванням одного кольорового акценту - золотого. Такий прийом було поміченов цьому дослідженні у низки митців, проте

художниця додалась до такого рішення лише на початку дослідження, не маючи ще повної інформації про таку тенденцію. Цікаво, як саме художник обирає подібне кольорове рішення. На власний суб'єктивний досвід - це бажання додати кольорів, коли перший шок війни пройшов, чорно-біла драматична категоричність змінилася на надію, та бажання творити. Як казав поет Б.Гриньов: «Наше суспільство змінюється, і дуже швидко. Якщо від початку війни, коли митці відчували шок та ступор, і тількі одиниці від цього шоку починали щось створювати, то зараз це великий потік творчості» [дод.В].

Для мистецтвознавчого дослідження практичний метод цінний тим, що можна описати концептуальну основу створення того чи іншого твору мистецтва. Книга «Симфонія війни», навідміну від збірки «Чорно-біла війна» була задана художниці із готовою назвою та вибіркою віршів. Тож концепція та структура книги побудована на основі готової метафори - музики. Н.Мушировська писала: «Найбільш адекватною формою пізнання органічних і духовних явищ у творчості символістів визнається художній символ, що здатний знаменувати реальну сутність речей і становить основну категорію та головний організуючий засіб художньої системи символізму»[37; с. 103]. Перший символ, який приходить на слово "музика" це ноти та музикальні інструменти, тож завдання було поєднати це із темою війни та оформити в книжковий формат.

Книга має чотири частини, які названі термінами сольфеджио - Praeambulum, Scherzo, Adagio, Finale, кожна з яких оформлена певним символом, назвою одного з віршів частини, цитатою з обраного вірша та ілюстрацією (Іл. 81-84). Разом з тим, назви частин вибудовані так, щоб створювати певний наротив, послідовний сюжет. Наприклад, частина перша "Нова реальність" цитує наступні слова:

Куди тепер йти?
Куди тепер підеш?
Будинок - завали і згарище[9].

А остання, четверта частина цитує такі рядки вірша “Вчора. Сьогодні”:

Частенько вона в телефоні висіла.

А зараз світ інший - крізь линзу прицілу [9].

Тобто, від вступу, “Praeambulum”, розгубленості та страху перед “новою реальністю” персонажі ілюстрацій проходять шлях до війни, як способу життя, та щоденного супротиву ворогу, до “Finale” де життя продовжується “Вчора. Сьогодні”.

Для збірки було розроблено власну візуальну міфологічну концепцію. Можна виділити основні візуальні елементи концепції: маски, будинки-конструктори, національна символіка, деперсоналізований образ ворога та позитивні образи захистників та захистниць України (Іл.81-87). Окремо слід виділити ілюстрацію до вірша “Мури”, де процитовано іконографію мадонни із дитям через позу дівчини, яка тримає символ Харкова - дзеркальний струмінь (Іл.87). Таким чином виражена любов художниці до рідного міста, та бажання захистити його, як дитину. Разом з тим, ілюстрація поєднує сакральний образ Марії та всі, хто прагне уберегти від руйнувань власне місто, культуру, спогади.

Обкладинки обох видань виконано в мінімалістичному стилі, з акцентом на назві, що дозволяє зберегти фокус на тексті і не відволікає глядача від основного змісту (іл. 69, 79). Водночас, внутрішнє оформлення книг насичене великою кількістю ілюстрацій, що доповнюють і розкривають зміст тексту. Форзаци обох видань містять патерн, у який вкладено символічний сенс — «зашифрований» текст вірша або візерунок, що зображує бойові літаки (Іл.70, 80). Хоча видання концептуально об'єднані, вони відрізняються виразними засобами та палітрою, що підкреслює індивідуальність кожної книги. Ці роботи стали спробою реалізувати теоретичні дослідження книжкової графіки та отримати суб'єктивний досвід у контексті практичного застосування мистецьких концепцій.

Висновки до розділу 3.

1.Графічне оформлення поетичних збірок відрізняється метафоричністю й символізмом, які підсилюють емоційний вплив тексту та створюють атмосферу, тоді як у прозі ілюстрації здебільшого конкретизують сюжет. Типографіка в поезії акцентує ритм і структуру, також може виступати як графічний елемент оформлення.

2.В сучасних виданнях поезії про війну все частіше зустрічаються фотоілюстрації або абстрактні візуальні рішення, які не відтворюють текст буквально, а викликають уяву і рефлексію. Монохромна гама з акцентом на одному контрастному кольорі є типовою для графічного оформлення багатьох сучасних видань, зокрема поезії та прози, присвячених темі війни. Подібний підхід, який ми вже згадували в аналізі прозових видань на тему війни, дозволяє підкреслити емоційну насиченість тексту, надаючи акцент на основних смислових і художніх елементах творів.

3. Практичний метод створення власного твору дозволяє вийти за межі теоретичних досліджень і створити матеріал, який може бути як важливою частиною самостійної творчості, так і допомогти в досягненні більш глибокого наукового осмислення. Таким чином, в теоретичному мистецтвознавчому дослідженні стає можливим використання власного мистецького досвіду в аналізі концептуальних підходів до оформлення книжкової графіки, інтеграції візуальних та текстових елементів, а також у дослідженні способів передачі емоційних та символічних значень через графічні зображення.

РОЗДІЛ 4.
АЛЬТЕРНАТИВНІ КНИЖКОВІ ФОРМАТИ ВИДАНЬ НА ТЕМУ ВІЙНИ

4.1. Мистецтво зіну: художнє оформлення у контексті сучасної української війни.

Окрім традиційних форматів книжкових видань, у творчому доробку українських графіків зустрічаються видання, створені за неконвенційними підходами та унікальними форматами. Одним із таких альтернативних форматів є зін – самвидавний проект, який поєднує текстові та візуальні елементи в межах експериментальних книжкових форм. Як зазначає дослідниця С. Підопригора: «Книга художника завжди відкрита до художнього експериментування, що сприяє появі численних її різновидів, котрі обігрують традиційну форму книги або ж трансформують її» [51; с. 48].

Таким чином, зін можна розглядати як один із різновидів книги художника або артбуку, що активно використовує неконвенційні засоби оформлення та подачі змісту. Цей формат дозволяє авторам переосмислювати традиційні підходи до книговидання, пропонуючи нові способи взаємодії між текстом, ілюстрацією та структурою книги. Зіни зазвичай відображають контркультурні ідеї, висвітлюють гостросоціальні або особистісні теми й часто стають платформою для художніх експериментів, які виходять за межі усталених видавничих стандартів.

Важливо відзначити, що явище артбуків і його різновидів, таких як зін, потребує детального дослідження в контексті сучасного українського мистецтва. Зокрема, зін як форма художнього висловлювання відкриває нові горизонти для візуальної рефлексії, документації та осмислення як індивідуального, так і колективного досвіду. У наступному розділі буде розглянуто детальніше феномен артбуку та його значення для сучасного візуального мистецтва в Україні.

У статті «Мистецтво, фан та активізм: для чого видають зіни в Україні» Вікторія Фещук, поетка, перекладачка та редакторка спеціальних проєктів порталу «Читомо», аналізує походження явища «DIY (Do-it-yourself) культура»[31]. Вона розглядає його як соціокультурний феномен, однією з ключових складових якого є створення аматорських часописів та збірок, відомих під назвою «зіни». Зіни, за своїм змістом і форматом, близькі до сучасних зразків, почали з'являтися у 1930-х роках у США та Європі. Вони стали альтернативною платформою для самовираження та обміну ідеями в обхід офіційних медіа. У 1949 році термін «зін» було офіційно внесено до Оксфордського словника, що засвідчило його значущість у культурному ландшафті XX століття.

Термін «зін» (в оригіналі – zine) походить з англійського слова «журнал», тобто «magazine». Це самвидавний проєкт, тобто у зінів відсутні УДК і ISBN. «Як правило, це аматорські часописи, хоч тут ми одразу наштовхуємось на різночитання терміну – адже над зінами часто працюють професійні ілюстратори й автори» [31]. Також, авторка статті вважає, що початок розвитку культури "DIY" в Україні можна віднести до періоду XX століття, починаючи від самвидавної книжки 1929 року Івана Багряного «Поема» і продовжуючи «партизанськими газетами й листівками». В статті зазначено: «Репресивний цензурний апарат «сприяв» поширенню у самвидавному форматі творів шістдесятників, проте зіни, у сучасному розумінні цього слова, як видання із вагомим акцентом на візуальне, з'являється із поширенням рок-н-рольного самвидаву «Біт-Ехо» у Харкові (1966)» [31].

Важливою рисою зінів є малий тираж і неприбутковість. Проте зустрічаються і комерційні тиражовані проекти. Разом з тим, важливим концептом зінів є актуальність, контркультурність та висвітлення проблемних питань суспільства, які відмовлялися висвітлювати офіційні медіа. В сучасному українському мистецькому просторі формат зіну нерідко використовують для зборів коштів для ЗСУ. Такого роду зборами займається

художник Митя Фєнєчкін, «Усі гроші від продажу робіт я одразу віддаю в харківський волонтерський штаб «Культурний шок». Також за донати волонтерам я відправляю принти з малюнками, артбуки та зін» [28].

Прикладом такого проєкту є зін «Що в тебе вдома» (2022 р.), створений М. Фєнєчкіним у співавторстві з поетом Олегом Кадановим. Це видання, обмежене невеликим тиражом, не лише виконує соціальну функцію, слугуючи лотом для збору коштів на підтримку Збройних Сил України, але й поєднує в собі значну культурну, літературну та мистецьку цінність.

В інтерв'ю із авторкою дослідження художник Митя Фєнєчкін щодо мистецтва з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, казав: «З'явилося дуже багато реактивного мистецтва, тобто трапилася якась подія – і митці одразу ж висловлювалися щодо неї» [дод.В]. Як ми бачимо, графіка, що була створена до зіну, наповнена глибоким символізмом щодо внутрішніх переживань людини, яка опинилася в жахливих умовах війни (Іл.88-90). Разом із цим, процес створення художнього видання постає для митця як своєрідна медитативна практика, що сприяє осмисленню та рефлексії щодо навколишньої дійсності. Зін, як форма альтернативного книжкового видання, відзначається компактністю, простотою в реалізації та гнучкістю в наповненні, що робить його ідеальним засобом для вираження таких потреб митців. М. Фєнєчкін каже: «Я навідь спеціально робив якийсь зін щоб відійти в ескапізм – відійти від усього що навколо, але все одно через власну візуальну мову я бачу що передається та сама напруга» [дод.В].

Як і для описаного вище видання «Позивний для Йова. Хроніки вторгнення», для зіну «Що в тебе вдома» М. Фєнєчкін робив альтернативні варіанти оформлення. Наприклад, розглянемо два варіанти обкладинки до зіну. На першій обкладинці ми бачимо дівчину, яка має діри в тілі, що одночасно символізує розібраність, та конотує до образу домівки – бо отвори мають квадратну форму та нагадують вікна, з них вгору піднімається дим, що може виражати як пожежу в оселі так і вихід негативної енергії, думок та емоцій з тіла (Іл.88). Пусті вікна, як символ покинутої або пошкодженої

домівки ми нерідко спостерігаємо в сучасній графіці на воєнну тематику, тож цей символ влучно виражає сутність збірки і легко зчитується глядачем. На альтернативній обкладинці зображено дітей, тіла яких теж деконструйовано (Іл.89). Діти стоять по обидва боки від закритої двері, на якій є отвір, що має силует України. Такий художній хід символізує дітей, які були вимушені покинути країну через небезпеку, або, може вивезених насильно дітей. Незважаючи на те, що персонажі відділені від Українського палаючого від вибухів поля, їх сумні думки – символічно зображене димом – спрямовані за кордон дверей, додому. Обидва твори об'єднує мотив тілесної деконструкції, що в сюрреалістичній стилістиці виражає внутрішній емоційний стан вразливості та виснаженості.

Ілюстрації вирізняються глибоким символізмом та високою виразністю, що є особливо важливим для малих за обсягом видань. Завдяки цьому обмежена кількість зображень здатна передати широкий спектр емоцій, які прагнули донести автори. Окремий акцент зроблено на темі дітей, які характеризуються підвищеною емоційною вразливістю та беззахисністю перед зовнішніми обставинами. У роботах також простежуються елементи фантастичних і метафоричних мотивів, що розширюють інтерпретаційні можливості ілюстрацій.

Наприклад, в небі над спустошеним після бою полем, летять червоні краплі дощу, що перетворюють природний мотив погоди на символіку емоційної експресії або, навіть, смерті. Ілюстрація виглядає сюрреалістично, проте ми бачимо її діалог із віршом, який насичений містичністю та метафорами. В тексті є слова «в горлі росте колючий дріт крику», доволі виразна метафора, яку Митя Фєнєчкин доповнив зображенням відкритого рота серед дощу, метафорою крику, що переходить у плач (Іл.90).

Як було сказано вище, зін може бути твором мистецького самовираження, проте частіше він має в собі соціально-культурний аспект, наразі в Україні це переважно тема війни, тому подібний формат важливий для даного дослідження. Формат зіну, як неконвенційного книжкового видання, не

має чітких канонів оформлення та структури. Наприклад, зін “Undercurrents” (2023р.) є колаборативним проектом українських, німецьких та польських художниць, що досліджує досвід війни в Україні. Кураторками цього видання стали Олівер Доґерті, Марина Маріниченко, Валерія Карпань та Валерія Зубатенко. Видання було ініційовано Goethe-Institut в Україні та Феміністичною майстернею[54]. Усі учасниці “Undercurrents” брали участь у програмі Her Gaze – багатогранній двочастинній мистецькій резиденції та менторській програмі, координованій Goethe-Institut Ukraine та Феміністичною майстернею, яка відбулася в середині 2023 року. В рамках цієї програми вони пройшли інтенсивний колективний процес деконструкції значення бути художницями-феміністками в умовах війни, а також опанували методи етичної взаємодії з травматичними історіями жінок, які постраждали від війни.

Дизайнеркою проекту виступила художниця Настя Теор. До публікації долучилися художниці й ілюстраторки, серед яких: Анна Іваненко та Євгенія Полосіна (“Сері/граф”), Маґдалена Кашуба, Марія Кінович, Марлене Краус, Олена Курзель, Ольга Лісовська, Аманда Пріебе, Джоанна Скупінська, Ола Василевська, Саша Кохан[54]. Завдяки колективному характеру проекту, зін має доволі різноманітне візуальне наповнення, що відображає різні стилі та підходи учасників, об'єднаних спільною темою. Ця різноманітність надає виданню багатошарового та багатогранного візуального виразу, що підсилює його зміст та розширює інтерпретаційні можливості.

Вже згадана в даному дослідженні візуальна студія “Сері/граф” виконала низку ілюстрацій, які візуально резонують із вже описаною вище серією графічних інтерв’ю «ВПО. Вдруге переміщена особа» та мальописом «Блекаут» (Іл. 91). Серія ілюстрацій авторок фокусується на боротьбі, що виникла під час відключень електроенергії через ракетні удари Росії наприкінці 2022 та на початку 2023 року, глибше досліджуючи наслідки цих подій для цивільного населення. Ілюстрації, виконані в цифрових редакторах, органічно поєднані з текстом, створюючи естетику, що нагадує синтез

ілюстрації, інфографіки та мальопису. Такий стиль є характерним для візуальної студії «Сері/граф», яка поєднує графічні елементи з інформаційними та художніми аспектами, створюючи індивідуальну візуальну мову.

Також, в зіні присутні і фотоілюстрації та цифрові фотоколажі, створені художницею Оленою Курзель. В рамках проекту «Undercurrents» поглиблюється й такі теми, як людська прив'язаність до місця, досвід міграції, потенціал географії насильства в умовах світу, де конфлікти є постійними, а також питання про те, чи можна розглядати безсилля під час війни як слабкість чи природний стан.

Вона також досліджує ідею, що кожна людина має право на працю та самоідентифікацію навіть під час війни. В роботі «Struggle, the right to work and self-identification» ("Боротьба, право на працю та самоідентифікацію» – авт. переклад) піднята тема боротьби, права на працю та самоідентифікації у контексті війни, ставить важливі питання про соціальні стереотипи і гендерні ролі, що визначаються державою під час конфлікту (Іл. 92).

Інші медіа та образну мову обрала Марія Кінович – київська ілюстраторка, чия творчість особливо орієнтована на питання гендерної рівності. Роботи Кінович мають унікальний стиль, який поєднує традиційні художні підходи з сучасними інтерпретаціями гендерної тематики, активно використовуючи англомовні тексти та концепти для розвитку свого мистецького висловлювання. Графічні роботи до зіну виконані в мінімалістичному стилі, поєднуючи текст з спрощеними, майже знаковими символічними зображеннями (Іл. 93). Такий підхід надає ілюстраціям вигляду швидко намальованих інструкцій, що можуть нагадувати нотатки в блокноті. Це створює ефект негайності та інтимності, водночас зберігаючи глибину і значущість через символізм і простоту форм.

На відміну від вже оглянутих авторок: студії «Сері/граф», О. Курзель, М. Кінович, в збірці є ілюстрації, які не мають ніякого текстового наповнення. Наприклад, роботи Ольги Лісовської (Іл. 94). Ілюстрації виконані в стилістиці

символізму та абстрактного експресіонізму, де зливаються в одне візерунки, що нагадують море чи пустелю, та зображення скелетів, що символізують стихію та смерть. Нещодавнє повномасштабне вторгнення Росії в Україну суттєво змінило художнє бачення Ольги. Вона почала розглядати мистецтво як привілей мирного часу і вірить у громадянський обов’язок підвищувати обізнаність про триваючу війну.

Проєкт «Undercurrents» є нехарактерно об'ємним і різноманітним для формату зіну, однак він зберігає за собою назву цього книжкового формату, становлячи цінний документ художніх рефлексій щодо поточної війни. Відзначаючи свою глибину та багатошаровість, видання поєднує різні медіа та підходи, що дозволяє краще зрозуміти емоційний та інтелектуальний контекст конфлікту через творчий погляд авторок. Варто окремо зазначити феміністичний фокус видання, та освітлення тем жіночого сприйняття.

Ще одним прикладом жіночої художньої рефлексії воєнних подій у форматі зіну є видання Руслани Ключко «Hometown» (2023 р.). Це фотобук, який досліджує подорож крізь покоління, пам'ять та час, документуючи сучасність та осмислюючи минуле. Це розповідь про місто та його жителів, їхній шлях і зміни, яких вони стали свідками. Всі фотоматеріали зроблені в місті Дружба, Сумської області, що додає особливої локальної значущості та контексту до цього проекту, а також ностальгічні персональні ноти. Мисткиня каже: «Дід часто фотографував дерева, природу. Я намагалась віднайти ландшафти, зображені на його фотографіях. Цікаво було, як вони змінились за ці півстоліття» [91].

Зін ділиться на три розділи. Перший розділ фокусується на зміні поколінь, дитинстві та циклічності життя. Другий розділ – це спроба пройти по слідах сімейного архіву, відображаючи процес розмивання пам'яті. Третій розділ присвячений “»солодкому життю» та містить образи кам’яного серця міста, яке вже перестало битися [54] До кожного розділу додається 3D модель, яку можна переглянути, відсканувавши QR-код на обкладинці книги. Дизайн

обкладинки також містить QR-код, що підкреслює сучасність видання та використані в ньому інструменти доданої реальності (Іл. 95).

Внутрішнє оформлення зіну є монохромним і поєднує фотоілюстрації з абстрактною лінійною графікою (Іл. 96,97). Такий стиль створює ефект розмальованого чорнилами старого фотоальбому, де кожен елемент виглядає як частина особистої історії, переплітаючись між реальністю і абстракцією. Це оформлення підкреслює відчуття ностальгії та пам'яті, надаючи зіну атмосферу глибокої рефлексії й емоційної насиченості. Подібний візуальний прийом ми бачили у виданні В. Лайапеа «Українські щоденники» (Іл. 38).

Зін Руслани Клочко, як і в попередніх прикладах, був створений з благодійною метою – для збору коштів на підтримку ЗСУ. Він мав обмежений тираж і продавався за фіксований донат, що дозволяло одночасно сприяти фінансовій допомозі армії та популяризувати мистецтво, яке відображає реалії війни.

4.3. Художня книга: Артбук як форма візуальної рефлексії митців.

У цьому підрозділі аналізуються художні рішення, реалізовані в неконвенційних книжкових форматах, а саме – книга художника. Артбук, як форма візуального мистецтва, інтегрує текстові, графічні та матеріальні компоненти, створюючи унікальний артефакт. У таких виданнях текст і візуальний ряд взаємодіють на рівних, формуючи новий рівень сприйняття. Явище "artist’s book" є відносно новим для українського мистецтва і потребує подальших досліджень.

Наприклад, доктор філологічних наук Світлана Підопригора у своїй статті «Артбук у просторі літератури: художні особливості» розглядає безпосередньо сам термін і його походження, основні риси артбуку, його появлення в світі і в просторі Українського мистецтва [51]. Вона наголошує на тому, що це не класичне літературне видання, а книга, яка «… перетворюється на об’єкт, а її форма стає носієм естетичного повідомлення, мистецького самовиразу» [51; с. 44]. У такій книзі слова стають частиною художньої

композиції, а зображення – своєрідним текстом, що вибудовує певну історію та сприймається доволі індивідумально та емоційно. Ця взаємодія дозволяє не лише передавати ідеї автора, але й інтерпретувати їх через призму художнього образу. Особлива увага приділяється здатності візуальних творів передавати історичний та культурний контекст через метафоричні образи, символіку та візуальні наративи. Завдяки специфіці свого формату, арт-буки часто слугують інструментом рефлексії на важливі події, зокрема воєнні, підкреслюючи їх значущість і надаючи можливість інтерпретації крізь призму сучасності. Такі видання стають документами епохи, візуально та емоційно занурюючи читача у відображені події.

Отже, «книга художника» є “витвір актуального образотворчого мистецтва”, і до створення таких мистецьких об’єктів звертаються сучасні українських художники, як отКостянтин Зоркін і його проект «Жираф Монс. Харківська історія повоєнної весни» (2023р., видавництво АССА). Сам художник розповів у інтерв’ю з авторкою даного дослідження про особливості створення цього видання. Він каже: «Цей проект поєднує в собі декілька аспектів, це арт-бук, це дуже дитяча книжка, бо я знаю, що дітям вона подобається, і вистава на папері» [дод.А]. Варто зазначити, що візуальне наповнення книги містить у собі створені художником декорації та реквізит до вистави Харківського театру ляльок «Жираф Монс». Як відомо, візуальний наратив вистави театру «ВертепЙ отримав своє продовження в ілюстраціях Костянтина до збірок «Відчаєспиннне» та «Треті діти». Очевидно, що для художника театр і образотворче мистецтво тісно переплітаються, утворюючи синтез візуальних практик. Найяскравіше цей синтез реалізувався в артбуці «Жираф Монс. Харківська історія повоєнної весни».

Дизайн видання виконала Надія Величко, а фотографії створив друг Костянтина, фотохудожник Костянтин Лізогуб. Особливістю даного артбука є те, що фотографії виглядають, як кадри з вистави лялькового театру, проте це окремі постановочні кадри. Як, власне, каже про себе сам К. Зоркін.ю «я не ілюстратор», тож ідея малювати «жирафа на папері» йому не була близька. Він

згадує: «І я подумав – коли я був дитиною, я хотів щоб в ілюстраціях було більше об’єму та простору. На відміну від того, що робить наприклад видавництво «Старого лева» – умовні спрощені картинки. Декоративне і двовимірне, як аплікація. наразі така стилістика дитячих видань в тренді, бо батьки вважають що це схоже на дитячі малюнки. Тоді як діти навпаки інколи хочуть простору і об’єму, бо вони живуть в об’ємному світі. Тому я вирішив що треба зробити книжку-концепцію, з фотоілюстраціями, де для основних кадрів я зробив розкадровку а потім це було постановочно знято фотографом та художником Костянтином Лізогубом.» [дод.А]. Художник брав активну участь в формуванні сторітелінгу в ілюстраціях, малював розкадровки, також його робочі малюнки для декорацій були використані в дизайні обкладинки та форзацу книги(іл.98,100). Тобто видання є окремим твором мистецтва, який був ретельно продуманий художником: «Тож те що Ви бачите в артбуці то не кадри з вистави, і там є композиції, яких не було у виставі, наприклад, коли каміння зависає над маленьким білим містом» [дод.А],(іл.102).

Дизайнерка Н. Величко пропонувала рішення, які використовують можливості сучасної типографії, наприклад розгорнуті розвороти на три сторінки. Костянтин описує це рішення так: «На цьому розвороті виражена моя концепція трьох міст – що все починається з міста дерев’яного, закінчується металевим, а посередині прекрасне і страшне червоне місто у вогні» [дод.А],(іл.100). У даному випадку спостерігається використання вже описаних у цьому дослідженні основних міфологічних символів художника, зокрема образу будинків. Вбудовані в пейзаж, ці елементи не лише виконують декоративну функцію сценографії, а й формують містичний простір, який структурно поділяється на три світи.

Декорації до вистави «Жираф Монс», ретельно розроблені Костянтином Зоркіним для театру, були адаптовані згодом самим художником та фотографом в артбуці. У цьому форматі К. Зоркін використав можливості фотоілюстрацій для більш детального та ґрунтовного представлення створених арт-об’єктів. Він каже: « Хотілося показати те, що не видно з залу.

Тому багато крупних планів, а також змінили малюнок світла» [дод.А]. На ілюстрації на сторінках 6-7, наприклад, помітно зміну розташування декорацій та персонажів (іл.101).

Проте, разом із бажанням створити якісний художній продукт, та втілити можливості фотографії та книжкового дизайну, візуальна історія видання чітко притримується авторського тексту письменника О. Михайлова. Розповідаючи в інтерв'ю про унікальну ілюстрацію до одного з розворотів, художник зазначає: «В цій книзі ілюстрації дуже гармонійно пов'язані із текстом. Оце темне тло, де гасне картинка, і на ньому білий шрифт» [дод.А]. Текст, що супроводжує чорне тло такий: «Жираф заплющив очі й уявив, що більше ніколи не зможе їх розплющити» [32; с.55]. Отже, візуальне рішення, розроблене дизайнеркою, створює кінематографічний ефект суб'єктивної камери: коли жираф заплющує очі, глядач також бачить темряву разом із ним.

Як ми бачимо на прикладі мистецького проекту «Жираф Монс. Харківська історія повоєнної весни», артбуки часто відображають сучасний контекст, викликаючи асоціації з соціальними, політичними чи культурними подіями. Для цих цілей ідеально підходить фотоілюстрація, яка передає реальність моменту через образотворче мистецтво. Однак сучасні фотохудожники часто доповнюють свої роботи новими елементами або кольоровими рішеннями, використовуючи цифрові технології для створення додаткових ефектів.

Композитор та фотохудожник Михайло Некрасов у співавторстві із поетом Борисом Гриньовим випустив в світ артбук «Ехо війни у 36 кадрах» (2023р.). Особливої уваги заслуговує процес створення артбуку, який включав нетрадиційні підходи та використання різних технологій. Автор буквально «зламав у себе вдома стіни, зламав ті ксерокси, рвав плівку», прагнучі досягти бажаного ефекту у своїх роботах [дод.Б]. Цей творчий акт демонструє його готовність до радикальних дій заради мистецького результату. Крім того, він активно використовував сучасні технології, зокрема штучний інтелект, який застосовувався для корекції та доопрацювання окремих елементів: «коли було

треба щось підправити» [дод.Б]. Такий симбіоз традиційних технік і новітніх цифрових засобів підкреслює унікальний підхід автора до створення артбуку як складного й багаторівневого мистецького продукту.

Переважна частина розворотів видання виконана в техніці цифрового фотоколажу, що дозволяє створити складні, багатошарові композиції. Такий підхід підсилює візуальний наратив книги, поєднуючи реалістичність фотографії з абстрактними елементами та художньою обробкою. Книга оформлена в монохромній гаммі, де візуальний фоторяд переважає над текстовими блоками віршів, але виконує при цьому ілюстративну функцію. Візуальні образи тісно пов'язані з текстами, підсилюючи їхній зміст і емоційне звучання. Наприклад, до вірша «Поранений» художник додав фотографію, на якій зображений чоловік у лікарні, що створює сильний візуальний акцент і доповнює поетичний текст потужним реалістичним підтекстом (Іл.103). Співавтор збірки Б. Гриньов пояснює вибір кольорової стилістики артбуку гамми так: «У світі кольорової фотографії, де різноманітність відтінків може фрагментувати сприйняття, чорно-біле зображення вибудовує пропорції між світлом і тінню, являючи собою один колір у різних градаціях освітлення. Це дозволяє глядачеві зосередитися на головному» [99].

Тексти та ілюстрації в артбуці «Ехо війни у 36 кадрах» узгоджуються за сюжетно-тематичним змістом, при цьому часто особливу роль відіграє один рядок, найбільш змістовний та метафоричний. В своїх фотороботах Михайло Некрасов прагнув передати свої почуття, він каже: «Кожне фото, яке ви бачите – це частина моєї душі й частина душі мого народу, України. Світлини віддзеркалюють почуття та емоції, пережиті в ці важкі часи. Я ділюся цими кадрами, щоб показати світ крізь призму нашого спільного досвіду. Ваше сприяння та розуміння – це те, що допомагає триматися», тож фотоілюстрації є певна рефлексія автора щодо воєнних подій [17]. Проте, наразі переважна більшість сучасних творів так чи інакше є художньою рефлексією воєнних подій. Художник Митя Фєнєчкин зазначав: «Все що наразі створюється – воно так чи інакше про війну!» [дод.В].

Цифрова фотографія, як новітній виразний засіб, активно досліджується та практикується сучасними митцями. Зокрема, представники сучасних художніх шкіл використовують методи цифрової обробки фотографій, створенню фотоколажів, залученню штучного інтелекту для обробки або створення зображень, що стали характерною особливістю їх творчості. Завдяки цим технологіям митці здатні експериментувати з формою та змістом, впроваджуючи нові концептуальні підходи, як це можна побачити на прикладі вищезгаданих робіт.

Цифрове мистецтво в поєднанні з фотографією є потужним напрямком сучасного мистецтва, який активно досліджується та практикується митцями школи MYPH. Сергій Мельниченко, засновник Школи концептуальної та арт фотографії MYPH, каже: «Сучасна фотографія надає художникам широкі можливості для творчого самовираження, бо не обмежується лише зображенням реальності, а дає змогу експериментувати з різними техніками, обробкою, кольорами та композицією. І її розвиток сприяє пошуку нових виразних форматів, сполучаючи фотографію з іншими медіа» [38]. У 2023 році студент школи, Євген Заєць, створив концептуальний артбук «Ordered Chaos / Упорядкований хаос», що присвячений його художній практиці як українського фотографа та митця цифрового мистецтва. Це перший том майбутньої серії монобуків, що випускаються CP PUBLISHING та присвячені сучасному українському мистецтву. Євген Заєць поєднує фотографію та цифрове мистецтво, створюючи яскраві абстрактні композиції, що вражають складними формами, насиченими кольорами та глибоким змістом[76]. У своїх роботах він розмірковує над філософськими питаннями існування людини у Всесвіті, аналізуючи природу хаосу навколишнього світу. Один з текстів, що увійшов до видання, написав Сергій Мельниченко, а школі MYPH було надано партнерство для реалізації проєкту.

На обкладинці артбуку «Ordered Chaos / Упорядкований хаос» зображено фото портрету людини зі спини, ніби портрет але обличчя залишається невідомим, що підкреслює амбівалентність концепції назви

видання – поєднання двох протилежностей – впорядкованості та хаосу. Фотографія виконана в інверсії, що додатково наголошує на контрастності та глибокому символізмі цього образу (Іл.104).

Одна з робіт артбуку, яка має назву “Заколот спокою” вражає своєю текстуальною та візуальною метафорами (Іл.105). На фотоколажі зображено викривлену сферичну перспективу лісу, пропущеного через червоний фільтр, де стовбури дерев набувають форми судин, що нагадують сітківку ока. У відтінках яскраво-червоного кольору ця органічна структура не лише відображає внутрішнє бачення, але й створює контраст з зображенням в центрі колажу. Замість традиційної зіниці, в роботі розташовано фото натовпу. Цей візуальний прийом корелює з оксюмороном назви «заколот спокою», підкреслюючи напругу між гармонією природи і соціальним хаосом. Контрастність кольорів – червона сітківка ока, яка мимоволі перегукується з кров'ю, і натовп, що символізує колективне, але й водночас хаотичне сприйняття суспільства – створює динамічну напругу. Це поєднання форми і змісту підсилює філософське наповнення роботи, адже фотографія, будучи не лише художнім засобом, стає метафорою внутрішнього конфлікту особистості, її здатності сприймати і переживати соціальні та психологічні катастрофи. Цей контекст набуває особливої актуальності в умовах сучасної війни і глобальних змін, де сприйняття зовнішнього світу змінюється, а внутрішнє бачення людини піддається радикальним трансформаціям.

Неконвенційним художнім книжковим виданням можна також назвати проект «ВПО. Вдруге переміщена особа» 2023 року. Це артбук, створений візуальною студією «Сері/граф» в співавторстві із художницею Мариною Зіверт в якому зібрані такі альтернативні художньо-текстуальні роботи як «графічні інтерв’ю»[54].

В інстаграмі візуальної студії є допис щодо артбуку, де зазначено: «ВПО – це книга з історіями, коміксами-інтерв’ю 5 людей, які в 2014 були вимушені стати внутрішньо переміщеними особами, тікаючи від російської окупації, а в 2022 зробили це вдруге, лишивши заново налагоджене життя»[97].

Обкладинка артбуку виконана в червоній мінімалістичній гамі, що підкреслює емоційну інтенсивність теми (Іл.106). Також на міжнародний контекст видання указує двомовний формат артбуку – українською та англійською. Ілюстрація на обкладинці зображує вікно на екрані ноутбука з вхідним викликом, що є символом віддалених, але зв'язаних між собою людей. Це зображення не лише передає сентиментальну атмосферу розділених відстанями персонажів, але й ілюструє процес взяття інтерв'ю для графічних історій, які складають основну частину артбуку. Така візуальна метафора створює відчуття зв'язку та комунікації в умовах фізичної та соціальної дистанції.

У розворотах книги представлена мальописна стилістика, яка не дотримується традиційної покадровості, а радше складається з вільних графічних інтерпретацій інтерв'ю з героями видання. Це графічне інтерв'ю поєднує документальний підхід та художнє візуальне представлення, що дозволяє читачу глибше зануритися в емоційний контекст розповідей (Іл.107).

Мінімалістичну обкладинку червоного кольору також має артбук «Колективні фантазії та восточные ресурсы», 2023р. (Іл.108). Авторки книги Катерина Алійник і Наташа Чичасова висвітлюють складну історію російської окупації Луганська та Донецька. Ідея створення зіну виникла в межах резиденції «Коли оповідь було перервано?» (грудень 2022 – січень 2023) [31]. Артбук оформлений фотографіями із власного архіву авторок.

Також мінімалістичну обкладинку має видання «Crème» Сергія Рафальського(Іл.109). Це арт-бук з ілюстраціями Галіни Вергелес та фотографіями Віктора Бакіна, які також мають мінімалістичну стилістику, малюнки суворі, лінійні а фото монохромні, розташовані невеликими блоками (Іл.110,111). Варто відмітити, що примірники цієї книжки пронумеровано, тобто видання має обмежений тираж. На презентації артбуку поет С. Рафальський розповів, що книга починалася із формату зіну. Г. Вергелес запропонувала декілька цікавих рішень – конверт із листівками-віршами та аркушами з ілюстраціями, які можна було б переглядати в довільному

порядку, а також у форматі календаря. Проте, через складнощі із тиражуванням подібних форматів, вирішили зробити більш конвенційний формат видання, обравши альтернативне, проте просте у виконанні, рішення дизайну обкладинки – оголений каптал. Також поет наголошує, що в ілюстраціях до віршів йому дуже важливо, щоб: «…ілюстрації не повторювали вірші щоб в них був діалог» [92].

Як писала С. Підопригора – артбук це «самостійний вид мистецтва, де книжна форма виступає основним засобом самовираження»[9]. Разом з тим, текстове наповнення книги художника може бути більш різноманітних форматів, ніж, наприклад в конвенційних збірках поезій чи прозових виданнях. Іноді, текст взагалі може бути відсутнім, або артбук може набувати форми каталогу. Як, наприклад, фото-артбук «Шепоти та крики. Голоси українських фотографок», каталог української фотографії, який був виданий у 2023 році з нагоди річниці повномасштабної війни Музеєм сучасного мистецтва у Нідерландах і Феміністичною Майстернею.

«Шепоти та крики. Голоси українських фотографок» це унікальний каталог, що об’єднує роботи українських фотографок, які документують повсякдення російсько-української війни через особисті перспективи. У каталозі представлені роботи Яни Кононової, Катерини Мотильової, Каті Лесів, Дарини Юдіної, Олени Морозової, Карін Верслуйс і представниць школи молодої миколаївської фотографії[31]. Фотографії, представлені в каталозі, висвітлюють теми переміщення, возз’єднання родин, дослідження коріння, а також материнства в умовах війни. Кожен знімок розповідає глибоко особисту історію, демонструючи не лише наслідки війни, але й внутрішню стійкість, що допомагає долати труднощі.

Каталог містить текстове наповнення – роздуми самих мисткинь щодо певних аспектів війни та мистецтва. Наприклад, главка «Звідки виникає насильство?», яка містить розповідь та фото роботи Олени Морозової(Іл.112). Фотоілюстрація поєднує розповідь із візуальним дослідженням витоків насильства, створюючи емоційно насичений контекст для розуміння воєнного

досвіду. Каталог пропонує читачам можливість переосмислити воєнну реальність через призму жіночого досвіду, що поєднує візуальну чуттєвість із документальною глибиною.

Ще одне альтернативне видання, яке освітлює тему сучасної війни та рефлексію щодо її подій, це альбом «Український щоденник 2022–2023»(Іл.113). Альбом створено на основі виставки, організованої в межах проєкту «А4, кулькова ручка», який було започатковано у 2006 році як конкурс рисунків. Особливість проєкту полягає в демократичності підходу: художники для створення своїх робіт використовують звичайні матеріали, які завжди під рукою, – офісний папір формату А4 та кулькову ручку. Темою цьогорічної експозиції стала російська воєнна агресія. Виставка складається з 375 робіт від 81 художника [30]. На сайті Українського Дому, де проходила виставка, зазначається: «Цьогорічний формат щоденника передбачає особистий погляд та індивідуальну оптику. Якщо це щоденник воєнного часу, то йдеться також про переживання митця. Кожен із рисунків виставкового проєкту «Український щоденник 2022–2023», де зафіксовано концентрат емоцій і почуттів, – документ, що має велике значення для осмислення часу, в якому нам довелося жити» [100]. Наприклад, одну з робіт, «Артефакти», художниця Dita Galas виконала двома кольорами, аркуш А4, розташований в альбомному форматі, було розміщено на дві сторінки (Іл.114). Робота насичена символікою війни, миру, любові, горя. Тобто, «артефакти» поєднані в неоднорідній контрастній суміші, так само як і емоції художниці щодо воєнних подій в країні.

Альбом «Український щоденник 2022–2023», неконвенційний книжковий формат насичений графічними роботами, які віддзеркалюють емоційне самовираження митців. Подібно до інших артбуків, присвячених темі війни, цей альбом формує своєрідний мистецький літопис, фіксуючи візуальні рефлексії на події воєнного часу. Його графічний зміст поєднує особистісні переживання авторів з універсальними символами, створюючи глибоку й багатогранну картину життя під час війни.

Висновки до розділу 4.

1.Альтернативні формати книжкових видань мають обмежений тираж та, зазвичай, не створюються із комерційними цілями. Проте, під час війни багато художників займають активну соціально-культурну позицію, і звертаються до створення графіки, як до предмету фінансового прибутку, який повністю віддається волонтерським структурам або ЗСУ. Таким чином сучасні українські зіни на тему війни служать не тільки потужним інструментом для фіксації і переживання історії, відображення глибоких психологічних і соціальних процесів, які відбуваються у часи війни, але й реальною фінансовою підтримкою країни.

2.Зіни на тему війни часто зосереджуються на особистих та колективних втратах – людях, місцях, цінностях. Ілюстрації часто використовують потужні символи і метафори, що виражають не тільки фізичні, а й емоційні та психологічні аспекти війни. Естетика та формат зінів не передбачає канонічних структур, тож інколи зін може набувати тиражу та об’єму конвенційної книги.

3. Артбук є унікальною формою сучасного мистецтва, що поєднує текст і візуальні елементи для створення концептуального висловлювання. Деякі артбуки мають мінімальне текстове наповнення, або повну його відсутність, окрім назв ілюстрацій. У контексті війни він стає засобом документування, рефлексії та вираження переживань митців і суспільства.

4. Різноманітність форматів, фотографічні ілюстрації та цифрові технології дозволяють кожному артбуку формувати унікальну візуальну мову, часто з мінімалістичним підходом до оформлення. Також, у форматі артбуків видаються фотоальбоми та каталоги виставок, як форма колективних художніх рефлексій війни, де кожен митець має нагоду висловитися.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження на тему «Книжкова графіка як рефлексія українських митців на воєнні події 2022-2024х років» можна сформулювати такі висновки:

1. У процесі дослідження було зібрано та систематизовано наукову літературу, що аналізує сучасну українську книжкову графіку. Також здійснено огляд фахових досліджень, які вивчають сучасну українську книжкову графіку в контексті національної ідентичності. Вивчення сучасними мистецтвознавцями книжкової графіки акцентує увагу на її ролі в передачі культурної спадщини та розвитку українського книжкового мистецтва.

Виявлено, що основна увага дослідників зосереджена на дитячій літературі (М. Токар, В. Зайцева, В. Олійник, Е. Огар, О. Мєльнік, Ю. Кандоркіна та інші). Також науковці приділяють особливу увагу українській книжковій графіці в контексті національної ідентичності, яка є важливим елементом культурного процесу, оскільки вона відображає не лише художні тенденції, але й служить засобом збереження та поширення національних цінностей, символів і традицій. У підрозділі 1.2 було оглянуто публікації в цьому контексті та зазначено, що тема є особливо важливою в періоди соціальних і політичних змін.

2. У XXI столітті спостерігається значне зростання інтересу до досліджень книг як об'ємних об'єктів образотворчого мистецтва, які здатні тиражуватися та є актуальними і сучасними. Однак певні аспекти залишаються поза увагою досліджень. Зокрема, українська книжкова графіка на тему війни, яка з’являється у великій кількості в період 2022-2024 років, досі залишається малодослідженою.

Разом з тим, дане дослідження, яке торкається книжок, що висвітлюють тему сучасної війни, розширює існуючий дискурс і відкриває нову перспективу для дослідження заявленого предмету. Виходячи із огляду фахової літератури, було підтверджено актуальність даного дослідження

книжкової графіки дотичної до теми сучасної війни та виданих в період 2022-2024 років, як недостатньо описаної в науковій сфері проблематики.

3. Художні видання, оформлені та видані в Україні в зазначений період і що стосуються теми, були зібрані та систематизовані за такими принципами: дитяча література, в тому числі вірші та комікси (13 книжок); доросла література – проза та мальописи (10 книжок); поетичні збірки (14 книжок); зіни та артбуки (10 книжок), що дало об'ємну базу для аналізу основних тенденцій книжкового оформлення заданої тематики та періоду, дозволило виявити характерні особливості, стилістичні прийоми, повторювальну символіку в зображеннях, та зробити аналіз художніх видань в контексті актуальних соціальних та політичних змін.

4. На основі зібраного матеріалу (понад 100 ілюстрацій) було проведено мистецтвознавчий аналіз, у результаті якого виокремлено основні тенденції оформлення обраних видань, а саме:

- використання умовних і спрощених форм в оформленні видань для дітей, які виступають інструментом візуалізації складних тем, підтримки емоційної стійкості та адаптації дітей до нових реалій;
- звернення художників, що створюють графіку для дорослої аудиторії, також до спрощених, умовних зображень з метою дистанціювання від жахливої реалістичності війни;
- тенденція до двокольоровості в оформленні – зазвичай це монохромна, в основі, ілюстрація із додаванням одного кольорового контрасту (частіше це жовтий або червоний), також використання жовто-блакитного сполучення кольорів, як підкреслену національну символіку (в дитячих виданнях яскраві чисті кольори, в дорослих частіше яскравий тільки один з двох кольорів, або обидва приглушені);
- прагнення через книжковий формат до контролю та структуруванню навколишньої реальності, поширеним форматом літературних видань є щоденники та хронологічні репортажі з місць подій. Також військові теми були систематизовані через навчальні формати – абетка та словник,

проте наповнення подібних до навчальної літератури видань було художнім та мало художній та символічний зміст;

- установлено, що в різноманітних виданнях на тему війни для дорослої літератури нерідко використовуються фотоілюстрації, як в якості репортажних зйомок так і в метафоричних або навіть абстрактних формах, які досягаються за допомогою цифрової обробки фото, іноді із застосуванням штучного інтелекту;
- неконвенційні книжкові видання нерідко оформлюються із мінімалістичними обкладинками, мають різноманітні формати та, як і класичні книжки, можуть створюватися великими тиражами, що зазвичай не притаманно подібному формату книжок;

5. Результати аналізу візуальної мови ілюстрацій, що відображають тему війни, дозволили виокремити деякі специфічні особливості, притаманні військовій тематиці. Як то: зображення вікон, як символу дому, в тому числі і зруйнованого або покинутого, нерідко зображуються вікна із перехрещеними рамами; корабель, що тоне як символ ворожої поразки; черепа як символи смерті; мілітарна символіка або зброя; руйнування (в тому числі тілесна деконструкція; зображення будинків як символу (нерідко покинутого або втраченого) дому; маска або безликість, як символ емоційної дістанці або страху, тощо.

6. Для дослідження впливу емоцій, викликаних воєнними подіями, на творчість митців та їхнє вираження в книжковому оформленні, було проведено три інтерв'ю з авторами: К. Зоркіним, Б. Гриньовим, М. Фєнєчкіним, а також проаналізовано інтерв'ю на тему рефлексії митцями воєнних подій з різних джерел.

З'ясовано, що багато митців переживали творчий параліч на початку війни, проте наразі, в 2024 році, мистецтво пройшло той етап і активно реагує на поточні події. Окрім спрямованості митців на вираження емоцій в творах, встановлено специфічну потребу не тільки малювати але й доносити певні соціальні концепції. У сучасній Україні митці, що створюють книжкове

оформлення, набувають значної соціальної функції. Їхні твори часто створюються з метою підтримки волонтерських рухів та ЗСУ, особливо це відноситься до неконвенційних книжкових форматів.

7. В рамках специфічного об’єкту дослідження – власної мистецької практики, проведено та описано власний процес створення книжок, що дотичні до теми та періоду дослідження. В підрозділі 3.2 описано процес роботи над двома видання “Чорно-біла війна” (2023 р.) та “Симфонія війни” (2024р.) з акцентом на власну рефлексію, як митця. Проаналізовано суб’єктивний досвід створення концепції та візуального наповнення художніх поетичних збірок, який полягає в створенні ілюстративного супроводу до тексту вірша, який має візуальні символи, які не описана в тексті, проте співзвучна з ним. Такі рішення збагачують сприйняття поезії та підкреслюють її метафоричну сутність.

8. Доведено актуальність фокусу досліджень на сучасну книжкову графіку, дотичну до теми російсько-української війни, та окреслено перспективи подальших досліджень обраного предмету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є. А., Удріс І. М. Нариси з історії українського мистецтвознавства. Історія українського мистецтва в працях вчених київської школи кінця XIX – початку XX століття : навч. посіб. Є. А. Антонович, І. М. Удріс. – Київ : [б. в.], 2004. – 273 с.

2. Баран Н., Гнаткович О. Класифікація та специфіка сучасних українських коміксів. *Молодий вчений.* 2021. № 5 (93). С. 37–42.

3. Бєлов Д. Комікс як продукт інформаційної культури. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 83–103.

4. Бідун А. В. Арт-бук. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://bit.ly/3E0vdv5 (дата звернення: 11.06.2024).

5. Бідун А. В. Типологічна специфіка артбуку як особливого виду книжкового контенту. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2019. № VII(32). С. 58–63. URL: https://bit.ly/3jO1MVe (дата звернення: 01.04.2024).

6. Бирчак В.(упоряд)., Незламній = For Invincible. Харків : Фоліо, 2023. 159 с.

7. Геращенко (Шамбур) О. (Не)свідоме мистецтво. Художні рефлексії. Україна після 2013го. Київ: Основи, 2022. 256 с.

8. Гриньов Б. Чорно-біла війна. Київ: Майстер Книг, 2023. 196 с.

9. Гриньов Б. Симфонія війни. Харків: Мадрид, 2024. 156 с.

10. Гром'як Р. (ред. рада), Ковалів Ю. (ред. рада), Теремко В. (ред. рада) Літературознавчий словник-довідник. – 2-ге вид., випр., допов. – К: Академія, 2007. 751 с.

11. Давиденко Л. Засоби художньої виразності у книжковій графіці: традиції та інновації. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2014. С. 115-118.

12. Зайцева В. Українська книжкова графіка першої третини XX століття як об’єкт історико-мистецтвознавчих досліджень. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. Вип. 36. С. 245-253.

13. Злобіна Т. У кожну року по артбуку. *ЛітАкцент: світ сучасної літератури*. URL: http://litakcent.com/2010/05/14/ukozhnu-ruku-po-artbuku/ (дата звернення: 13.10.2024).

14. Кадоркіна Ю. Сучасна українська книжкова ілюстрація. Оформлення прози та віршованих збірок. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 19-22.

15. "Книжка про блекаут створювалась у блекаут": у Києві презентують комікс про спротив темряві. *suspilne.media*. URL: https://suspilne.media/culture/491737-knizka-pro-blekaut-stvoruvalas-u-blekaut-u-kievi-prezentuut-komiks-pro-sprotiv-temravi/ (дата звернення: 07.12.2023).

16. Ковальчук С. До питання про особливості функціонування національної книги в культурі України наприкінці XX — початку XXI століття. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер.: Філософія, культурологія, соціологія. 2013. Вип. 6. С. 44-50.

17. Коли гримлять гармати, музи не мовчать. «Ехо війни у 36 кадрах». *Харківський художній Музей Офіційний сайт*. URL: https://artmuseum.kh.ua/vistavki/onlajn-vistavki/koli-grimlyat-garmati-muzi-ne-movchat-exo-vijni-u-36-kadrax.html (дата звернення: 11.12.2024).

18. Копитова Тетяна - Книжковий Арсенал. *Книжковий Арсенал*. URL: https://book.artarsenal.in.ua/participants-2021/kopytova-tetyana/ (дата звернення: 23.11.2024).

19. Лагутенко О. Українська графіка першої третини XX століття. Київ : Грані-Т, 2006. 240 с.

20. Лаюк М. Бахмут. *Ukraïner*, Київ, 2023. 256 с.

21. Лоїк Л. Книжкова графіка Львова кінця XIX-XX століття. Традиції та інновації у вищій архітектурно-художній освіті. Вип. 1. 2013. С. 38-41.

22. Лукащук Христина. Простір української дитячої книги. URL: https://www.barabooka.com.ua/lukashhuk-hristina/ (дата звернення: 22.11.2024).

23. Майовець А. Ілюстрування дитячих книг художниками-випускниками Української академії друкарства останньої чверті ХХ ст.: Досвід художньо-технічного виконання. *Народознавчі зошити*. 2013. № 4 (112). С. 750-756.

24. Матоліч І. З історії українського мистецтвознавства: становлення, провідні особливості, наукові установи, навчальні заклади, сучасні проблеми: монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2023. 480 с.

25. Матоліч І. Проблематика сучасного мистецтвознавства України. *Вісник Львівської національної академії мистецтв.* Вип. 34. 2017. с. 41-50.

26. Мельник О. Історичні передумови формування художньо-образної системи української книжкової графіки початку ХХ століття. Парадигма пізнання: гуманітарні питання. № 5 (16), 2016. С.1-15.

27. Мельник О. Комп'ютерна графіка у сучасній книжковій ілюстрації: проблеми техніки та стилю. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Мистецтвознавство. 2015. № 1 (Вип. 33). С. 157-161.

28. Мельник О. Слово, образ, форма. Художньо-проектний інструментарій дитячої книжки-іграшки. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. Вип. № 35. С. 187-200.

29. Митя Фєнечкин, воєнні роботи. URL: https://www.ukraineablaze.art/artists/mitya-fenechkin/war-works/ (дата звернення: 27.11.2024).

30. Мистецтво війни: «Український щоденник 2022-2023» - Видавництво ArtHuss. *Видавництво ArtHuss*. URL: https://www.arthuss.com.ua/books-blog/mystetstvo-viyny-ukrayinskyy-shchodennyk-22-23 (дата звернення: 15.12.2024).

31. Мистецтво, фан та активізм: для чого видають зіни в Україні | Екземпляри XX | *Chytomo - Усе про книги*. URL:

https://chytomo.com/ekzempliary-xx/xxi/mystetstvo-fan-ta-aktyvizm-dlia-choho-vydaiut-ziny-v-ukraini/ (дата звернення: 08.12.2024).

32. Михайлов О., Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни (артбук). Х.: Асса, 2023. 64 с.

33. Михед О., Позивний для Йова. Хроніки вторгнення. Львів: Видавництво Старого Лева. 344 с.

34. Мітя Фєнєчкін: «Просто нічого теж може бути обкладинкою». *SKVOT / СКВОТ – онлайн-курси про рекламу, кіно та мистецтво*. URL: https://skvot.io/uk/blog/interview-with-mitya-fenechkin (дата звернення: 03.12.2024).

35. Мудрак М. Нова генерація і мистецький модернізм в Україні. Київ: Родовід, 2018. 350 с.

36. Мудрак М. Понад кордонами. Модерна українська книжкова графіка. 1914–1945. Київ: Критика, 2008. 170 с.

37. Мушировська Н. Український символізм кінця XIX - початку XX ст.: онтологічне і естетичне підгрунтя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Вип. 26. С. 100–109.

38. Новини : АРТ-БУК «УПОРЯДКОВАНИЙ ХАОС» ЄВГЕНА ЗАЙЦЯ ВИХОДИТЬ ДРУКОМ. *ukraineartnews.com*. URL: https://ukraineartnews.com/news/news/art-buk-uporjadkovanij-haos-jevgena-zajtsja-vihodit-drukom (дата звернення: 15.12.2024).

39. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) : монографія. Львів: Світ, 2012. 319 с.

40. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : навч. посіб. Львів: Аз-Арт, 2002. 158 с.

41. Огар Е. Критерії сучасності та функціональності сучасної української книги для дітей. *Поліграфія і видавнича справа*. 2007. 2 (46). С. 119–124.

42. Огар Е. Новітня українська дитяча книга: соціокультурний, комунікативний і видавничий виміри: дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.01. Київ, 2013. 414 с.

43. Огар Е. Сучасна дитяча книга як національний культурний продукт. *Поліграфія і видавнича справа*. 2014. № 1-2. С. 3-8.

44. Огар Е. Сучасний український "мальопис": видавничі реалії та перспективи. *Поліграфія і видавнича справа*. 2018. № 2. С. 64–75.

45. Олійник В. Етапи трансформацій українського книжкового дизайну «перехідної доби» (1980–1990 років). *Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну*. 2018. Вип. 2. С. 51-68.

46. Олійник В. До проблеми вивчення української книжкової графіки кінця XX ст. (на матеріалах фондів музею книги і друкарства України) *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2013. Вип. 19(1). С. 126-132.

47. Олійник В. Принципи використання етностилістичних художніх засобів в українській книжковій графіці. *Мистецтвознавчі записки*. 2016. Вип. 30. С. 193-202.

48. Олійник В. Сучасний погляд українського художника-ілюстратора на оформлення дитячої книги (на прикладі творчості Костя Лавра). *Вісник ХДАДМ*. 2011. № 4. С. 146-149.

49. Павлова Т.В. Імпресіонізм та фотографічність в українському пейзажі кінця XIX - поч. XX ст. *Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв*. [Сер.] Мистецтво. Архітектура : Зб. наук. пр. Х.: ХДАДМ, № 7. 2010. С. 145-149.

50. Перова О. Фольклорні традиції в українській ілюстрації 70-80-х років XX сторіччя. *Магістеріум*, 2000. № 5. С. 61-68.

51. Підопригора С. Артбук у просторі літератури: художні особливості. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Вип. 10. Сер. 8. 2018. С. 44–50. URL: https://bit.ly/3jQdGhf (дата звернення: 13.09.2024).

52. "Пишу про те, що мене хвилює": поетка з Донецька про випуск збірки поезії, виготовлення прикрас та життя у Харкові. *Східний Варіант*. URL: https://v-variant.com.ua/article/poetka-z-donetska/ (дата звернення: 03.12.2024).

53. Презентуємо переможців Конкурсу «Найкращий книжковий дизайн – 2024» - Книжковий Арсенал. *Книжковий Арсенал*. URL: https://book.artarsenal.in.ua/prezentuyemo-peremozhtsiv-konkursu-najkrashhyj-knyzhkovyj-dyzajn-2024/ (дата звернення: 16.12.2024).

54. П’ять феміністичних зінів та артбуків про війну. *Читомо | Культура читання і мистецтво книговидання | Усе про книги | Читомо* - портал про культуру читання і мистецтво книговидання. URL: https://chytomo.com/5-feministychnykh-ziniv-ta-artbukiv-pro-vijnu/ (дата звернення: 13.12.2024).

55. Рецензія на книжку Бориса Філоненка «Культура під тиском від ООО/ОООО» - *Sensormedia*. *Sensormedia*. URL: https://sensormedia.com.ua/books/vid-vysnazhennya-do-utopannya-i-navspak-reczenziya-na-knyzhku-borysa-filonenka-kultura-pid-tyskom-vid-ooo-oooo/ (дата звернення: 16.12.2024).

56. СЕРІ/ГРАФ. URL: https://ukraineablaze.art/artists/seri-graph/ (дата звернення: 27.11.2024).

57. Сидоренко В. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України XX-XXI століть. Ін-т проблем сучасн. мист-ва Акад. мист-в України. Київ: ВХ, 2008. 188 с.

58. Сидоренко В. (гол. ред.) Сучасне мистецтво. Київ: Фенікс, 2012. Вип. VIII. 368 с.

59. Скляренко Г. Сучасне мистецтво України. Портрети художників. Видання третє. Київ: Huss, 2018. 472 с.

60. Скрипник Г. Історія українського мистецтва (У 5 томах). Том 5 (Мистецтво XX століття) голов. ред. Г. Скрипник; наук. ред. Т. Кара-Васильєва. Київ, НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2007. 1048 с.

61. Смирна Л. Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві. Монографія. Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України. Київ: Видавництво Фенікс, 2017. 480 с.

62. Сливинський О. Словник війни. Київ: Vivat, 2023. 224 с.

63. Соколюк Л., Найденко В., Худякова А. Взаємодія мистецтв у творах українських митців межі XX – XXI ст. (на прикладі Харківської школи). Науковий журнал *Художня культура. Актуальні проблеми*, 18(2), 2022. С. 36–44.

64. Степаненко Є., Степаненко С. Абетка війни. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022. 144 с.

65. Стоян С. Культурно-історичні метаморфози символізму в європейському образотворчому мистецтві: Монографія. К.: Вид. «Міленіум», 2014. 360 с.

66. Стоян С. Символізм в українському образотворчому мистецтві XXI століття в контексті культури. *International Journal Euro-American Scientific Cooperation* (Hamilton), 2015. № 8. С. 83–88.

67. Стоян С., ТЕМА ВІЙНИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ: СПЕЦИФІКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ. *Вісник: Українські культурологічні студії*, 1 (12), 2023. С. 15–17.

68. Стріха М. “Чорно-біла війна” Бориса Гриньова: щоденник трагічного та героїчного року. *Світогляд*, 2023. № 4 (102). С. 32–33.

69. Сухенко В., Засипкін О. КОМПІЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД КОМПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ШКОЛИ. Збірник наукових праць *Українська академія мистецтва*, (30), 2021. С. 114–119.

70. ТЕТЯНА КОПИТОВА: «Після 24 лютого я могла малювати лише про війну». *ARTBOOKS.UA*. URL: https://artbooks.ua/interview_koputova_tetyana?srsltid=AfmBOor4okSfgCgqewtndpF22iw7Df8iNwX5Vjq_6h5GJhjt0s--P5L3 (дата звернення: 23.11.2024).

71. Токар М. Національна складова в ілюструванні української дитячої книги у другій половині XX — на початку XXI століття. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*, 2018. Вип. 1. С. 51–54.

72. Токар М. Образи героїв української дитячої літератури в книжковій ілюстрації другої половини XX — початку XXI століття: дис. ... канд.

мистецтвознавства: 17.00.05/ Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Львівська національна академія мистецтв. Львів, 2018. 403 с.

73. Торфул М. Сучасний словник етики: словник. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

74. «Треті діти»: харківська поетка Наталка Маринчак презентує новий проєкт | *MediaPort*. *MediaPort*. URL: https://mediaport.ua/treti-dity-kharkivskyy-litmuzey-predstavyt-proiekt-natalky-marynchak-i-serhiia-davydova/ (дата звернення: 04.12.2024).

75. Триколенко С., Єлісєєв І. ВІЙНА ОЧИМА УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ - ЗНАКОВІ ОБРАЗИ І НОВІТНЯ СИМВОЛІКА. Кол. монографія: сталий розвиток авіаційної інфраструктури України, Львів: 2023. с. 285–300.

76. У видавництві CP Publishing виходить друком артбук студента МУРН Євгена Зайця "Ordered Chaos / Упорядкований хаос". *МУРН*. URL: https://myphart.com/articles/07-2023-5-artbuk-zaytsia-ordered-chaos (дата звернення: 01.12.2024).

77. «У капкані». Вийшов комікс про 73-річного ізюмчанина, який документував окупацію - *«Люк»*. *Люк*. URL: https://lyuk.media/news/comics-izium/?fbclid=IwAR0Y5UfnzrXWts8SAxnbhMdSRUHDF54d9GY8zabocsyGcoxWruec7eBmM_o (дата звернення: 16.12.2024).

78. У Києві презентували книгу «Абетка війни»: про емоції, пережиті на війні. *АрміяInform* – Інформаційне агентство АрміяInform. URL: https://armyinform.com.ua/2023/04/07/u-kyyevi-prezentuvaly-knygu-abetka-vijny-pro-emocziyi-perezhyty-na-vijni/ (дата звернення: 21.11.2024).

Український мистецтвознавчий дискурс. с: колективна монографія / За заг. ред. д. і. н. В. В. Карпова; НАКККІМ. Рига: Izdevniecība “Baltija Publishing”, 2020. 370 с.

79. Філоненко Б., *Культура під тиском*. Київ: *ist publishing*, 2024. 160 с.

80. Хофман В. *Основы современного искусства: Введение в его символические формы*. Санкт-Петербург: Академічний проект, 2004. 560 с.

81. Чихольд Я. *Новая типографика. Руководство для современного*

дизайнера. Москва: Студія Артемія Лебедева, 2011. 242 с.

82. Чихольд Я. *Облик книги. Избранные статьи о книжном оформлении и типографике*. Москва: Издательство Студії Артемія Лебедева, 2009. 242 с.

83. Шинкарук В. (голова редкол.) *Філософський енциклопедичний словник* / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. К: Абрис, 2002. 742 с.

84. Шпаков А. *Книга і час*. Київ: Дніпро, 1977 р. 128 с.

Шпаков А. П. *Художник і книга*. Київ: Мистецтво, 1973. 256 с.

85. Я тебе... війна – книга Христини Біляковської й Вікторії Середи, купити у Vivat. *Vivat*. URL: https://vivat.com.ua/product/ya-tebe-viina/?gad_source=1&gclid=CjwKCAiA3ZC6BhBaEiwAeqfvyknkUcIJ6yis8mhauPwN23w47MSxvCfyqdUp64T_bGNwngBMe4gVbxoCfToQAvD_BwE (дата звернення: 27.09.2024).

86. Яців Р. (Упоряд.) *Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: Українська теоретична думка XX століття: Антологія Частина 1*. – Львів: Львівська національна академія мистецтв; Інститут народознавства НАН України, 2012. 232 с.

87. Baciu C., Bocoş M., Baciu-Urzică C. *Metamodernism – A Conceptual Foundation*. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 2015. Vol. 209. P. 33–38. URL: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.226 (date of access: 27.11.2024).

88. Gaiduk N., Tarapatov M. *Theoretical background to metamodernism as the new form of modern culture*. NATIONAL ACADEMY OF MANAGERIAL STAFF OF CULTURE AND ARTS HERALD. 2022. No. 1. URL: https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2022.257441 (date of access: 27.11.2024).

89. Hometown – Руслана Ключко. Ruslana Kliuchko. URL: https://ruslanakliuchko.net.ua/uk/hometown-2/ (дата звернення: 16.12.2024). Castleman R. A Century of Artists Books. New York, 1994. 264 p.

90. Newton Miller L. Preference for Print or Electronic Book Depends on User's Purpose for Consulting. Evidence Based Library and Information Practice. 2014. Vol. 9, no. 3. P. 95. URL: https://doi.org/10.18438/b8b891 (дата звернення: 25.10.2024).

91. Oliynyk V. Non-traditional use of book illustration in modern Ukraine. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Венеція, 27-28 листопада 2020р. Piга: Publishing House “Baltija Publishing”, С. 159-162.
92. Oliinyk V. Signs of the Uniqueness of the Ukrainian Printed Book in the Context of the Global Digitalisation of Art. Culture and Arts in the Modern World. 2023. No. 24. P. 243–252. URL: https://doi.org/10.31866/2410-1915.24.2023.287703 (дата звернення: 25.10.2024).
93. lvivart.center. Презентація збірки поезії «Crème» («Крѐм») Сергія Рафальського, 2024. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=3EgW_0TA9Cw (дата звернення: 11.12.2024).
94. Serigraph, допис від 15.08.2023р. URL: https://www.instagram.com/studioserigraph/p/Cv9uFu3tRmu/?img_index=1 (дата звернення: 08.10.2024).
95. Sokolyuk L., Naydenko V., Khudiakova A. Interplay Between the Arts in the Works of Ukrainian Artists at the Turn of the 21st Century: Kharkiv School. Artistic culture. Topical issues / [Chief editor: A. Chibalashvili]. Kyiv: MARI NAAU, 2022. Vol. 18, No. 2. Pp. 36–45.
96. Ukraine's Heartbeat: Art in Times of War. Echo of War - 36 Frames. URL: https://36.in.ua/ (date of access: 13.12.2024).
97. Ukrainskyi shchodennyk 2022–2023 | Ukrainskiydim. Ukrainskiydim. URL: https://www.uadim.in.ua/podiyi/ukrainskyi-shchodennyk-2022–2023 (date of access: 15.12.2024).
98. YermilovCentre. Костянтин Зоркін. Про мистецтво, війну та Харків. В рамках резиденції АРТ КУЗЕМИН 2022, 2023. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=R-kjVQOO30A (дата звернення: 15.07.2024).

ДОДАТОК А

Інтерв'ю з Костянтином Зоркіним

Бесіда відбулася 01.12.2024 р.

Чи відчуваєте Ви вплив сучасних воєнних подій на бажання займатися творчістю?

Почнемо з того, що для митця творчість це не про бажання, а скорійше це щось з галузі необхідності і способу життя. Коли життя спокійне творчість виконує функцію якоїсь частини життя, вона стабільна, і там ти можешь вибирати чи не вибирати. Зараз не так, не можна робити пів справи, це не мирний час.

На деяких війна вплинула так, що творчість заблокувала, тому що ці почуття страху, ненависті до ворога, до ворога, вони блокують творчість, це не креативні почуття. А комусь навпаки. В мене та багатьох моїх колег момент переоцінки був з самого початку, чи не здається тобі що все те що ти робив до цього якимось поверхневим і не цікавим? Порівняно з подіями, які зараз відбуваються. І кожен сам собі відповідав на це питання. Хтось відмовився від всього того, що він робив ранійше. А хтось, наприклад як я, вирішив що те, що він робив ранійше має значення. Воно мене тримає, тому що я працював із темою смерті, але виявилося на часі що ця тема для мене вже не абстрактна, як я вважав ранійше. Але це не про бажання, це про необхідність втримати реальність, хоч якусь. Контролювати хоч якусь частину життя. І якщо це мистецтво - то це те, що мене заспокоює, що дає мені сили. Я за нього просто вчепивсяі став дуже активно працювати. За ці три роки я зробив мабуть більше, ніж за все життя.

Що змінилося в Вашій творчості з лютого 2022 року? Може нові медіа, матеріали?

Так змінилися. В період початку війни були митці, які мали змогу працювати в звичній формі, і ті, що не мали такої можливості через зовнішні обставини. В мене з'явився метал, але то була ситуація, де в мене не було вибору. Я був в селі і у мене не було ані туші ані паперу. Зовсім. І добути ніде було. І інструменти мої залишилися в Харкові, тоді було не до цього. Тому звісно щось змінилося, я працював здебільшого зі знайденим матеріалом. Декорації до вистави "Жираф Монс" зроблені зі знайденого матеріалу.

Щодо образів? Нові образні рішення, символи, персонажі, виникнення яких пов'язано із зовнішніми подіями?

Так. З'явилася дуже обмежена низка образів, впродовж трьох років я говорив цією мовою. Це будинки, птахи, черепи, ключові три форми. Додатково ще навколо них крутилися додаткові елементи мови. На цих символах мене ніби замкнуло, таке коло, з якого я не міг вийти. Зараз я вже вийшов з нього - нещодавно з'явилося ще серце, це нова парадигма любові. А так - це смерть і відновлення, наскількі то можливо - це про пташок. Вистава "Вертеп" складається із цих символів. Ілюстрації до збірки Наталки Маринчак "Відчаєспинне" це та сама мова, бо ілюстрації для збірки виросли саме з "Вертепу". І там з1явилося ще намисто. Намисто ціле та намисто розірване - це символ для мене несподіваний, жіночий. Це пов'язано з тим, що в той період я зрозумів деякі релігійні аспекти мистецтва. Чому в сакральному візуальному ряді одні й ті самі канонічні образи повторюються весь час. В іконах або рельєфах чи розписах ми бачимо дуже умовні зображення подій. Війна, нещастя передаються за допомогою символів. Я розумів чому так - тому що документувати ті події буквально це занадто страшно, занадто травматично. Тому митці намагаються універсилізувати образи, в мене було так, я просто нічого іншого не міг робити в той період.

Ви сказали, що образи, які були використані потім в оформленні збірки Н.Маринчак вже були ранійше. Графіка до збірки "Відчаєспинне" створювалася Вами як ілюстрації на основі тексту віршів, чи є самостійними творами?

Коли як. Це була моя мрія - створити ілюстрації до поезії, тому що це найскладнійше. Для мене була дуже важливою сама концепція “Відчаєспинного”, твору, як способу подолання відчаю. У Наталки мова одна, в мене інша, візуальна. Пташки, вогонь, дощ, це, власне про відчаєспинне. Про надію. Про те, як люди відбудовують міста, пташки відбудовують гнізда, там у неї все це є. Я не хотів візуально описувати поезію, заходити в реалізм, і тому там ті узагальнені образи які я вихоплював для себе. У Наталки Маринчак дуже жіноча поезія, я не хотів імітувати якесь своє бачення віршів, навпроти, втілити образи, які відгукуються мені. Передусім, як харків’янину. Бо поезія дуже харківська. Наприклад, ілюстрація про ріку, на берег якої всі виходять пити каву. Ця ілюстрація дійсно пов’язана з текстом, але наврядчи то помітно по ілюстрації.

Це мій другий досвід книжкової ілюстрації. Перший був давно, в 2017 році, і це була проза. Це видання “Тіло” Віктора Єрофеєва, видавництва ArtHuss. Я тоді намалював 72 ілюстрації, дуже химерна і жорстка чорно-біло-червона графіка.

В оформленні “Відчаєспинного” теж використовується чорно-біла гамма із додаванням червоного. Це Ваше художнє рішення?

Коли я робив ескізи до вистави “Вертеп”, в мене дійсно з’явився червоний колір. Це було намисто. Оскільки сам театр “Вертеп” нуарний, темний, червоний колір став акцентом. Це були нутрощі, кров, та інша символіка. В книжці червоний колір пов’язаний із обкладинкою, яку створила Іра Олєніна.

Хрест на обкладинці, це той символ, який намальований на військових машинах, і одночасно то міфологічна система координат, і християнська символіка, яка є у поезії Наталки Маринчак.

Розскажіть про збірку “Треті діти”, як вона створювалася?

Це двомовна книга, українською та німецькою, при чому це комплект платівка і книга в коробці. Дизайнерка проекту Надія Величко, яка робила дтзайн до “Жирафа Монса”. Спеціально для цієї книги я зробив дерев’яні

рельєфи, то був мій експеримент. Я роблю те, що мені не вистачає в світі - дерев'яні ілюстрації наприклад.

Як виникла ідея створити видання на основі декорацій до вистави "Жираф Монс"?

До мене звернулася Світлана Фельдман з видавництва "Асса" з ідеєю надрукувати розповіді Олега Михайлова, одним з яких був "Жираф Монс". Просто малювати жирафа на парері - це треба було бути дитячим ілюстратором. Робити щось для дітей це дуже відповідально, бо діти сприймають все чисто і сильно. Проте я взагалі не ілюстратор і я відмовлявся. Потім до мене прийшла ідея - я згадав практику авангардистів початку XX сторічча - фотоілюстрації. На той час то була новаторська ідея. І я подумав - коли я був дитиною, я хотів щоб в ілюстраціях було більше об'єму та простору. Навідміну від того,що робить наприклад видавництво Старого лева - умовні спрощені картинки. Декоративне і двовимірне, як аплікація. наразі така стилісика дитячих видань в тренді, бо батьки вважають що це схоже на дитячі малюнки. Тоді як діти навпаки інколи хочуть простору і об'єму, бо вони живуть в об'ємному світі. Тому я вирішив що треба зробити книжку-концепцію, з фотоілюстраціями, де для основних кадрів я зробив розкадровку а потім це було постановочно знято фотографом та художником Костянтином Лізогубом. Тож те що Ви бачите в арт-буці то не кадри з вистави, і там є композиції, яких не було у виставі, наприклад коли каміння зависає над маленьким білим містом. Хотілося показати те, що не видно з залу. Тому багато крупних планів, а також змінили малюнок світла.

Потім дизайнерка Надія Величко оформила фотоілюстрації в арт бук. Вона також запропонувала цікаві рішення, які розкривають можливості книжок - наприклад розгорнуті панорамні розвороти., які розкриваються на три сторінки. На цьому розвороті виражена моя концепція трьох міст - що все починається з міста дерев'яного, закінчується металевим, а посередині прекрасне і страшне червоне місто у вогні. На форзаци Надія запропонувала

розмістити мої ескізи до виставі, надруковані в інверсії. Ще цікава ідея Надії - повністю чорний розворіт, без зображень. Бо на цьому розвороті є текст “Жираф заплющив очі…”, тобто ми показали ту темряву, яку він побачив із заплющеними очима. В цій книзі ілюстрації дуже гармонійно пов’язані із текстом. Оце темне тло, де гасне картинка, і на ньому білий шрифт. Цей проект поєднує в собі декілька аспектів, це арт-бук, це дуже дитяча книжка, бо я знаю, що дітям вона подобається, і вистава на папері.

ДОДАТОК Б

Інтерв'ю з Борисом Гриньовим

Бесіда відбулася 11.07.2024 р.

Як на Вашу думку змінилося українське мистецке життя з лютого 2022 року?

Наше суспільство змінюється, і дуже швидко. Якщо від початку війни, коли митці відчували шок та ступор, і тількі одиниці від цього шоку починали щось створювати, то зараз це великий потік творчості. Перший шок виплеснувся у плакати і графіку, зараз створюються концептуальні роботи та цілі виставки, які присвячені якомусь явищу і розглядають його з різних сторін. А зараз є надзвичайна кількість виставок та творів, пов'язаних із війною. Змінюються куратори, погляди, відношення до війни, митці проходять через виставки в Європі. Нові символи і сюжети, що нам дала війна - іміграція, бійці на нулі, лікарі-рятівники, постійні сирени та загрози, навчання дітей в підвалах і метро, театри які працюють в бомбосховищах, і це все емоції, які виплескуються на поціновувачів. Мистецтво живе дуже активним життям зараз і відвідування галерей дуже велике, це десятки тисяч глядачів.

Збірка "Чорно-біла війна" зроблена в форматі щоденника, як і низка інших сучасних книжок про війну. Як Ви вважаєте, з чим це пов'язано і яка була Ваша концепція збірки?

Поезія - це емоція! Моя емоція системна, і тому вона виплескується кожного ранку, вона виражає те, що я пережив в попередній день. Часто я повертаюся до старих вішріш і дивуюся, що це я написав? Бо людина кожного дня змінюється та проживає нові емоції, і те, про що я писав рік назад зараз мені може здаватися овсім незнайомим.

Арт-бук “Echo of war in 36 frames” був створений за допомогою штучного інтелекту?

Не зовсім. Його проілюстрував фотохудожник Михайло Некрасов із залученням штучного інтелекту. Він зламав у себе вдома стіни, зламав ті ксерокси, рвав плівкущоб зробити ті фото. А штучний інтелект він використовував коли було треба щось підправити. Зраз митці відходять від штучного інтелекту, він може бути хіба що додатковим інструментом.

Як впливають події сучасної війни на Вашу поетичну творчість?

Війна зробила нас всіх трохи божевільними. Постійний стрес так чи інакше впливає на нашу психіку - ми стаємо більш дратівливими, шукаємо душевне тепло від близьких, і можна миттєво запалитися, як сірник, через незначні дратування, тощо. Зараз я помічаю це за собою, це вплив війни, сирен постійних, цю “Симфонію війни”, яку потрібно зупиняти.

Якою, на Вашу думку, має бути ілюстрація до вірша, бо буває поезія доволі абстрактною?

Ілюстрація повинна бути абстрактрною. Реалістичні ілюстрації мене дратують, ілюстрація повинна бути складною, неоднозначною, проте передавати ту емоцію, яка закладена у вірші. Вони можуть бути не чистою абстракцією, може бути і фігуратив, але в зображенні повинна бути присутньою якась метафора, тому що в моїх віршах інколи не вистачає метафор, і потрібно щоб цю функцію несла ілюстрація. І вони тоді працюють, підтримуючи одне одного. І тому будь яка реалістична графіка не може додати, збагатити текст. І це те, що не може зробити штучний інтелект - він буквально сприймає вірш і зображує рівно те, про що в ньому йдеться. Тому він не може створити таку ілюстрацію, яка б мене задовольнила. Метафори і емоції йому не підвласні, а поезія - це емоція.

У виданні “Симфонія війни” насичена авторська міфологія в ілюстраціях. Наскількі може бути насичена графіка до віршів символізмом та метафорами, щоб саме доповнювати текст а не сперечатися із ним?

Вона може і сперечатися, чому й ні? На цьому може виникнути конфлікт. “Симфонія війни” це твір, який повинен наштовхувати читачів на роздуми. Він може подумати про вірш і додати ілюстрацію, а може подивитися ілюстрацію і більш об’ємно відчути вірш. В цьому конфлікті, як і в сучасноиу мистецтві, народжуються неочікувані інтерпретації. Воно не повинно сприйматися буквально, це про емоції. Так і цяknижка - породжує емоції. Комусь ці емоції можуть не сподобатися. Цим виданням ми хочемо з одного боку, охолодити емоції, що вирують навколо, а з іншого - додати нових, більш світлих.

ДОДАТОК В

Інтерв'ю з Митею Фєнєчкиним

Бесіда відбулася 11.11.2024 р.

Як Ви відчуваєте вплив подій активної фази російсько-української війни на бажання займатися творчістю?

Я не сприймаю свою творчу практику через оптику "бажання". Це більше потреба говорити, реагувати і я це роблю. Коли все почалося, 24 лютого 2022 року, ні про яке мистецтво або творчість не було і мови. Ми всі були зайняті будуванням укриттів, барикад, і було взагалі відчуття, що мистецтво закінчилося. Два тижні я взагалі не думав про творчість. Згодом, повернувшись додому, я відчув потребу висловлюватися, тому що в мене була якась аудиторія. Проте, все тільки починалося, і ще не пройшло достатньо часу для формування певної рефлексії. Я тоді просто зібрав фотографії з Маріуполя, з Бучі, і почав їх перемальовувати, пропускаючи через себе.

Фотографія вона знята в певному моменті і містить якийсь час, а малюнок ніби цей час стирає і залишається візуальний відбиток, який вже є поза часом. Ці малюнки сподобалися Олександру Михеду, як наслідок, я згодом зробив ілюстрації до його книги.

Поступово, я почав малювати більш абстрактні речі, свої емоції, якусь свою реакцію на події навколо. З'явилося дуже багато реактивного мистецтва, тобто трапилася якась подія - і митці одразу ж висловлювалися щодо неї. Потім я пійшов більше у рефлексію, але ж то дуже складно в моменті. Бо для рефлексії потрібна певна дистанція від подій - більше часу для осмисення. Тому наразі я намагаюся знайти якісь метафори, відлуння цього часу, підіймати певні актуальні питання через своє мистецтво.

Тобто перші події впдинули на Вас паралізуюче в сенсі творчості, а потім все ж таки з'явилася потреба висловлюватися?

Так, але можливості створювати якійсь свої сенси чи будувати концепції не було, просто через те що стан шоку ще був. Тому я міг тільки почати з того, щоб буквально перемальовувати фотознімки. Це запустило в мені механізми і вивело із ступору.

Чи змінилися Ваші твори по формі та/або змісту з лютого 2022 року?

Так, дуже змінилися. До цих подій я теж займався ілюстрацією, робив атр-буки, але це не можна назвати якоюсь публічною мистецькою практикою. А вже після лютого 2022 року я почав більше займатися соціально активною діяльністю, робити виставки, великі роботи, в мене змінівся підхід до графіки. Наприклад - штрих, він став більш агресивний і грубий. Особливо в перші тижні моя графіка була дуже різкою і брутальною. Зараз теж воно відчувається. Іноді я знижаю цю напругу, а іноді воно повертається, і це залежить від зовнішніх подій і моїх поточних емоційних станів. З'явилася ця напруга, що виражається в техниці штриха, це основна відмінність.

Можете навести якийсь прилад, як змінилася ваша візуальна мова с початком війни? Можливо, в порівнянні двох творів.

В 2016 році, коли воєнні події ще тільки починали розгортатися, я зробив артбук «ZDESЬ». Там була чорно-біла ілюстрація із конями, що вибігають із очей -вона називалася "зберігацте спокій". Це про ту саму емоцію, коли вперше ми зіштовхуємося із такими шокуючими подіями, як війна. Хоч вона прийшла ще не прямо в наш будинок, але вже в нашу країну. Власне, коли вже почалося повномаштабне вторгнення, я зрозумів що ці емоції помножилися та збільшилися, набули нових кольорів. І я вирішив повторити цю ілюстрацію в кольорі і в більшому розмірі, то графіка велика - майже півтора метри у висоту.

З початку війни у Вас з'явилася потреба у додаванні кольорів?

Я би не назвав це потребою. Як митець я ставлю собі певні завдання. До 2017 року я робив тількі чорно-білу графіку, ілюстрації чорною ручкою. В 2017 році я відкрив для себе різнокольорові олівці і почав експериментувати

із цим матеріалом. Я постійно ставлю собі нові задачі і так, мені хотілося додати колір, але це не пов’язано із війною.

А що щодо сюжетів?

Все що наразі створюється - воно так чи інакше про війну! Щоб ми не робили наразі, це про те - що відбувається в країні. В моїх роботах весь час проявляється ця напруга, навідь якщо я малюю умовний натюрморт.

Я навідь спеціально робив якийсь зін щоб відійти в ескапізм - відійти від усього що навколо, але все одно через власну візуальну мову я бачу що передається та сама напруга.

Розскажіть про роботу над виданням “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”.

Все будувалося навколо фотографій, зроблених Олександром Михедом, і моя задача полягала в тому, щоб створити на основі декількох фотографій, виділиних саме для певного розділу, створити ілюстрацію. Треба було поєднати ці фотографії не додаючи нічого свого. І це завдання я поставив собі сам, Олександр мене не обмежував. Я просто розумів, що це умовно щоденник війни, і я не хочу додавати щось своє. Бо він прямо з місць подій фотграфував на телефон поточні події і я компілював ці зображення в ілюстрацію.

Ілюстрація для тексту “+.++” зроблена з заблюрної фотографії з якогось звернення з “нуля”?

Так, все вірно. Хрести на фоні - це хрести з поховань в Маріуполі взяті з ілюстрації Катерини Кулик.

Одна з ілюстрацій виділяється своєю сюрреалістичністю - це голова в лісі. Розскажіть будь ласка про неї?

Це голова певної людини - Хармишева Євгена Олександровича. Був у складі виконавчого комітету Гостомельської селищної ради тобто сельським головою. Мерія Маріуполя звинуватила депутата у державній зраді. Він допомагав росіянам паралізувати місто і створити гуманітарну катастрофу. Крім того, активно сприяє створенню окупаційної адміністрації в Маріуполі.

Розскажіть про створення видання “...” в співавторстві з Іриною Цілик?

Для збірки Ірі процес роботи був іншим. ми обрали декілька віршів, до яких треба було зробити графічні роботи. Ми багато обговорювали про що ці вірші, що хоче побачити авторка в ілюстрації. Фактично, я втілив її бачення і пропустив через свою оптику. Тільки для декількох віршів я зробив ілюстрації за своїми ідеями, тому що це дуже цінно коли у автора є своє бачення - що вона хотіла сказати. Іра режисерка і вона мала своє бачення картини в цілому, і контролювала весь процес оформлення збірки. Процес роботи і узгодження ескізів був дуже клопітким. Навідміну від співпраці із Олександром Михедом - він просто дав мені вхідні матеріали, і я йому видав по два варіанти ілюстрацій на кожен розділ, з яких ми разом обирали один. В моєму інстаграмі на кожну ілюстрацію є ще одна.

Який у вас ще є досвід книжкової ілюстрації?

Я випускаю маленькі зіни на десять сторінок з малюнками та текстами. Зін - це маленька проекція певної історії, міні арт-бук, який створений штучно вручну в невеликому накладі - 10-50 копій, і всі вони зроблені вручну.

Також з Олегом Кадановим ми зробили два зіна на його вірші, які були написані в лютому в Харкові під час вторгнення. Він тоді займався волонтерством і бував вдуже гарячих місцях. Ми взяли декілька його віршів, я зробив ілюстрації і ми віддавали ці зіни за донати і робили збір для ЗСУ. Під час війни мистецтво має таку функцію - воно може перетворюватися в зброю.

Наразі ми працюємо над ще одним спільним проектом із Олегом - збіркою віршів. Проте на цей раз ілюстрації будуть більш окремо від тексту віршів, мати самостійне змістовне наповнення. Як дві паралельні історії тестова і візуальна.

В вашому творчому доробку є низка артбуків, розскажіть по цей формат? І чи є артбук про сучасну війну?

Для мене арт-бук це цілістна візуальна історія. Тобто це книга, яка розповідає певну історію, проте цю історію розповідає більш візуальними

нніж текстовими засобами. І це не просто альбом, в якому зібрані картинки. Це повноцінна історія, яка,в певному контексті, послідовно висвітлює певні думки.

В моїх планах є зробити тиражований артбук саме про подій повномаштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року. Зібрати свої малюнки за цей період і вибудувати з них певну цілістну історію.

ДОДАТОК Г. Список ілюстрацій.

1. Фоменко С., обкладинка видання “Абетка війни”, 2022 р.
2. Фоменко С., ілюстрація до видання “Абетка війни”, 2022р.
3. Фоменко С., ілюстрація до видання “Абетка війни”, 2022 р.
4. Лукащук Х., ілюстрація до видання “Казка про світло”, 2022 р.
5. Лукащук Х., обкладинка видання “Казка про світло”, 2022 р.
6. Копитова Т., обкладинка видання “Битва за місто”, 2022 р.
7. Копитова Т., ілюстрація до видання “Битва за місто”, 2022 р.
8. Копитова Т., ілюстрація до видання “Битва за місто”, 2022 р.
9. Копитова Т., ілюстрація до видання “Битва за місто”, 2022 р.
10. Зілінко Р., обкладинка видання “Казка про Майдан”, 2014 р.
11. Лукащук Х., ілюстрація до видання “Казка про Майдан”, 2014 р.
12. Клапчук Т., обкладинка видання “Коти-захистники Ua. Незламні”, 2023 р.
13. Клапчук Т., ілюстрації до видання “Коти-захистники Ua. Незламні”, 2023 р.
14. Клапчук Т., ілюстрації до видання “Коти-захистники Ua. Літак-супергерой.”, 2023 р.
15. Студія «Сері/граф», обкладинка видання “Котик, Півник, Шафка .”, 2022 р.
16. Студія «Сері/граф», ілюстрація до видання “Котик, Півник, Шафка .”, 2022 р.
17. Студія «Сері/граф», обкладинка видання “Котик, Півник, Шафка .”, 2022 р.
18. Гордієнко К., обкладинка видання “Словник війни”, 2023 р.

19. Гордієнко К., ілюстрація до видання “Словник війни”, 2023 р.
20. Гордієнко К., ілюстрація до видання “Словник війни”, 2023 р.
21. Фєнєчкин М., обкладинка до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.
22. Фєнєчкин М., форзац до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.
23. Фєнєчкин М., ілюстрація до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.
24. Фєнєчкин М., ілюстрація до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.
25. Фєнєчкин М., ілюстрація до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.
26. Фєнєчкин М., альтернативна ілюстрація до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.
27. Гавриш В., обкладинка видання “Культура під тиском від 000/0000”, 2024р.
28. Гавриш В., ілюстрація до видання “Культура під тиском від 000/0000”, 2024р.
29. Михайлусь Є., обкладинка до видання “Я тебе… війна”, 2024 р.
30. Михайлусь Є., ілюстрація до видання “Я тебе… війна”, 2022 р.
31. Дністровий А., обкладинка видання “Битва за життя. Щоденник 2022 року”, 2024 р.
32. Дністровий А., обкладинка видання “Битва за життя. Щоденник 2022 року”, 2024 р.
33. Дністровий А., обкладинка видання “Битва за життя. Щоденник 2022 року”, 2024 р.
34. Олійник Н., обкладинка видання “24.02. Щоденник війни”, 2023 р.
35. Олійник Н., ілюстрація до видання “24.02. Щоденник війни”, 2023 р.
36. Павлов Д., (фото) Обкладинка до видання “Бахмут”, 2023 р.
37. Павлов Д., (фото) ілюстрація до видання “Бахмут”, 2023 р.

38. Лайапеа В., (фото) ілюстрація до видання “Українські щоденники”, 2024 р.
39. Ілюстрація до видання “Щоденник спогадів. Діти про війну”, 2022 р.
40. Студія «Сері/граф» (Іваненко Г., Полосіна Є.), обкладинка видання “БЛЕКАУТ. Хроніки нашого життя під час війни Росії проти України”, 2023р.
41. Студія «Сері/граф» (Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація до видання “БЛЕКАУТ. Хроніки нашого життя під час війни Росії проти України”, 2023р.
42. Дьомін О., Лановець Д., Некрасенко М., обкладинка мальопису “У капкані. Історія пенсіонера, якого не зламала російська пропаганда в окупації”, 2023р.
43. Дьомін О., Лановець Д., Некрасенко М., ілюстрація мальопису “У капкані. Історія пенсіонера, якого не зламала російська пропаганда в окупації”, 2023р.
44. Зоркін К., (ілюстрація), Олєніна І. (дизайн), Обкладинка видання “Відчаєспинне”, 2023 р.
45. Зоркін К., ілюстрація до видання “Відчаєспинне”, 2023 р.
46. Зоркін К., ілюстрація до видання “Відчаєспинне”, 2023 р.
47. Зоркін К., обкладинка до видання “Треті діти”, 2024 р.
48. Зоркін К., фото (з інстаграму автора) дерев’яний рельєф до видання “Треті діти”, 2024 р.
49. Зоркін К., ілюстрація до видання “Треті діти”, 2024 р.
50. Зоркін К., ілюстрація до видання “Треті діти”, 2024 р.
51. Обкладинка видання “Тільки не пиши мені про війну”, 2023р.
52. Шаповал Ю., ілюстрація до видання “Тільки не пиши мені про війну”, 2023р.

53. Мовчан Д., обкладинка видання “Свідчення”, 2024р.

54. Мовчан Д., ілюстрація до видання “Свідчення”, 2024р.

55. Мовчан Д., ілюстрація до видання “Свідчення”, 2024р.

56. Студія «Сері/граф»(Іваненко Г., Полосіна Є.), обкладинка видання “Будемо жити вічно”, 2024р.

57. Студія «Сері/граф»(Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація видання “Будемо жити вічно”, 2024р.

58. Студія «Сері/граф»(Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація видання “Будемо жити вічно”, 2024р.

59. Самсонов О., (фото), Уварова Ю.,(худож. оформл.), ілюстрація до видання “Незламній = For Invincible.”, 2023р.

60. Медведенко О., (фото), Уварова Ю.,(худож. оформл.), ілюстрація до видання “Незламній = For Invincible.”, 2023р.

61. Набокова Ю., ілюстрація “Стерня” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

62. Ілюстрація до книги «In principio erat Verbum. Україна: Поезія часу війни», 2024 р.

63. Єлагіна А., ілюстрація до книги «Вище вогню», 2023 р.

64. Ежик Н., Обкладинка книги Роми Маклюка «Класичні світлини жалю», 2024р.

65. Феєнєчкін М., обкладинка збірки Ірини Цілик «Тонкий лід», 2024р.

66. Феєнєчкін М., ілюстрація до збірки Ірини Цілик «Тонкий лід», 2024р.

67. Феєнєчкін М., ілюстрація до збірки Ірини Цілик «Тонкий лід», 2024р.

68. Набокова Ю., ілюстрація “Чорно-біла війна” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

69. Набокова Ю., Обкладинка книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

70. Набокова Ю., Форзац книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

71. Набокова Ю., ілюстрація “Хуртовини” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.
72. Набокова Ю., ілюстрація “Троянди” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.
73. Набокова Ю., ілюстрація “Рулетка” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.
74. Набокова Ю., іллюстрація “Разом” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.
75. Набокова Ю., ілюстрація “Факт” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.
76. Набокова Ю., ілюстрація “Гості” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.
77. Набокова Ю., ілюстрація “Вчора.Сьогодні” до книги «Симфонія війни», 2024 р.
78. Набокова Ю., ілюстрація “Поля” до книги «Симфонія війни», 2024 р.
79. Набокова Ю., обкладинка книги «Симфонія війни», 2024 р.
80. Набокова Ю., форзац книги «Симфонія війни», 2024 р.
81. Набокова Ю., ілюстрація до 1го розділу книги «Симфонія війни», 2024 р.
82. Набокова Ю., ілюстрація до 2го розділу книги «Симфонія війни», 2024 р.
83. Набокова Ю., ілюстрація до 3го розділу книги «Симфонія війни», 2024 р.
84. Набокова Ю., ілюстрація до 4го розділу книги «Симфонія війни», 2024 р.
85. Набокова Ю., ілюстрація “Лютий” до книги «Симфонія війни», 2024 р.
86. Набокова Ю., ілюстрація “Незламні” до книги «Симфонія війни», 2024 р.
87. Набокова Ю., ілюстрація “Мури” до книги «Симфонія війни», 2024 р.
88. Фєнєчкін М., обкладинка до зіну “Що в тебе вдома?”, 2022р.

89. Фєнєчкін М., альтернативна обкладинка до зіну “Що в тебе вдома?”, 2022р.
90. Фєнєчкін М., ілюстрація до зіну “Що в тебе вдома?”, 2022р.
91. Студія “Сері/граф” (Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація до зіну “Undercurrents”,2023р.
92. Курзель О., “Struggle, the right to work and self-identification.”, ілюстрація до зіну “Undercurrents”,2023р.
93. Кінович М., ілюстрація до зіну “Undercurrents”, 2023 р.
94. Лісовська О., ілюстрація до зіну “Undercurrents”, 2023 р.
95. Клочко Р., обкладинка зіну «Hometown» , 2023р.
96. Клочко Р., ілюстрація до зіну «Hometown» , 2023р.
97. Клочко Р., ілюстрація до зіну «Hometown» , 2023р.
98. Зоркін К., Величко Н.,(дизайн), обкладинка до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.
99. Зоркін К., Величко Н.,(дизайн), Лизогуб К., (фото), ілюстрація до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.
100. Зоркін К., Лизогуб К., (фото), Величко Н.,(дизайн),ілюстрація до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.
101. Зоркін К., Лизогуб К., (фото), Величко Н.,(дизайн), ілюстрація до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.
102. Зоркін К., Лизогуб К., (фото), Величко Н.,(дизайн), ілюстрація до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.
103. Некрасов М., (фото, дизайн) розворіт арт-буку “Ехо війни у 36 кадрах”, 2023р.
104. Заєць Е., обкладинка видання «Ordered Chaos / Упорядкований хаос», 2023р.
105. Заєць Е., ілюстрація до видання «Ordered Chaos / Упорядкований хаос», 2023р.
106. Зіверт М., Студія “Сері/Граф”(Іваненко Г., Полосіна Є.), бкладинка видання “ВПО. Вдруге переміщена особа”, 2023р.

107. Зіверт М., Студія “Сері/Граф”(Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація до видання “ВПО. Вдруге переміщена особа”, 2023р.

108. Алійник К., Чичасова Н., обкладинка артбуку “Колективні фантазії та восточные ресурсы”, 2023р.

109. Вергелес Г., обкладинка арт-буку “Crème” 2024р.

110. Вергелес Г., ілюстрація до арт-буку “Crème” 2024р.

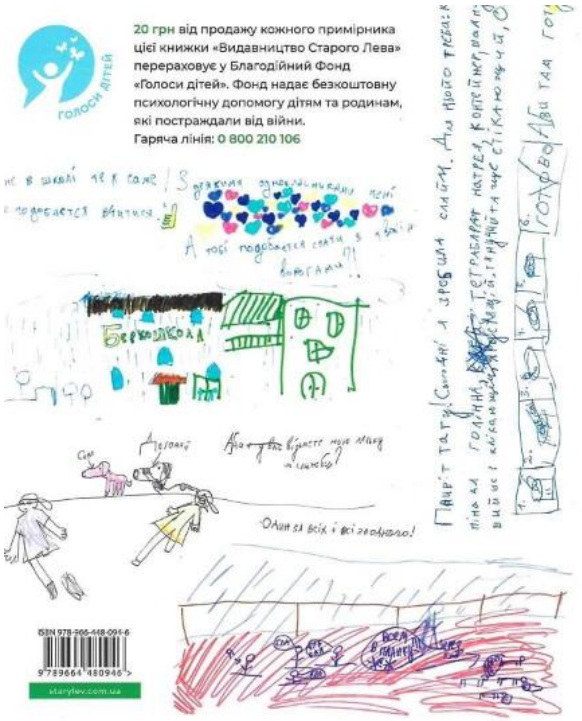
111. Бакін В.,(фото), Вергелес Г., (дизайн), ілюстрація до арт-буку “Crème” 2024р.

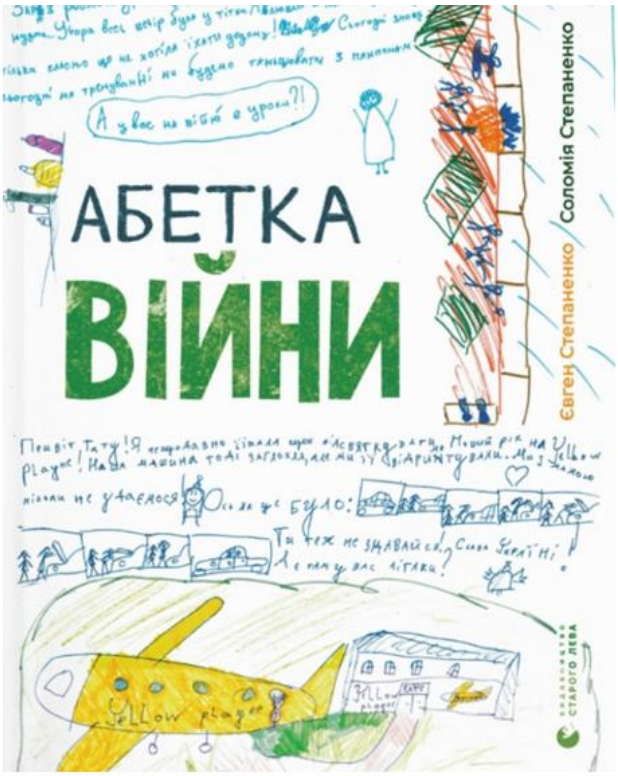
112. Морозова О., люстрація до видання «Шепоти та крики. Голоси українських фотографок»,2023р.

113. Обкладинка альбому “Український щоденник 2022–2023”, 2023 р.

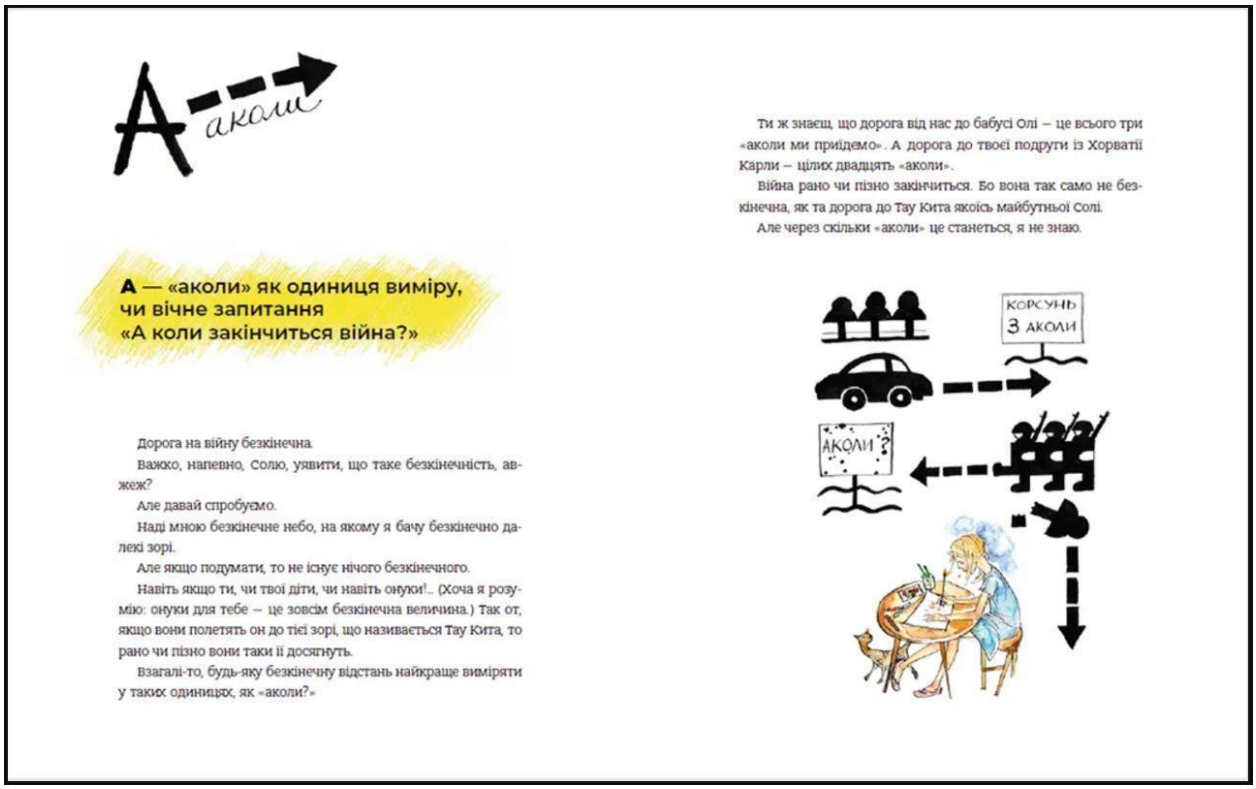
114. Dita Galas “Артефакти”, розворіт альбому “Український щоденник 2022–2023”, 2023 р.

ДОДАТОК Д. Альбом ілюстрацій.

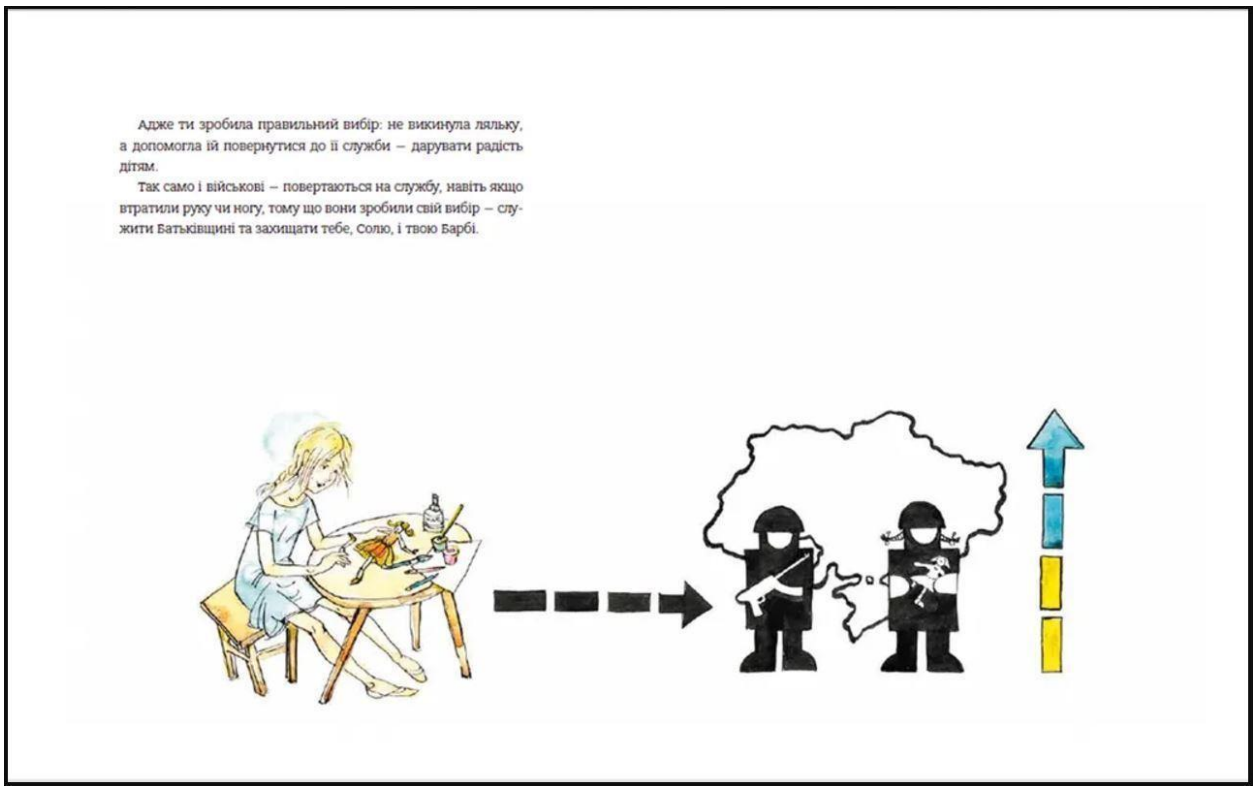

1. Фоменко С., обкладинка видання “Абетка війни”, 2022 р.

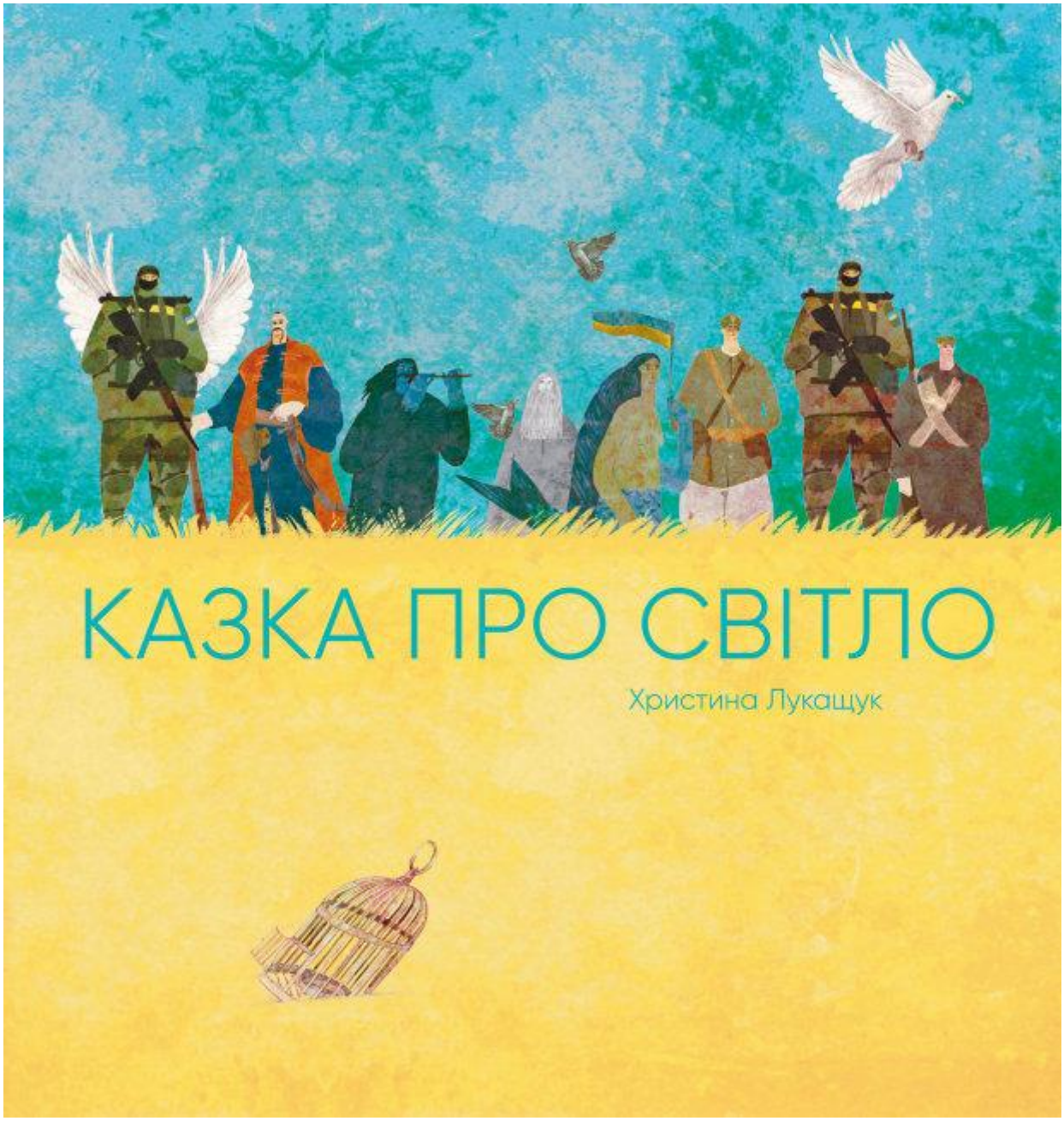
2. Фоменко С., ілюстрація до видання “Абетка війни”, 2022р.

3. Фоменко С., ілюстрація до видання “Абетка війни”, 2022 р.

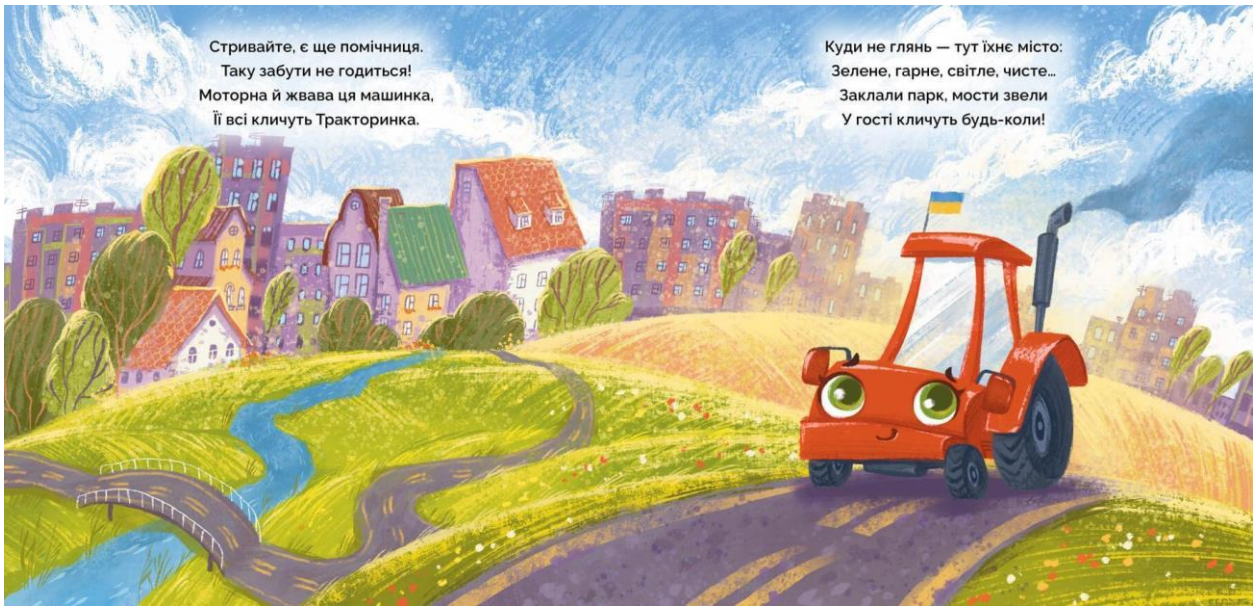
4. Лукащук Х., ілюстрація до видання “Казка про світло”, 2022 р.

5. Лукащук Х., обкладинка до видання “Казка про світло”, 2022 р.

6. Копитова Т., обкладинка до видання “Битва за місто”, 2022 р.

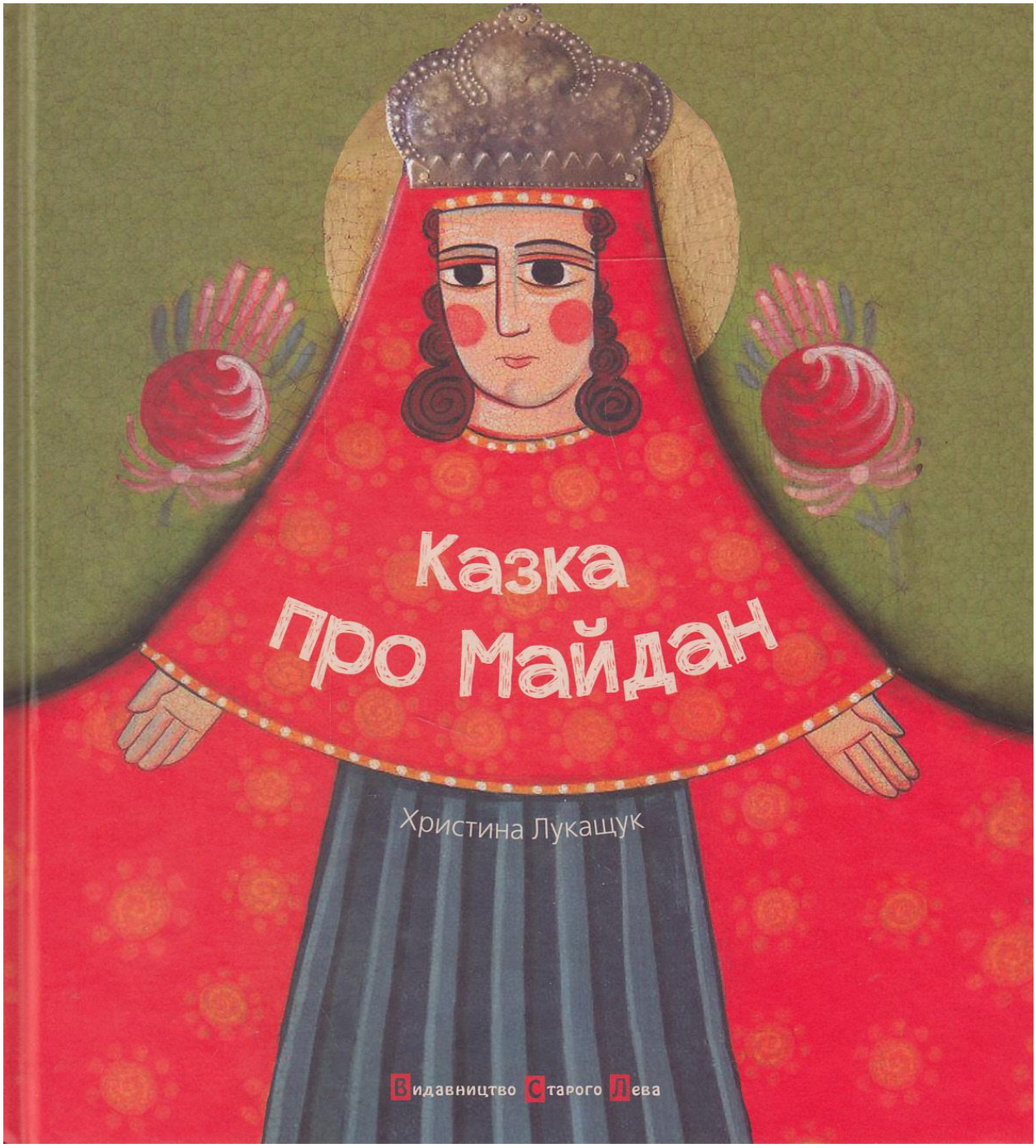
7. Копитова Т., ілюстрація до видання “Битва за місто”, 2022 р.

8. Копитова Т., ілюстрація до видання “Битва за місто”, 2022 р.

9. Копитова Т., ілюстрація до видання “Битва за місто”, 2022 р.

10.Зілінко Р., обкладинка видання “Казка про Майдан”, 2014 р.

11.Лукащук Х., ілюстрація до видання “Казка про Майдан”, 2014 р.

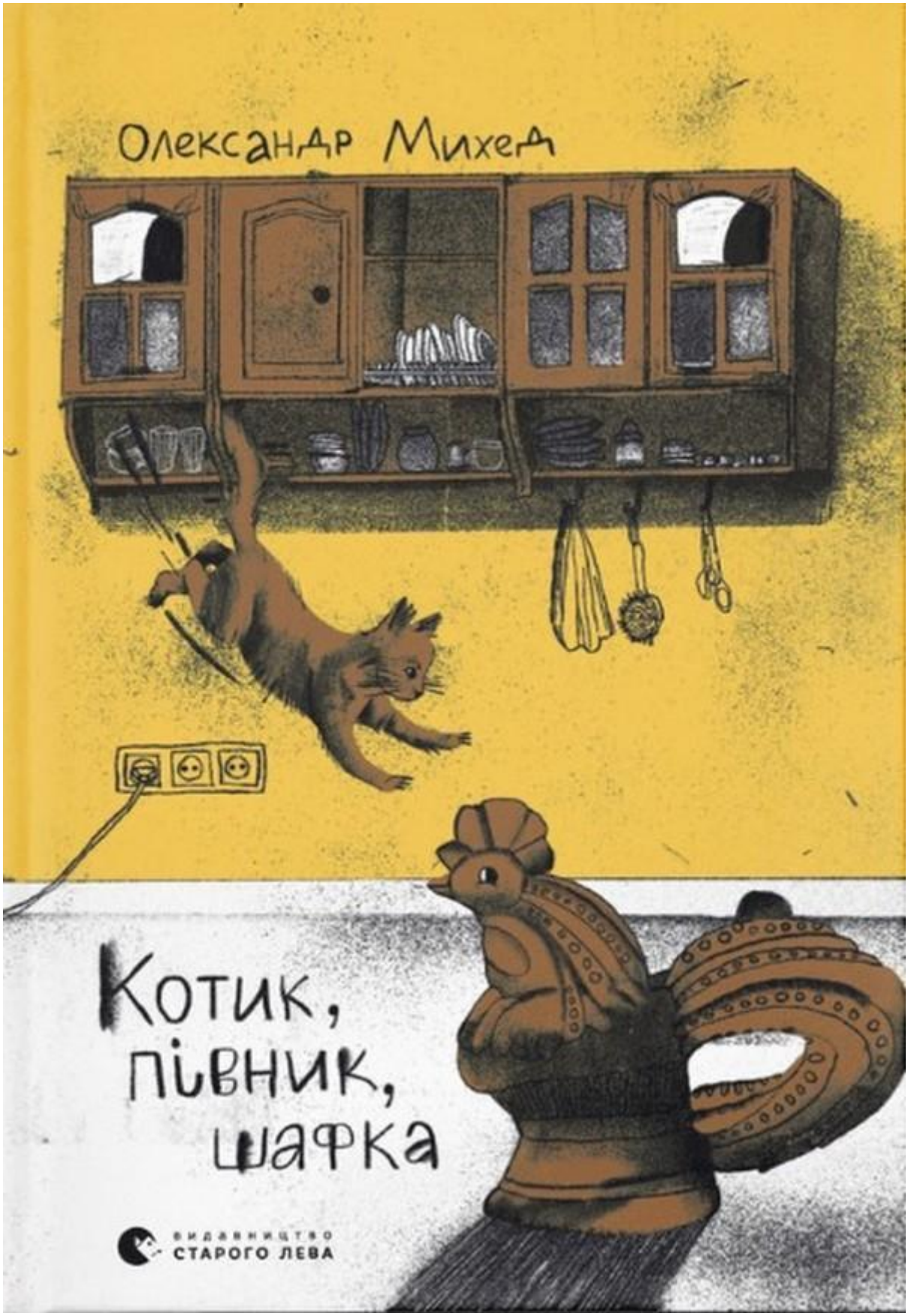
12.Клапчук Т., обкладинка видання “Коти-захистники Ua. Незламні”, 2023 р.

13. Клапчук Т.,ілюстрації до видання “Коти-захистники Ua. Незламні”, 2023 р.

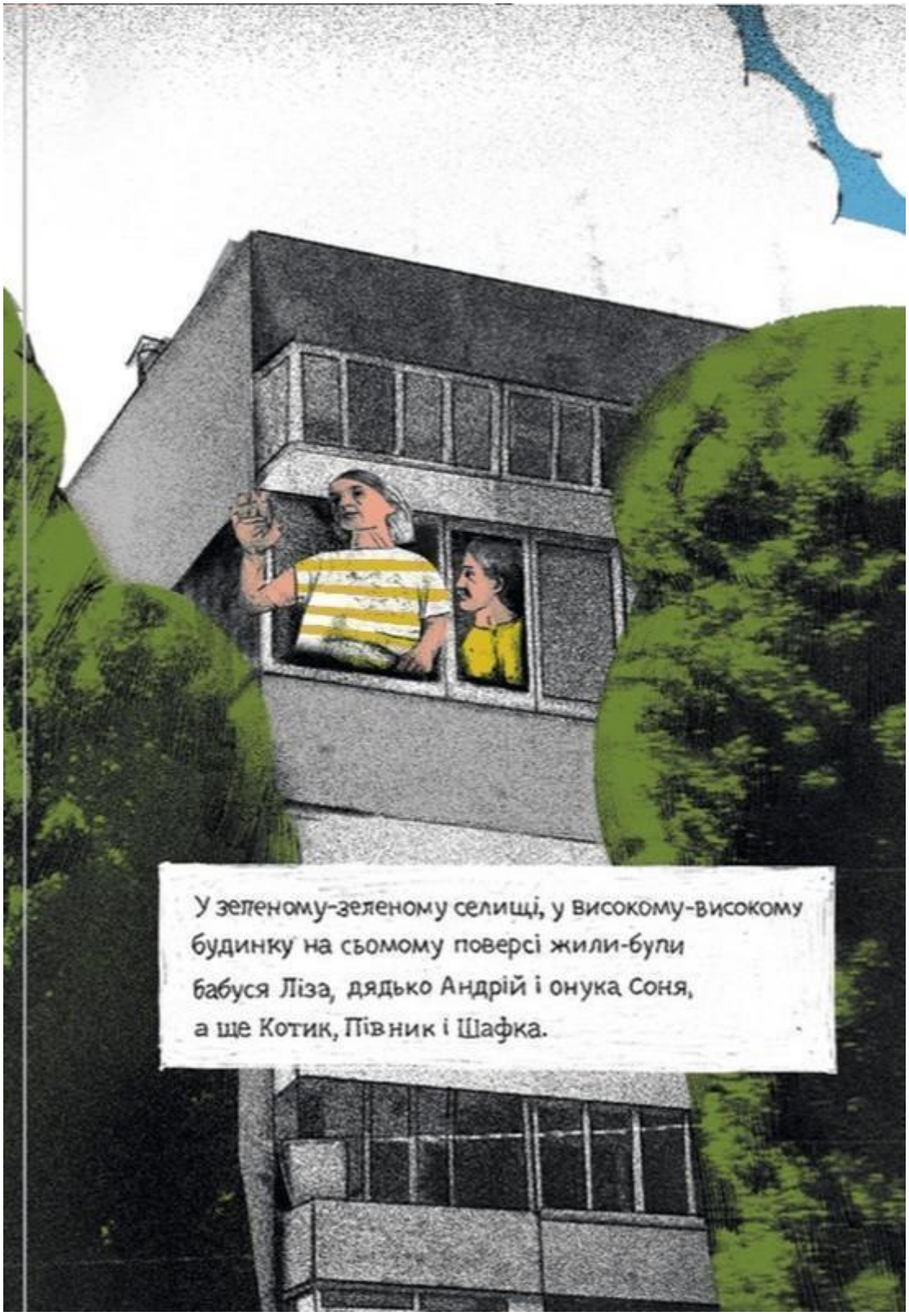
14.Клапчук Т., ілюстрації до “Коти-захистники Ua. Літак-супергерой.”, 2023 р.

15. Студія «Сері/граф», обкладинка видання “Котик, Півник, Шафка .”, 2022 р.

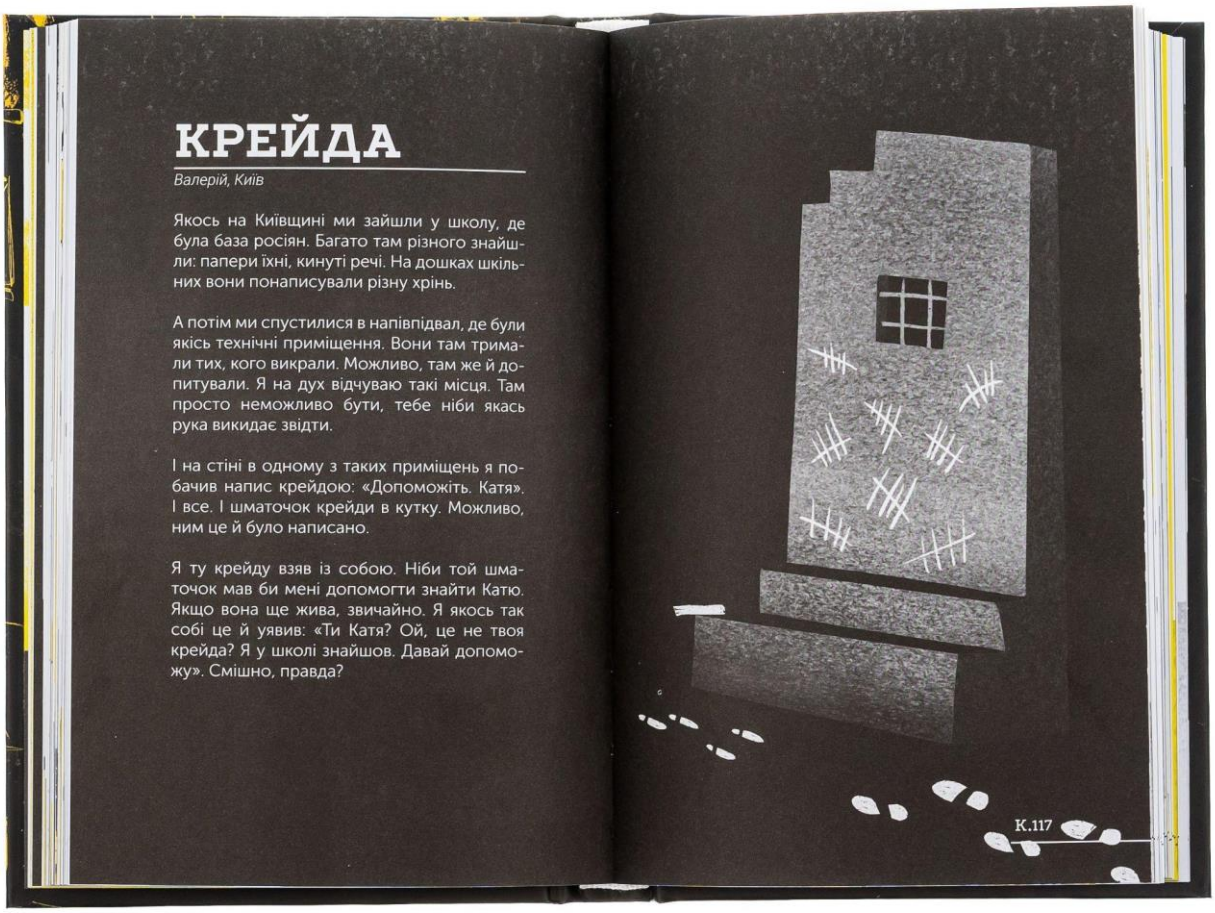
16. Студія «Сері/граф», ілюстрація до видання “Котик, Півник, Шафка .”, 2022 р.

17.Студія «Сері/граф», обкладинка видання “Котик, Півник, Шафка .”, 2022 р.

18.Гордієнко К., обкладинка видання “Словник війни”, 2023 р.

КРЕЙДА

Валерій, Київ

Якось на Київщині ми зайшли у школу, де була база росіян. Багато там різного знайшли: папери їхні, кинуті речі. На дошках шкільних вони понаписували різну хрінь.

А потім ми спустилися в напівпідвал, де були якісь технічні приміщення. Вони там тримали тих, кого викрали. Можливо, там же й допитували. Я на дух відчуваю такі місця. Там просто неможливо бути, тебе ніби якась рука викидає звідти.

І на стіні в одному з таких приміщень я побачив напис крейдою: «Допоможіть. Катя». І все. І шматочок крейди в кутку. Можливо, ним це й було написано.

Я ту крейду взяв із собою. Ніби той шматочок мав би мені допомогти знайти Катю. Якщо вона ще жива, звичайно. Я якось так собі це й уявив: «Ти Катя? Ой, це не твоя крейда? Я у школі знайшов. Давай допоможу». Смішно, правда?

К.117

19.Гордієнко К., ілюстрація до видання “Словник війни”, 2023 р.

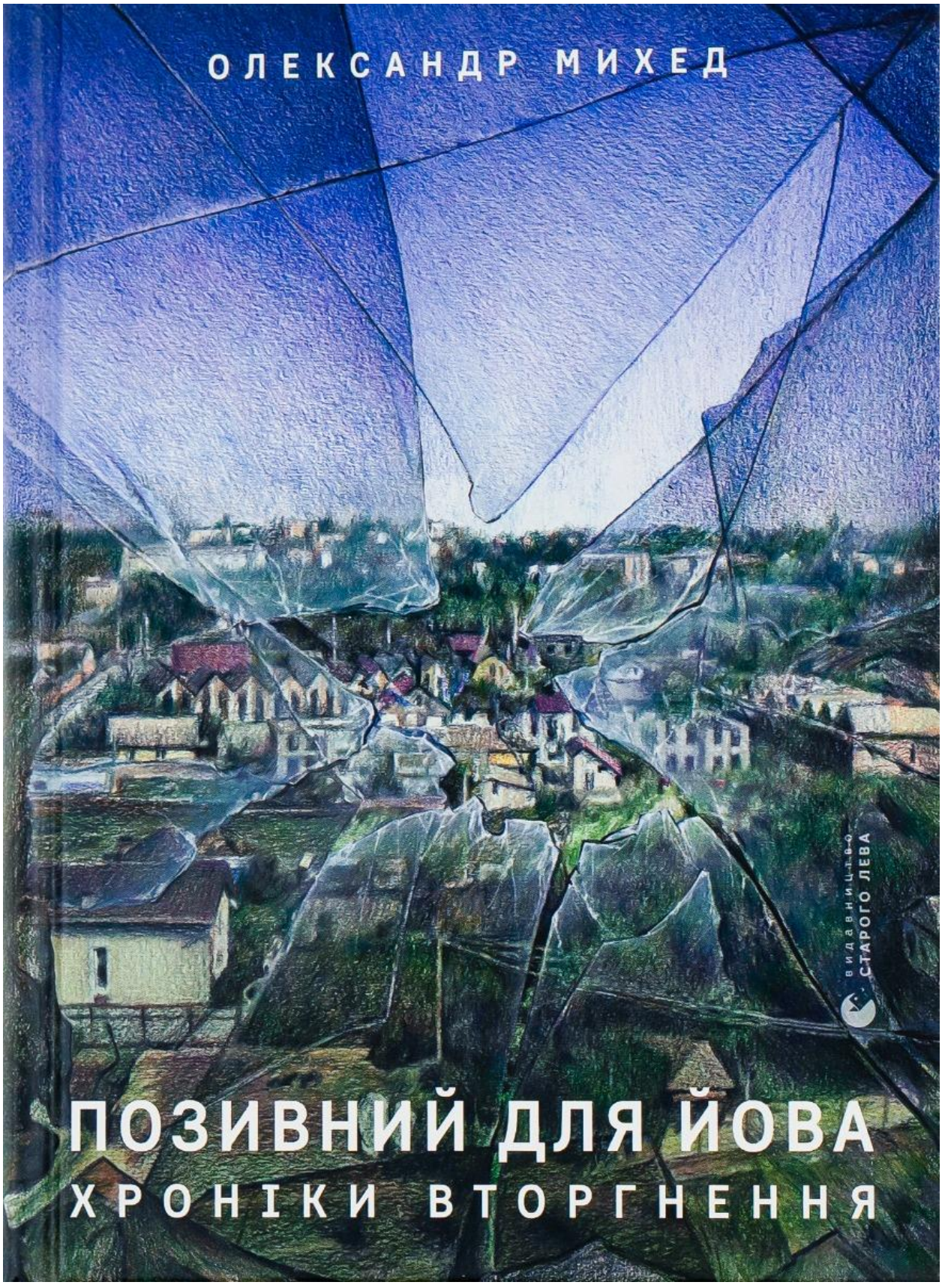
ПЕЧЕРА

Роман, Чернігів

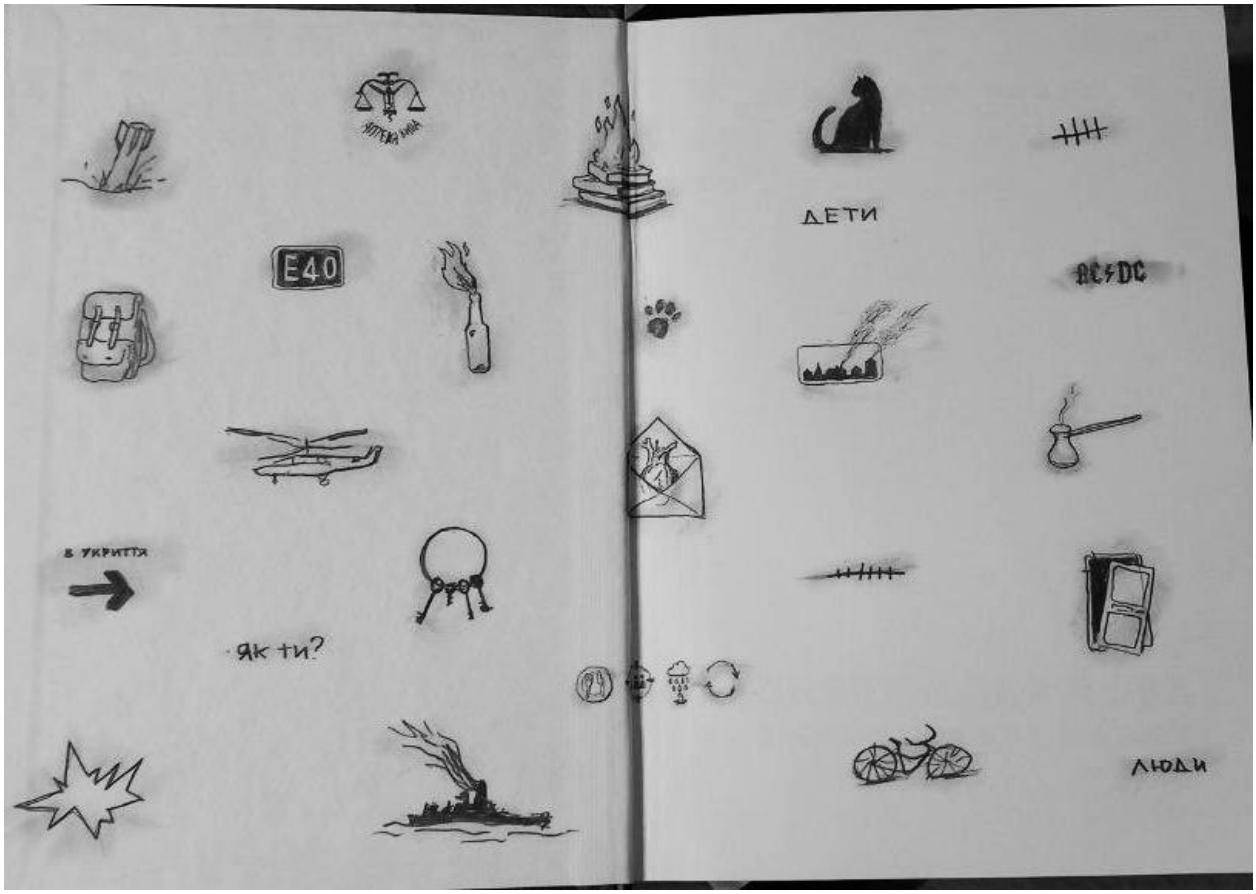
Я все життя займався спелеологією. Тільки-но випадали якісь вихідні, я збирав спорядження і їхав кудись на печери.

У нас на районі є велике бомбосховище під школою, у перші дні там іще не було світла. І ось я заходжу туди з налобним ліхтариком, усередині тихо, здається, що нікого нема. І раптом бачу: всюди попід стінами — люди, діти. Повертаю в наступний коридор — те саме. Люди — ніби якісь сталагміти і сталактити. Ніби вони тут уже тисячі років. Таке щось війна робить із часом.

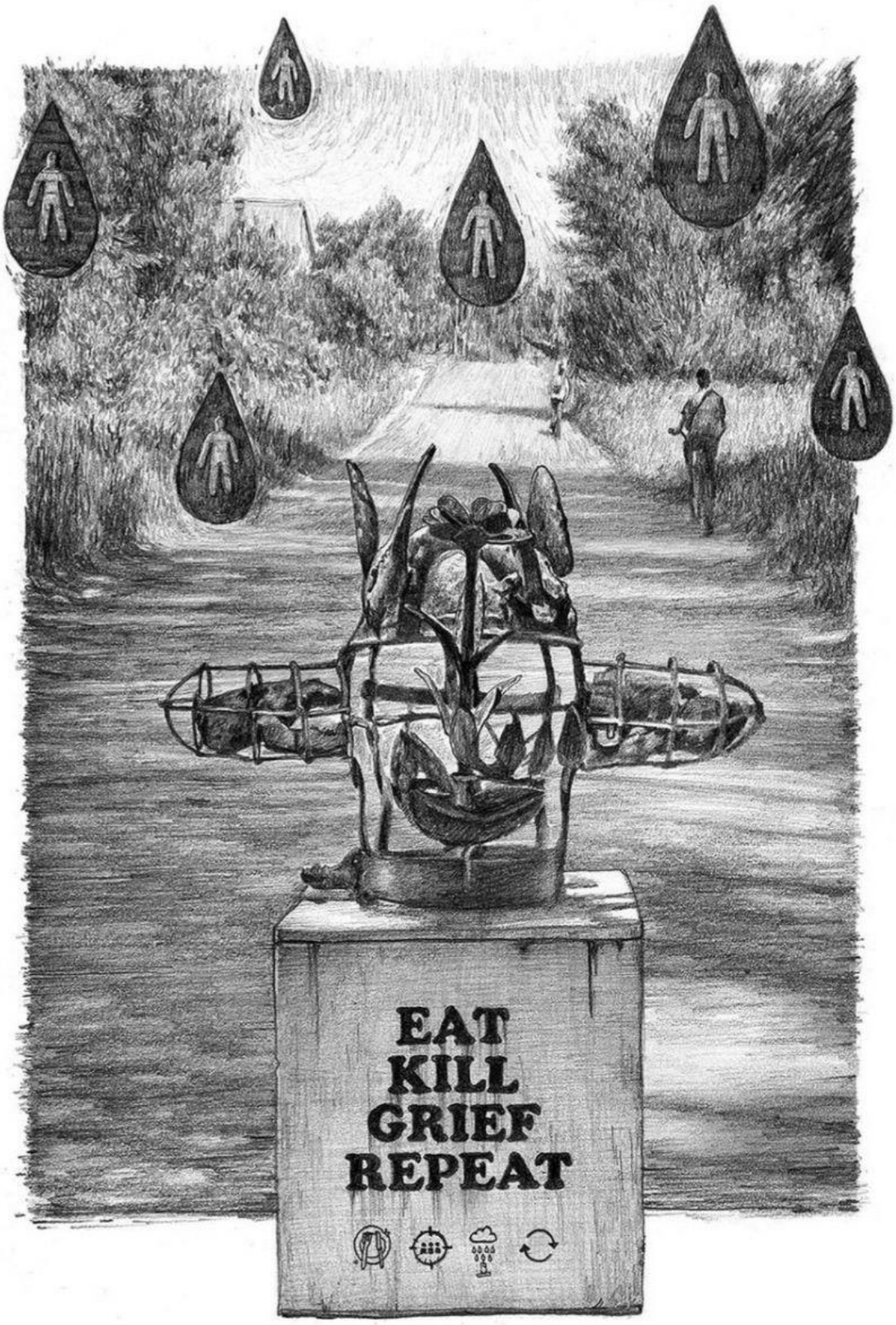
20.Гордієнко К., ілюстрації до видання “Словник війни”, 2023 р.

21. Фєнєчкин М., обкладинка до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.

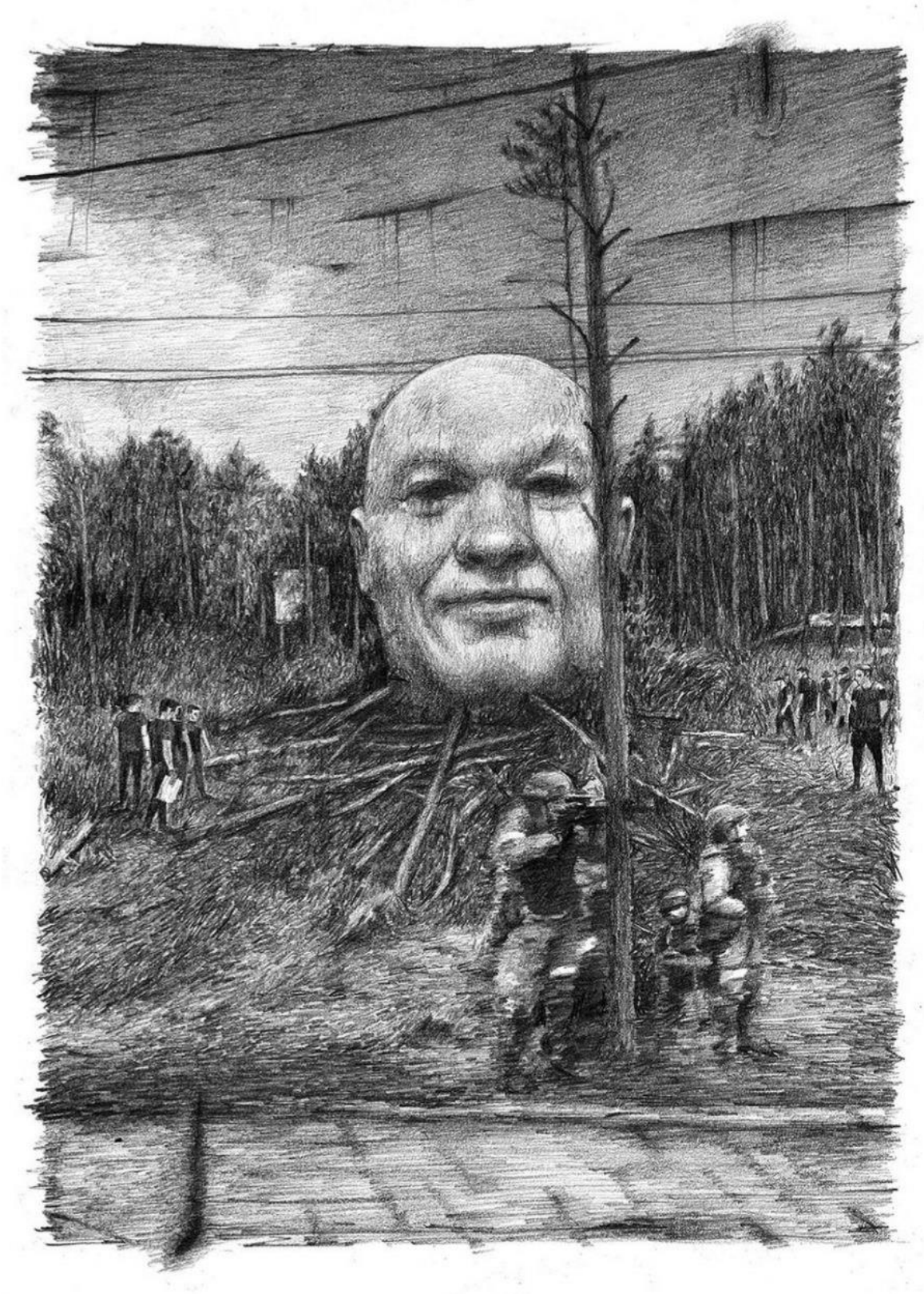
22.Фєнєчкин М., форзац до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.

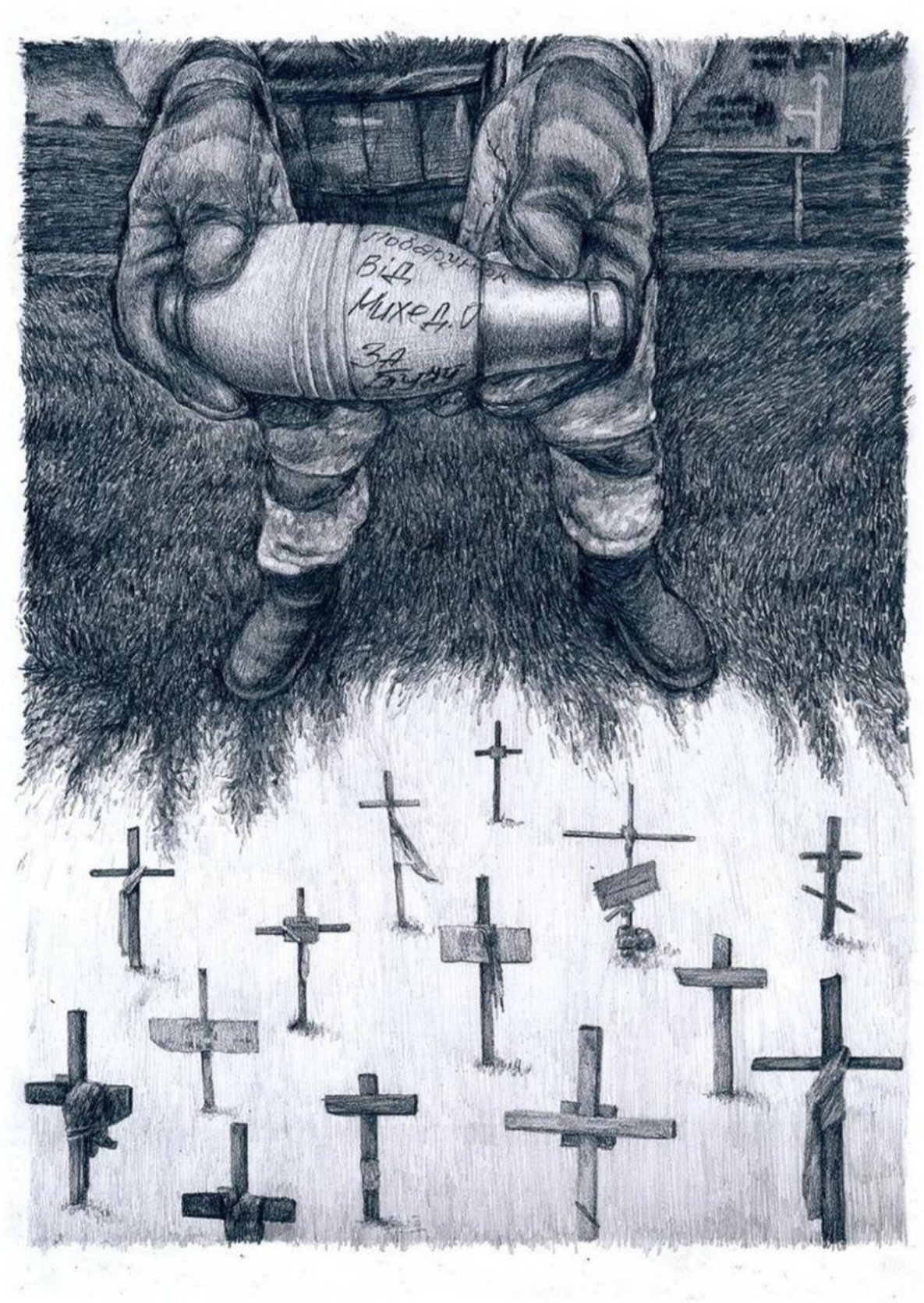
23. Фєнєчкин М., ілюстрація до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.

24.Фєнєчкин М., ілюстрація до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.

25. Фєнєчкин М., ілюстрація до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.

26. Фєнєчкин М., альтернативна ілюстрація до видання “Позивний для Йова. Хроніки вторгнення”, 2023 р.

27.Гавриш В., обкладинка видання “Культура під тиском від 000/0000”, 2024р.

говорити про весь світ, дивлячись на нього з вікна своєї майстерні. Запитання сьогоднішнього дня: чи здатен світ запобігти остаточному виснаженню людяності? Зараз можна відповісти на нього, дивлячись крізь вікна українських міст.

Підписаний іменами трьох кураторок/ кураторів Павільйону України на 59-й Венеційській бієнале — Лізаветою Герман, Марією Ланько і Борисом Філоненком — текст, написаний у березні 2022 року після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Вперше опублікований на сайті павільйону: 2022.ukrainianpavilion.org/about

БРОНЕЖИЛЕТИ З ПАВУТИННЯ. ЯК ХУДОЖНИЦІ Й ХУДОЖНИКИ УКРАЇНИ ОПИНИЛИСЯ В ВІЙНІ ТА ІНШИХ ПРОСТОРАХ

Студія Аги Ніні Мала працює на станції метро «Історичний музей». Харків, 2022. Фото: Микола Колесніков © 2022.

«Українки та українці дуже добрі в самоорганізації, але стикаються з непереборними труднощами, коли справа доходить до самоврядування», — каже художник Лео Троценко. Ця характерна ознака також закарбована в народних прислів'ях «Де два українці — там три гетьмани» та «Усі козаки — отамани». Вона вказує на складності перемовин у справі побудови сталих інституцій та державного управління. «Нам нема що втрачати, крім наших Майданів» — такою була назва 5-го числа журналу «Політична критика» за 2016 рік. А проте, саме цей парадокс співпраці став важливим складником українського спротиву російській агресії в фазі повномасштабної війни в 2022 році. Те, що раніше могло здаватися перепонами для розвитку чи наслідками кризи, раптом отримало прояви іншого ґатунку — колективні дії, налаштовані на порятунок спільного простору та перезапуск усіх попередніх питань про те, як жити разом.

Уже протягом перших днів після 24 лютого по всій Україні сформувалися громадянські ініціативи, які не піддаються підрахунку. Від фондів із високим рівнем довіри до мобільних груп, які займалися гуманітарними справами. Відверто повільні художники Віталій

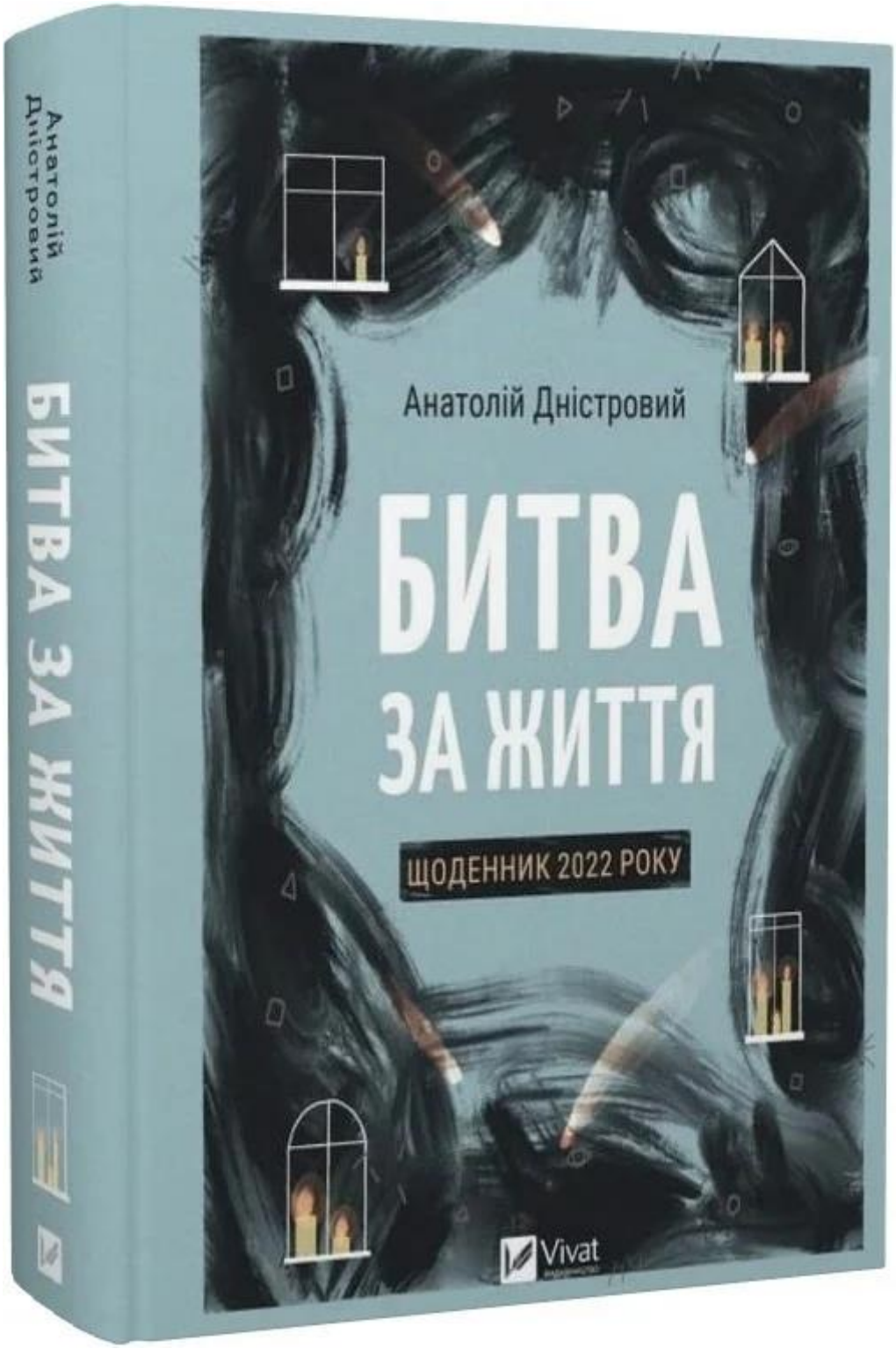
28.Гавриш В., ілюстрація до видання “Культура під тиском від 000/0000”, 2024р.

29.Михайлусь Є., обкладинка до видання “Я тебе… війна”, 2024 р.

30.Михайлусь Є., ілюстрація до видання “Я тебе… війна”, 2022 р.

31. Дністровий А., обкладинка видання “Битва за життя. Щоденник 2022 року”, 2024 р.

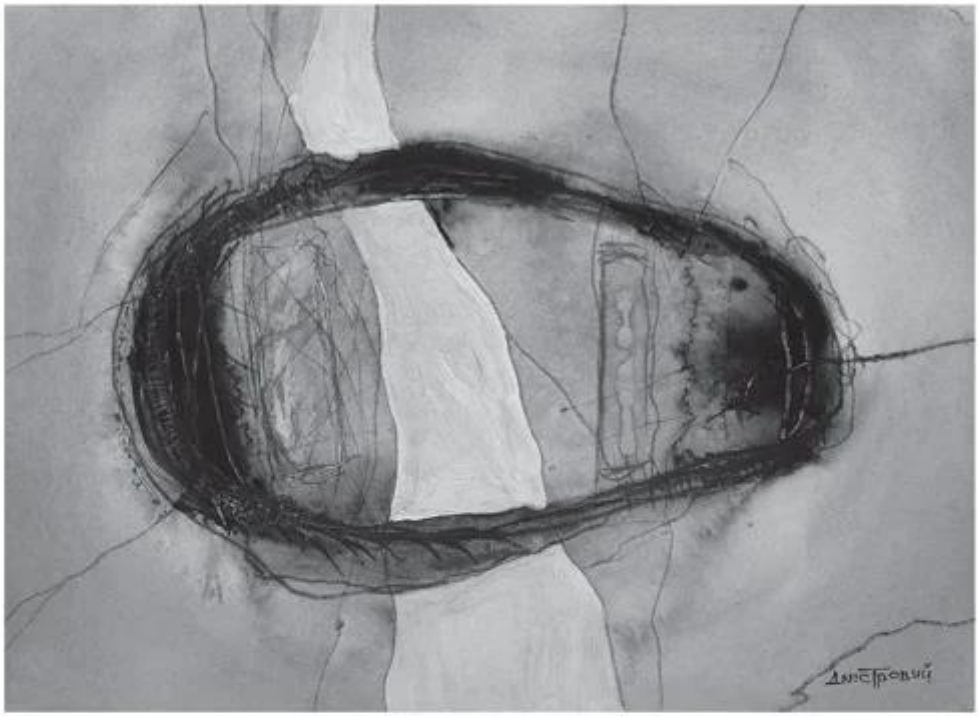
СІЧЕНЬ

10 СІЧНЯ

У новий рік вступили з дуже тривожними і зовсім несвятковими перспективами. Настрій відповідний. Активно стежимо за міжнародними подіями. Передчуття війни дедалі зростає: таке ж відбувається і на дипломатичному фронті. Переговори США і Росії в Женеві щодо гарантій безпеки, як і очікувалося, завершилися нічим.

Раніше режим Путіна заявляв, що налаштований дуже рішуче і ні перед чим не зупиниться. Дехто з наших аналітиків написав, що погрози Росії на адресу НАТО і США — це дуже добре для України.

32. Дністровий А., обкладинка видання “Битва за життя. Щоденник 2022 року”, 2024 р.

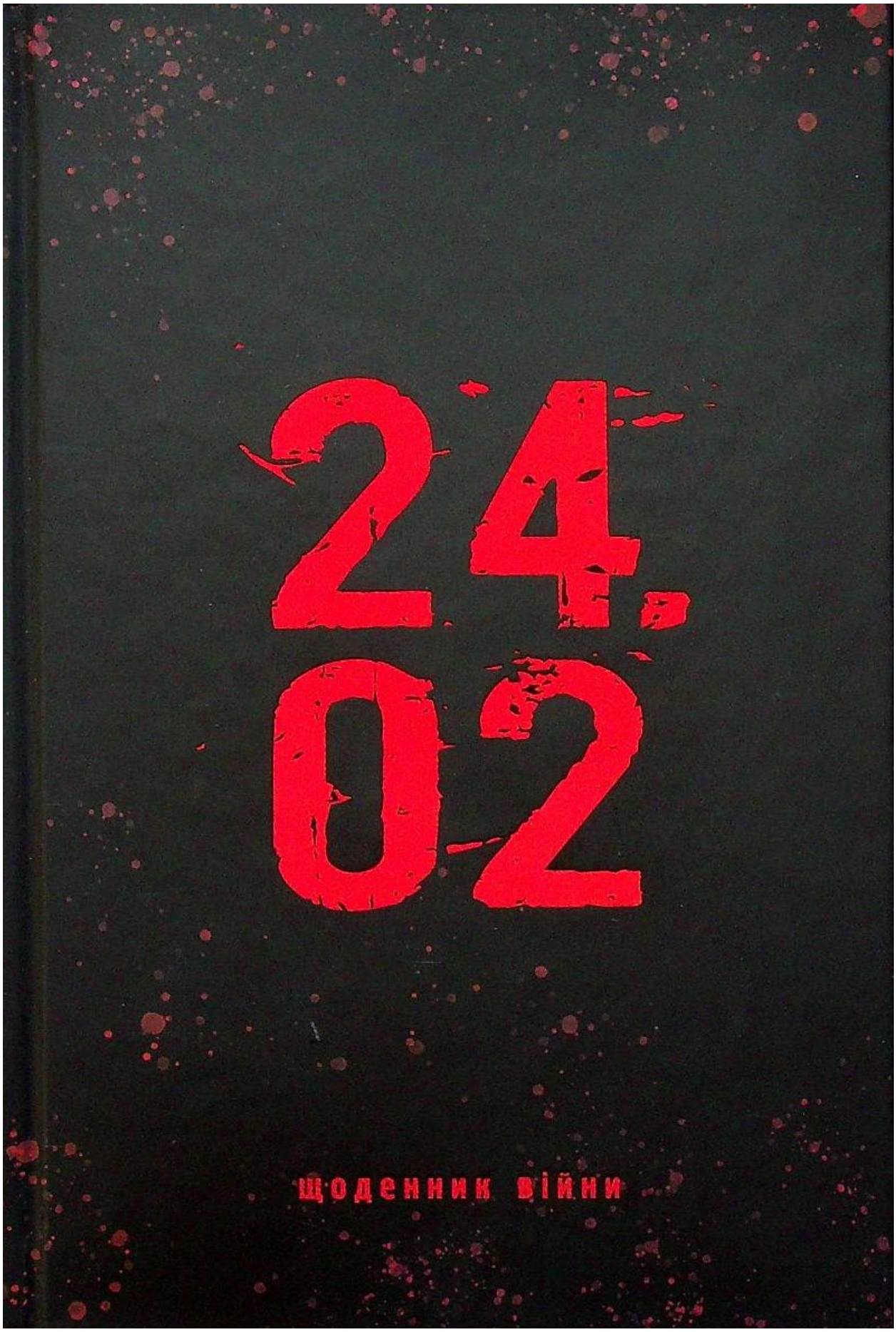

ЛЮТИЙ

7 ЛЮТОГО

Орда й надалі стягує війська до наших кордонів. Лукашенко погрожує, що Білорусь воюватиме на боці Росії і що можуть відключити Україні електроенергію. У повітрі висить невпевність і апатія: люди втомилися жити в напруженні, одні виїжджають на захід України, а хто має більше коштів — на постійне місце проживання в країни Європи. Тиждень тому хтось наводив статистику аеропорту Бориспіль: близько 15 тисяч щодня вилітає, а близько 12 тисяч залітає. Різниця «неповернення» відчутна. Європейські авіакомпанії скорочують рейси в Україну.

33. Дністровий А., обкладинка видання “Битва за життя. Щоденник 2022 року”, 2024 р.

34.Олійник Н., обкладинка видання “24.02. Щоденник війни”, 2023 р.

ЗАРАЗ 13:49

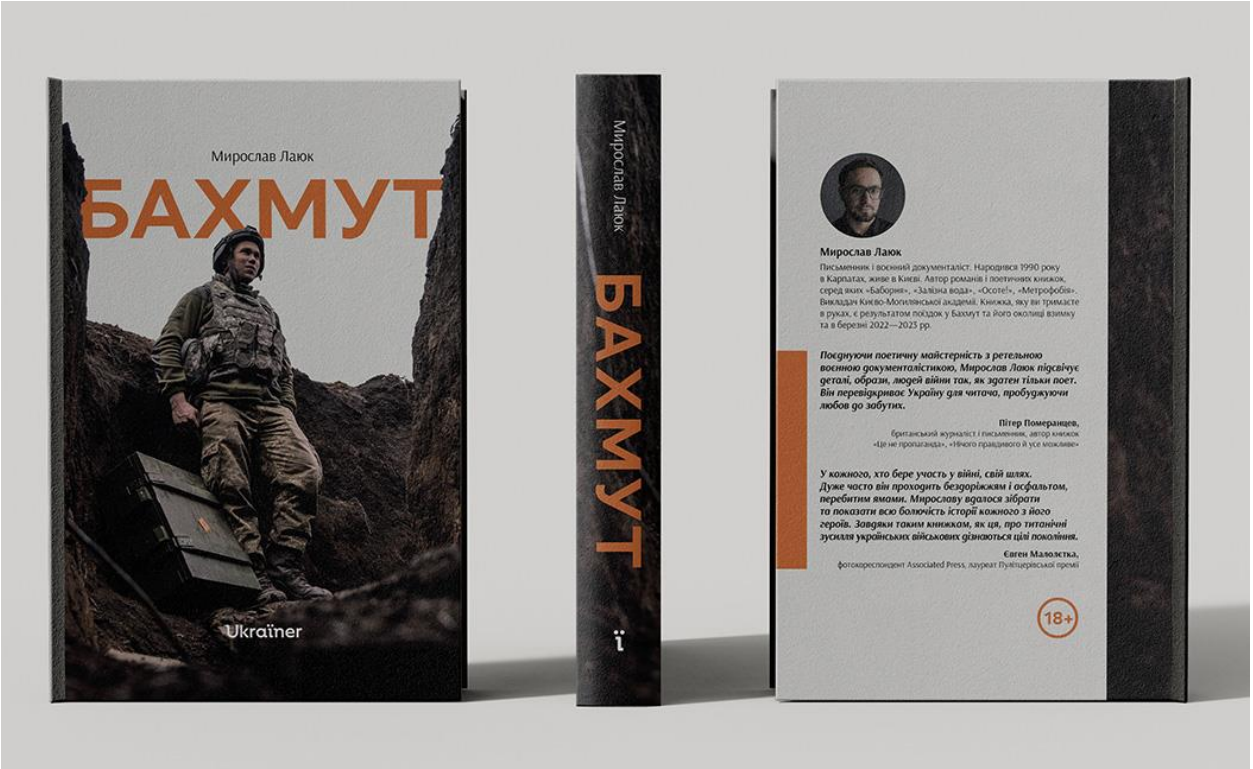

На вулиці була похмура погода — саме така, що добре личила цій даті: 24.02.2022.

Учора в мене вперше за три роки боліло серце. Так, авжеж, я знайшов дуже багато пояснень, чому так сталося й чому воно боліло. Але коли сьогодні о 4:30 ранку я прокинувся від звуку вибуху, то справжня причина вирінула сама собою, і не вірити в неї я не міг. Чесно кажучи, річ була навіть не у вибуху.

Упродовж усього 23 числа я почувався максимально кепсько: боліла голова, і з цим я ніяк не міг дати собі ради. Я навіть випив пігулку, чого не робив уже понад рік. Знаєте, я з тих людей, які терплять до останнього і звертаються до медикаментів тільки тоді, коли вже важко терпіти біль. Якось так мене привчили: треба

35.Олійник Н., ілюстрація до видання “24.02. Щоденник війни”, 2023 р.

36. Павлов Д. (фото), бкладинка до видання “Бахмут”, 2023 р.

37. Павлов Д. (фото), ілюстрація до видання “Бахмут”, 2023 р.

на кладовище. Через три місяці Маріуполь уже справді можна називати цвинтарем. Мертвих не збирають і не ховають. На початку літа вони починають розкладатися. Збирання мертвих призвело би до ще більшої кількості смертей.

Михайло і Любов живуть у сповненому смертю Маріуполі до 25 квітня. Вони мають будь-що вижити, щоб допомогти вижити своїй доньці. Щоб вивезти її з Харкова, який потерпає від російських бомб. У нас був план, розповідає Михайло, ми не могли дозволити собі померти.

24 лютого донька Марія дзвонить із Харкова: нас бомблять! 24 лютого завод імені Ілліча в Маріуполі все ще працює на повних обертах. Люба сидить у кабіні крана, Михайло зварює. Муніципалітет заспокоює людей: немає причин для паніки, до понеділка все закінчиться, виїжджати з міста не потрібно. 25 лютого завод більше не працює. Війна не закінчилася в понеділок. І у вівторок теж. Війна тільки починається. Виїхати змогли лише VIP-персони, каже Михайло.

2 березня місто залишається без електрики. Тієї ж ночі мародери починають грабувати магазини. Продуктові крамниці порожніють. Відключається водопостачання.

Михайло і Любов живуть у приватному будинку в промисловій зоні. Цей район постійно обстрілюють. Танки ведуть бій за сотню метрів від їхнього дому. Коли танк стріляє, хай навіть за сто метрів, вибух настільки сильний, що неможливо дихати, розповідає Михайло. Він ще не знає, що попереду два місяці виживання.

Зараз зима. Потрібне опалення, потрібна вода, потрібна їжа. Потрібно вижити. Потрібно допомагати самотнім сусідкам. Їм теж потрібні вода, дрова, їжа. Як поєднати ці речі? У Михайла є непогана пила. Майже щодня він ходить до парку, що за півтора кілометра від них. За пів години спилює дерево, розпилює його на поліна, навантажує їх на тачку й везе додому.

Повертається за новими. Сусідам теж треба привезти. Пиляння переривається ракетними обстрілами. Час від часу Михайло кидається на землю й чекає. Вибух. Вижив. Може продовжувати роботу. У парку багато людей пиляють дерева.

11

38.Лайапеа В. (фото), ілюстрація до видання “Українські щоденники”, 2024 р.

Дмитро ВІРКО, учень 4 класу Вирівського закладу загальної середньої освіти І-ІІ ступенів Попівської сільської ради Конотопського району Сумської області

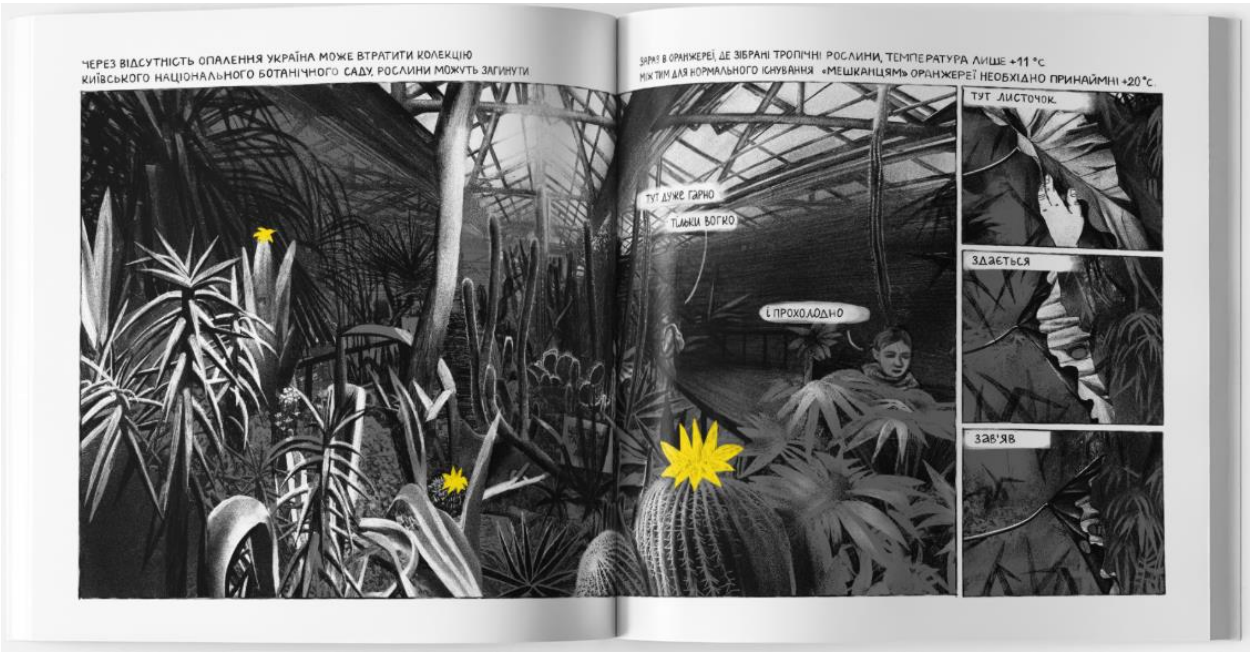
Каріна ВЕКЛИЧ, учениця 3 класу Великосамбірського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Попівської сільської ради Конотопського району Сумської області

~ 12 ~

39.Ілюстрація до видання “Щоденник спогадів. Діти про війну”, 2022 р.

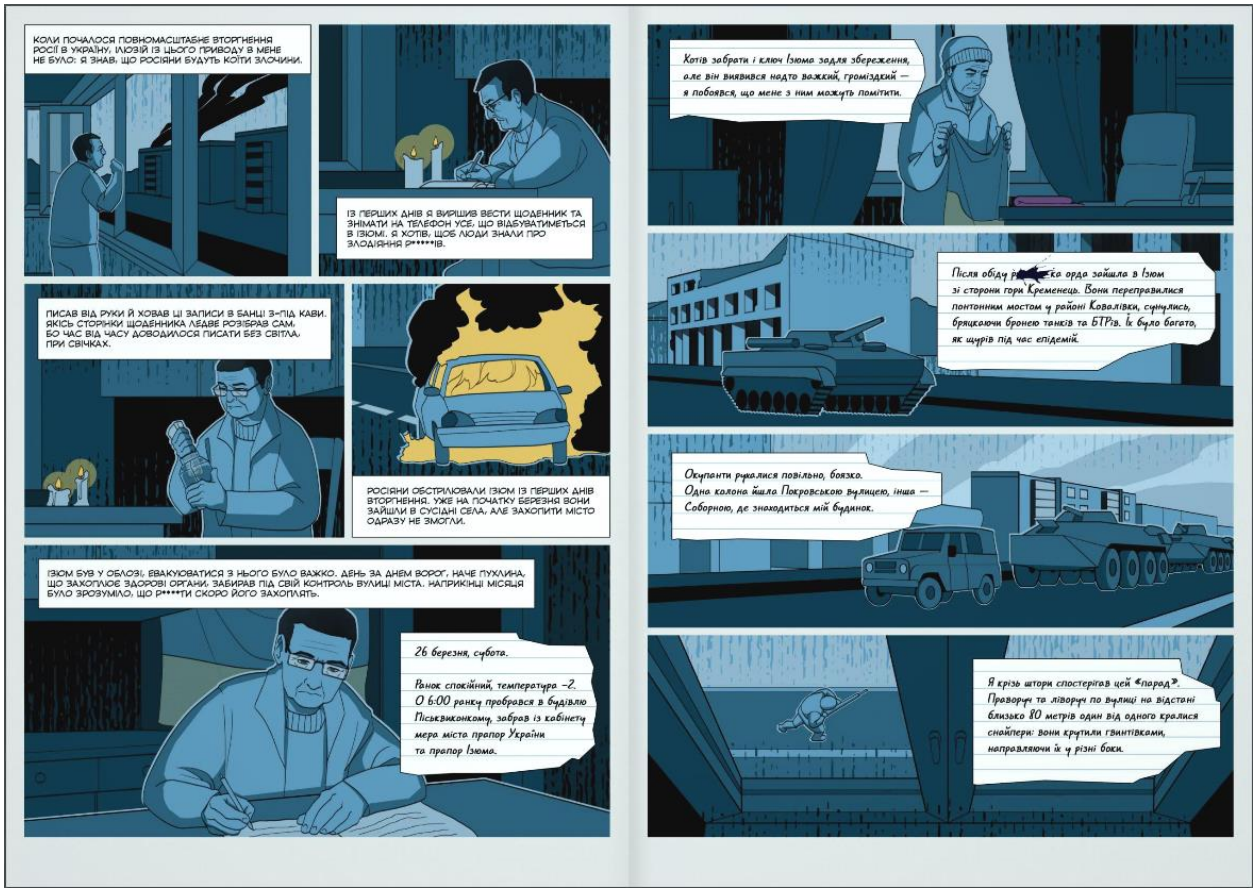
40. Студія «Сері/граф» (Іваненко Г., Полосіна Є.), обкладинка видання “БЛЕКАУТ. Хроніки нашого життя під час війни Росії проти України”, 2023р.

41. Студія «Сері/граф» (Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація до видання “БЛЕКАУТ. Хроніки нашого життя під час війни Росії проти України”, 2023р.

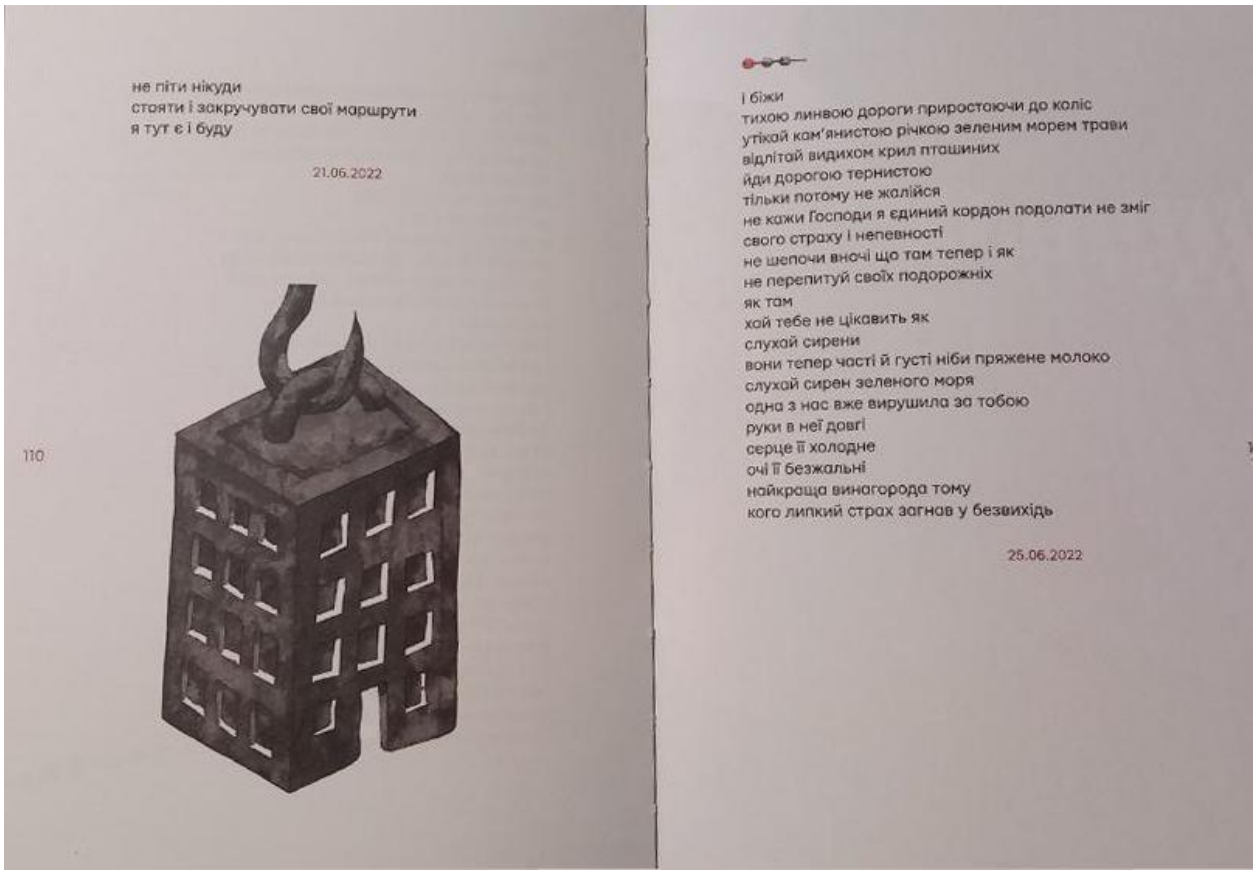
42. Дьомін О., Лановець Д., Некрасенко М., обкладинка мальопису “У капкані. Історія пенсіонера, якого не зламала російська пропаганда в окупації”, 2023р.

43.Дьомін О., Лановець Д., Некрасенко М., ілюстрація до мальопису “У капкані. Історія пенсіонера, якого не зламала російська пропаганда в окупації”, 2023р.

44.Зоркін К., (ілюстрація), Олєніна І. (дизайн), обкладинка видання “Відчаєспинне”, 2023 р.

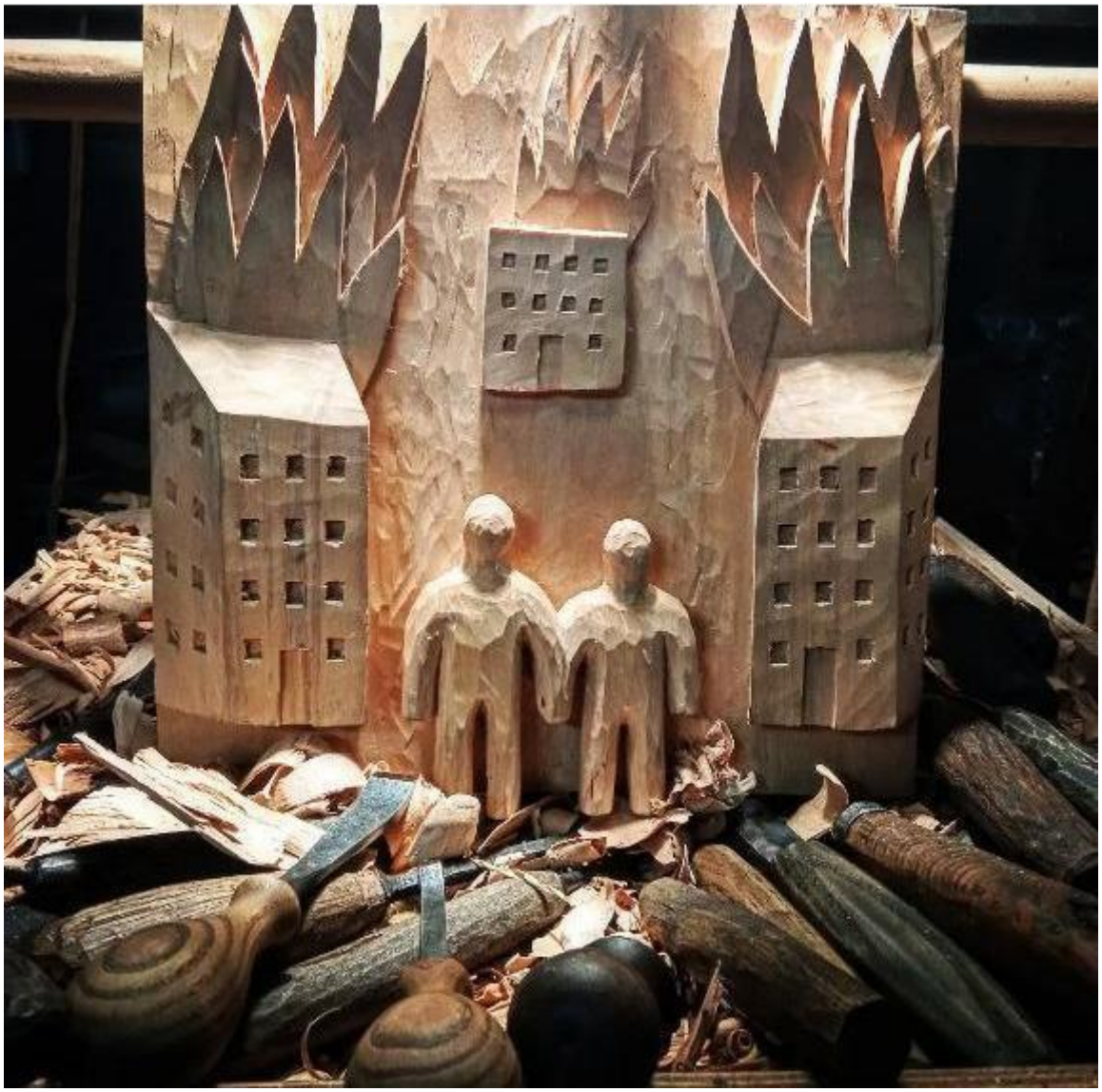
45.Зоркін К., ілюстрація до видання "Відчаєспинне", 2023 р.

46.Зоркін К., ілюстрація до видання "Відчаєспинне", 2023 р.

47.Зоркін К., обкладинка до видання “Треті діти”, 2024 р.

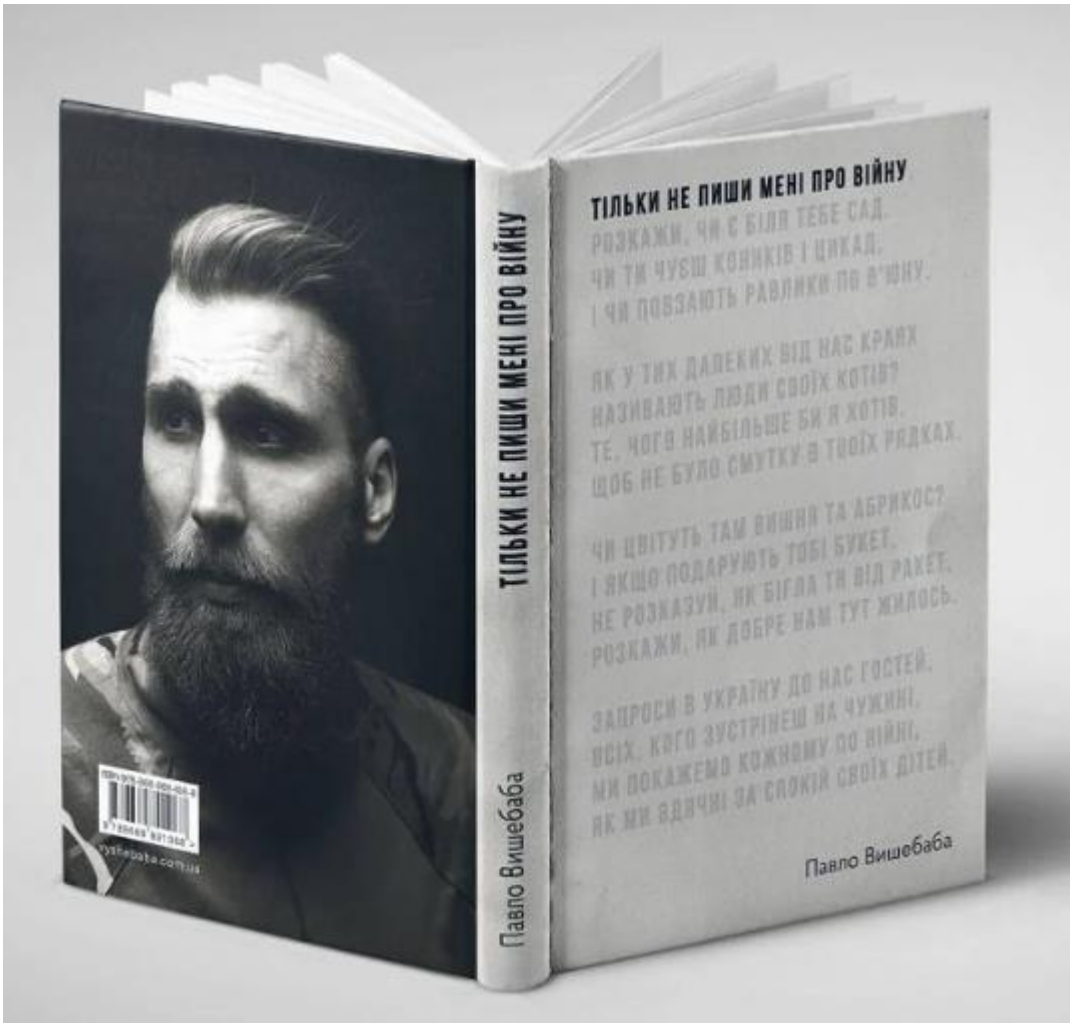
48.Зоркін К., фото (з інстаграму автора) дерев’яний рельєф до видання “Треті діти”, 2024 р.

49.Зоркін К., ілюстрація до видання “Треті діти”, 2024 р.

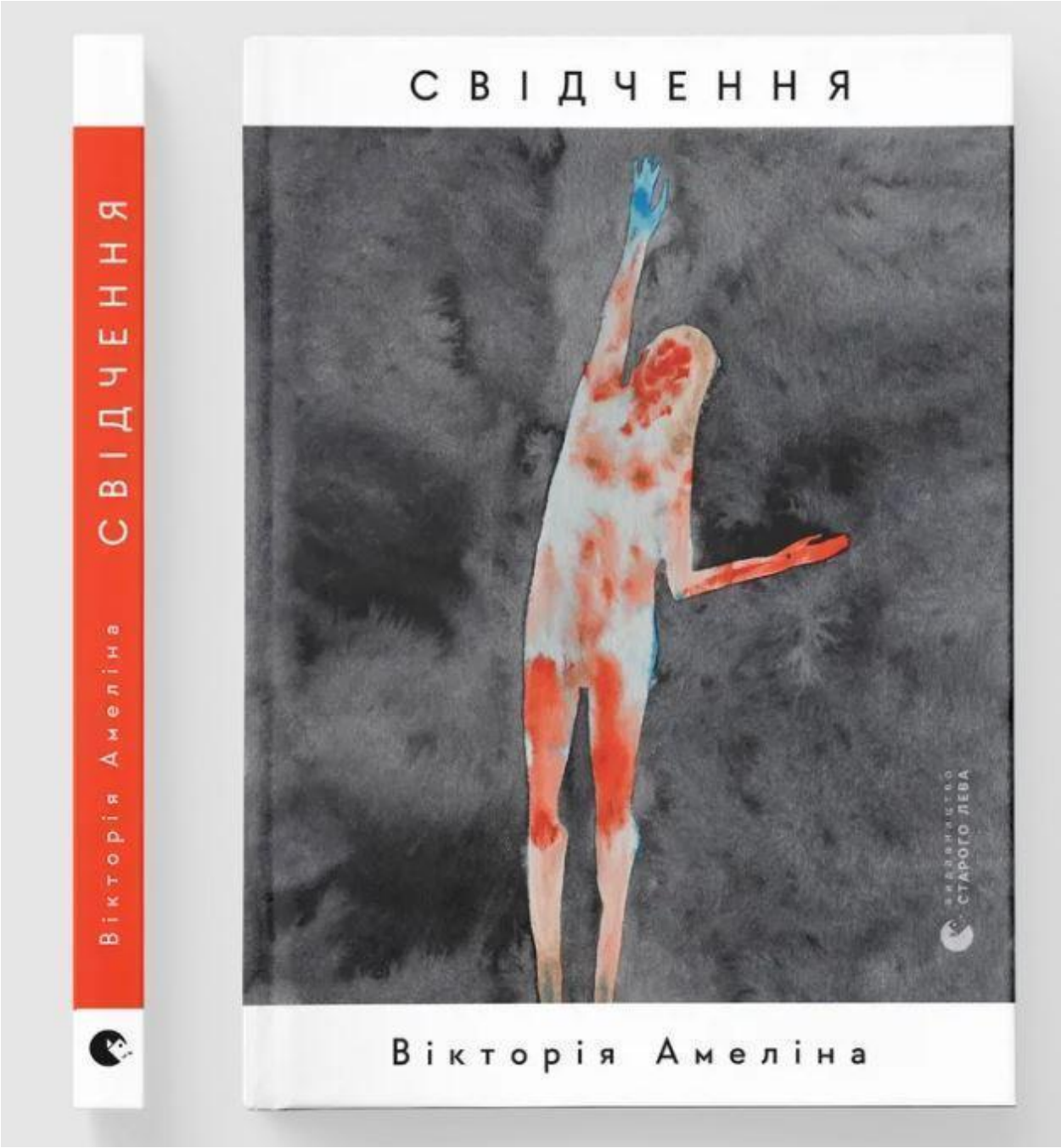
50.Зоркін К., ілюстрація до видання “Треті діти”, 2024 р.

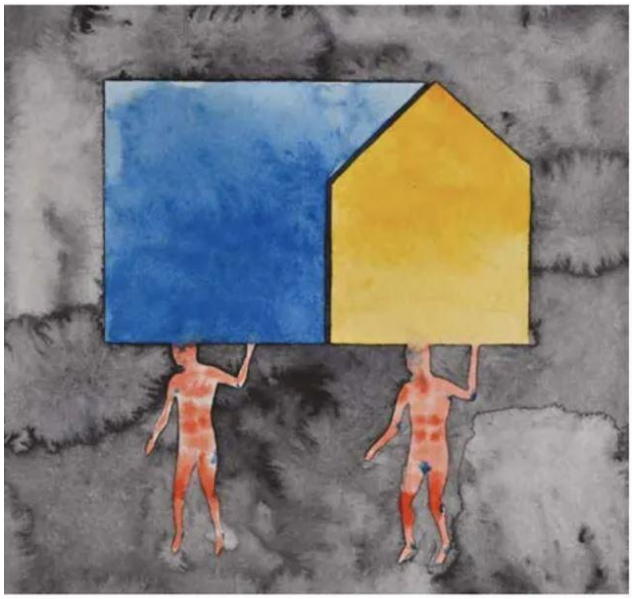
51.Обкладинка видання “Тільки не пиши мені про війну”, 2023р.

52.Шаповал Ю., ілюстрація до видання “Тільки не пиши мені про війну”, 2023р.

53.Мовчан Д., обкладинка видання “Свідчення”, 2024р.

Історія для повернення

Коли Міра виходила з дому, взяла
намистину зі шкатулки
Коли Тім виходив з міста, підняв
камінчик на вулиці
Коли Ярка лишала сад, взяла
кісточку абрикоси
Коли Віра виходила з дому,
то не взяла нічого
Скоро я повернусь, сказала
і нічогісінько не взяла

Міра виростила шкатулку із намистини
ростить новий дім в шкатулці

Тім почав нове місто з каменю
місто схоже на рідне
тільки моря немає

Ярка посадила кісточку абрикоси
довкола кісточки сад став Ярчин

13

54.Мовчан Д., ілюстрація до видання “Свідчення”, 2024р.

Тривога

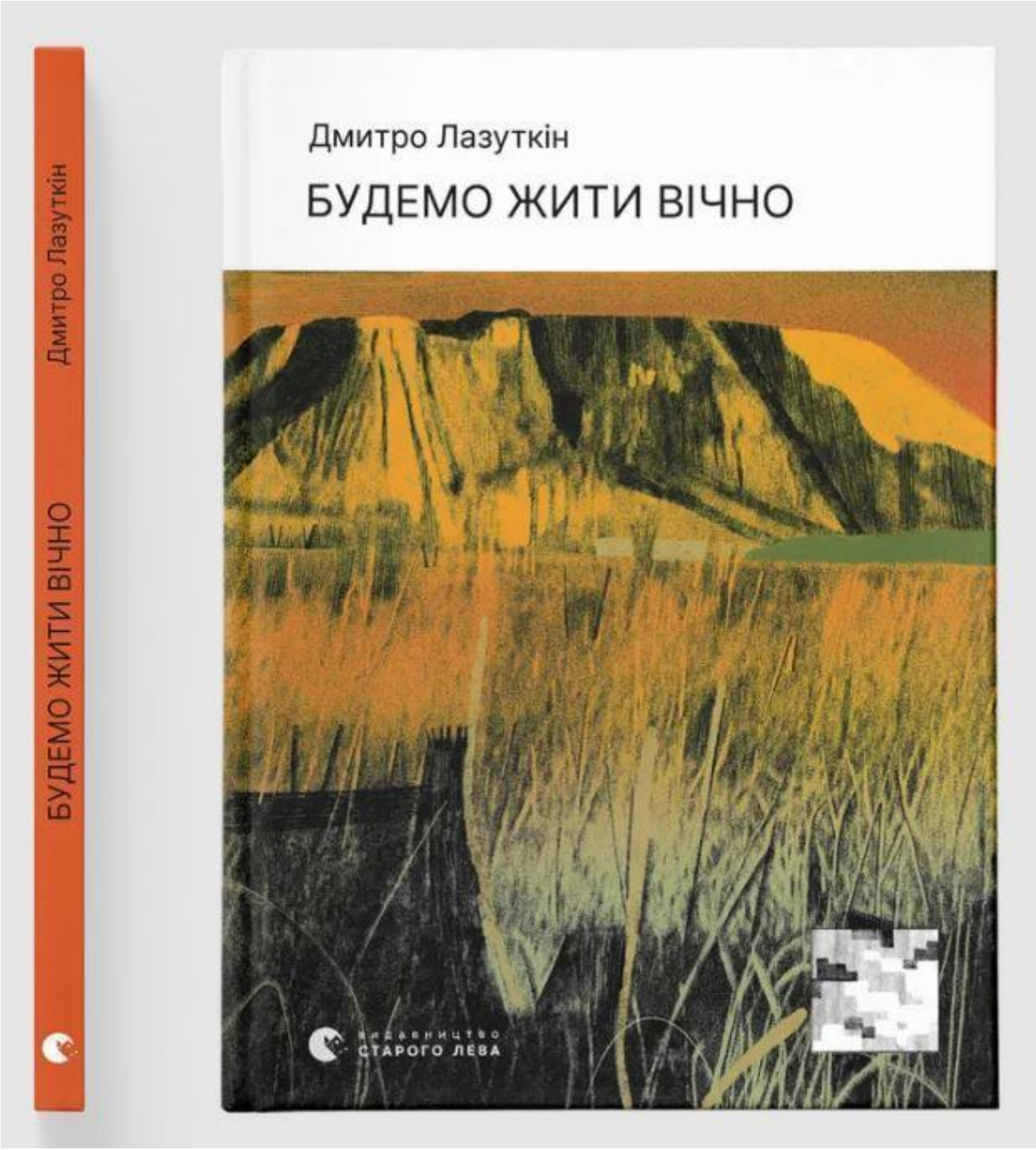
Повітряна тривога по всій країні
так наче щоразу ведуть на розстріл
усіх
а цілять лише в одного
переважно в того, хто скраю

Сьогодні не ти, відбій

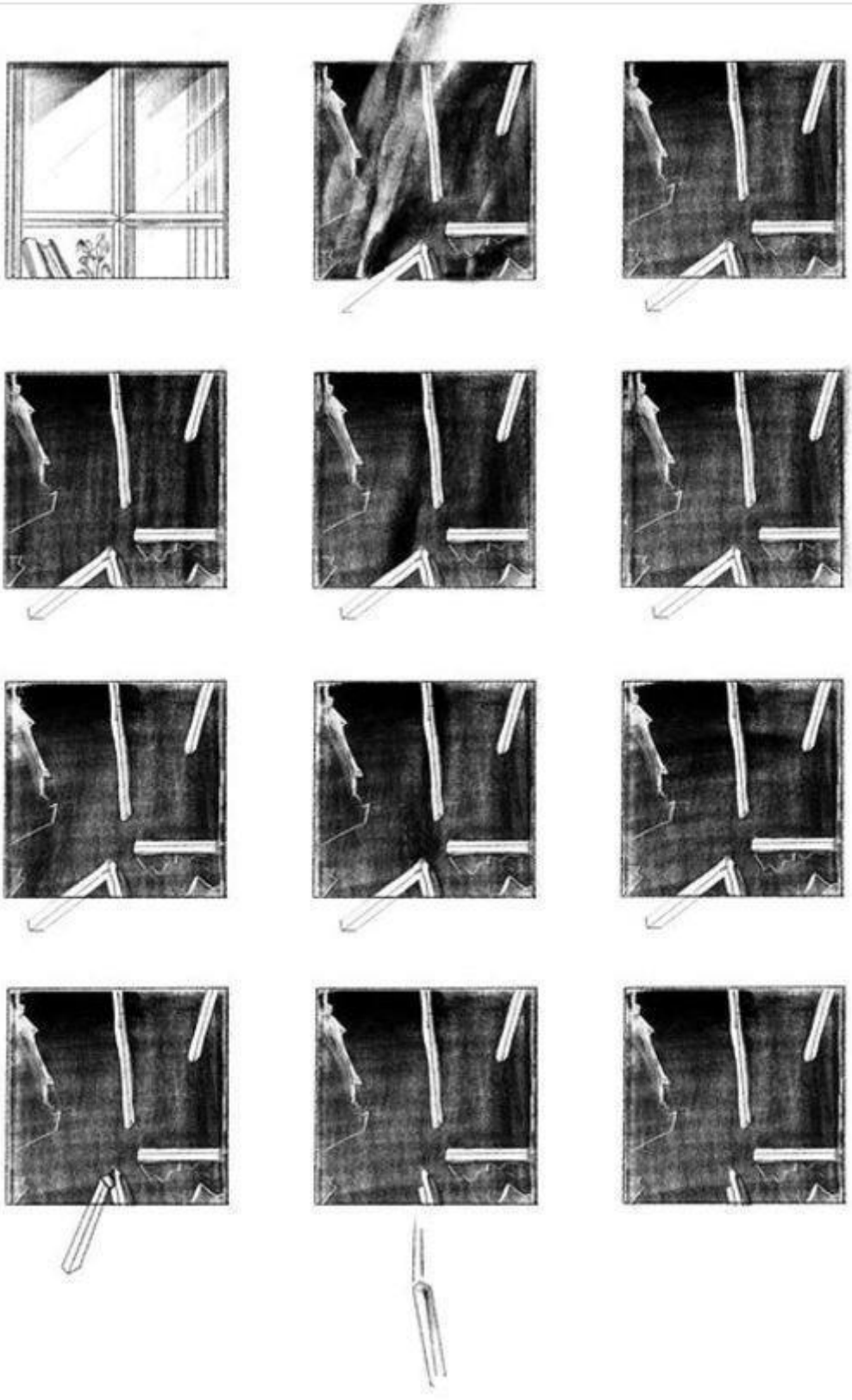
5 квітня 2022

05

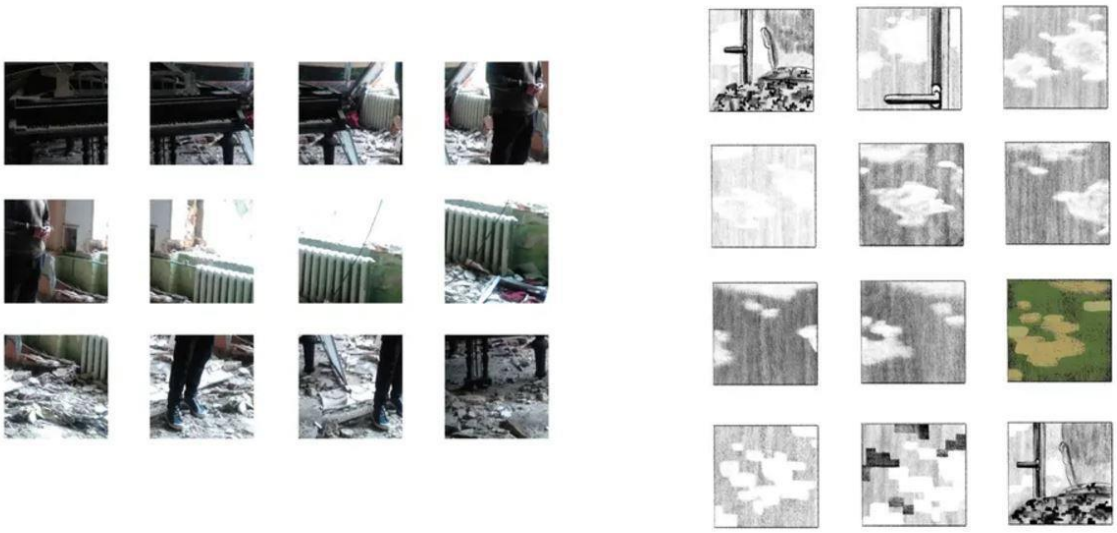
55.Мовчан Д., ілюстрація до видання “Свідчення”, 2024р.

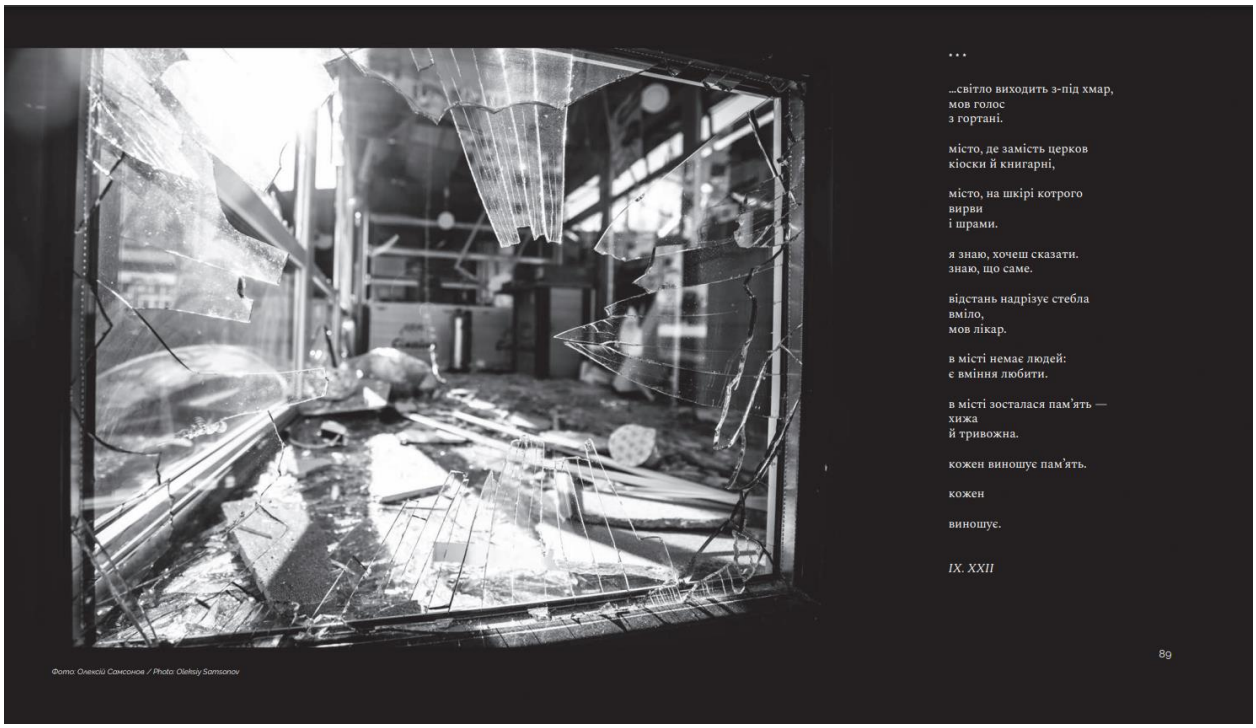
56.Студія «Сері/граф»(Іваненко Г., Полосіна Є.), обкладинка видання “Будемо жити вічно”, 2024р.

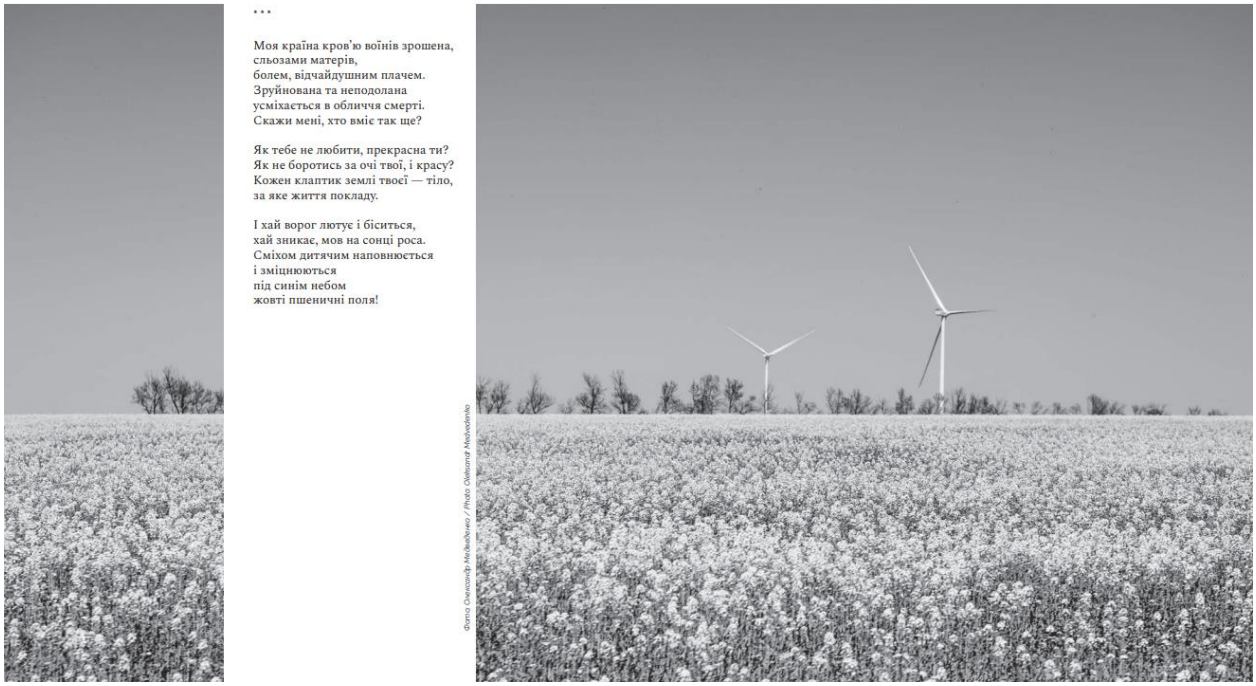
57.Студія «Сері/граф»(Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація до видання “Будемо жити вічно”, 2024р.

58. Студія «Сері/граф»(Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація до видання “Будемо жити вічно”, 2024р.

59.Самсонов О., (фото), Уварова Ю.,(худож. оформл.), ілюстрація до видання “Незламній = For Invincible.”, 2023р.

...

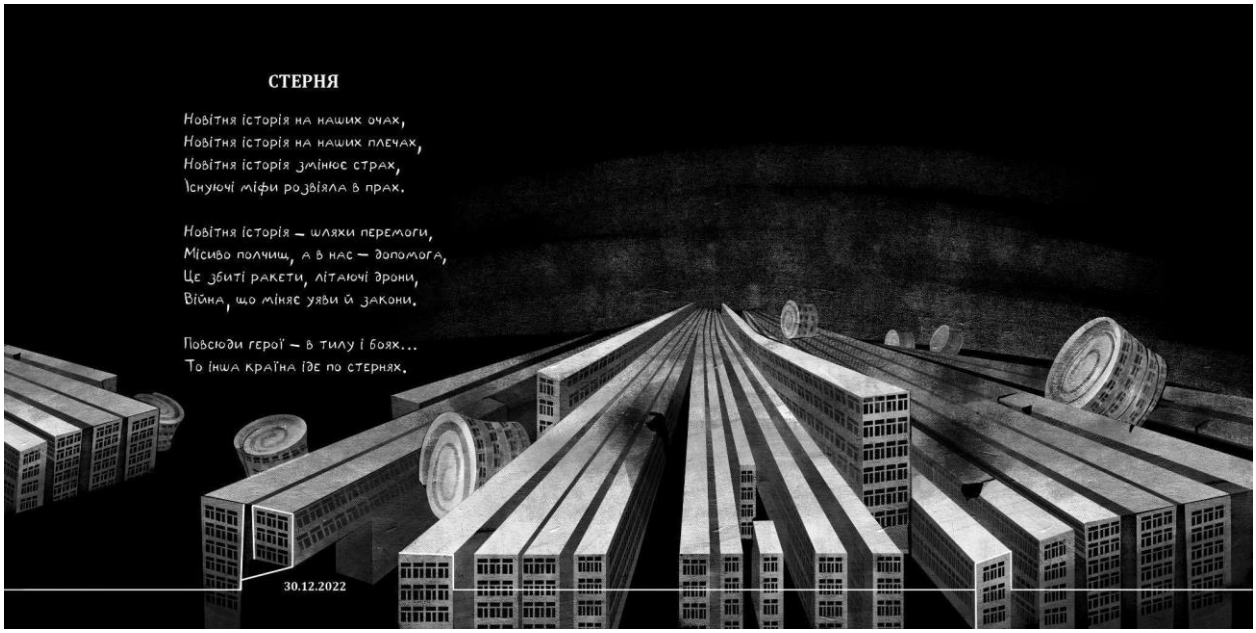
Моя країна кров'ю воїнів зрошена,
сльозами матерів,
болем, відчайдушним плачем.
Зруйнована та неподолана
усміхається в обличчя смерті.
Скажи мені, хто вміє так ще?

Як тебе не любити, прекрасна ти?
Як не боротись за очі твої, і красу?
Кожен клаптик землі твоєї — тіло,
за яке життя покладу.

І хай ворог лютує і біситься,
хай зникає, мов на сонці роса.
Сміхом дитячим наповнюється
і зміцнюються
під синім небом
жовті пшеничні поля!

Фото Олександр Медведенко / Photo Oleksandr Medvedenko

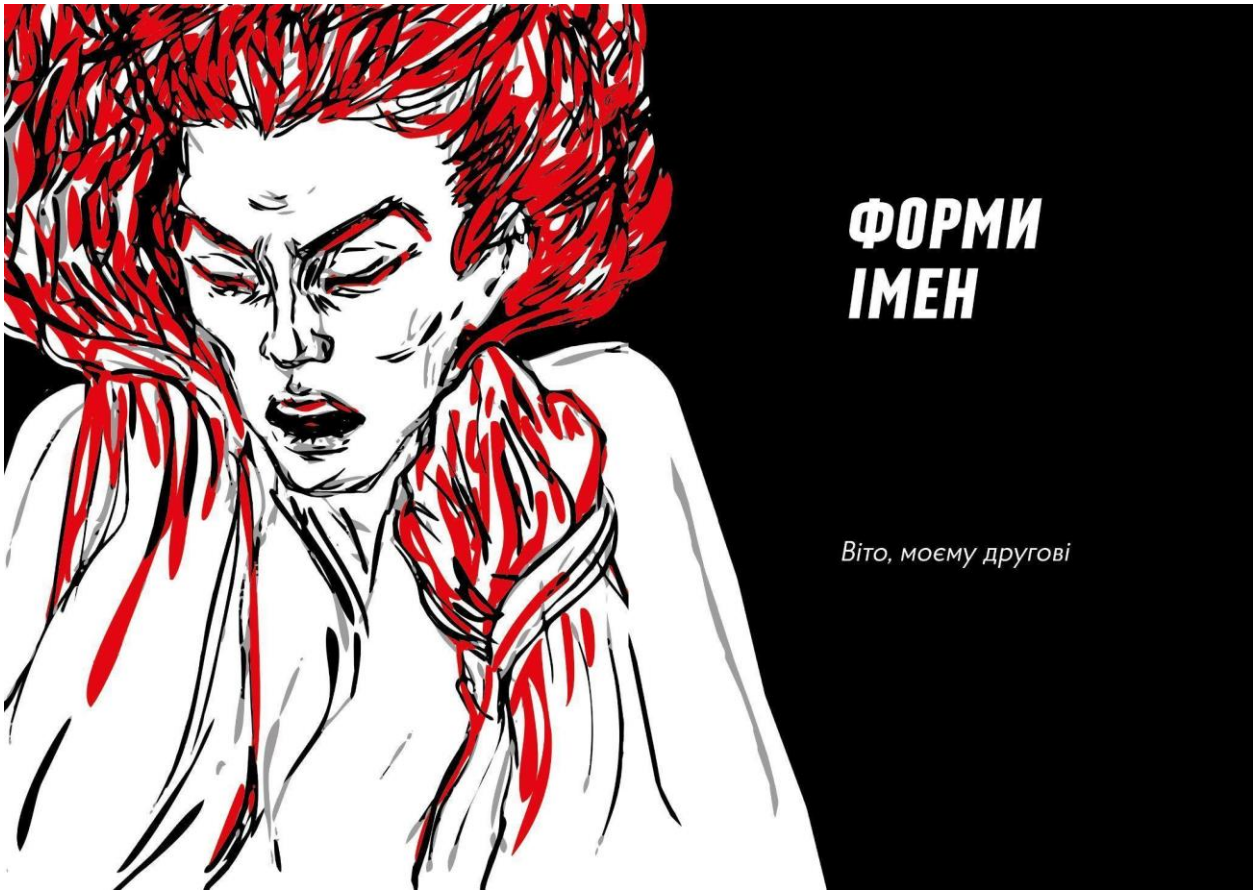
60.Медведенко О., (фото), Уварова Ю.,(худож. оформл.), ілюстрація до видання “Незламній = For Invincible.”, 2023р.

61.Набокова Ю., ілюстрація “Стерня” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

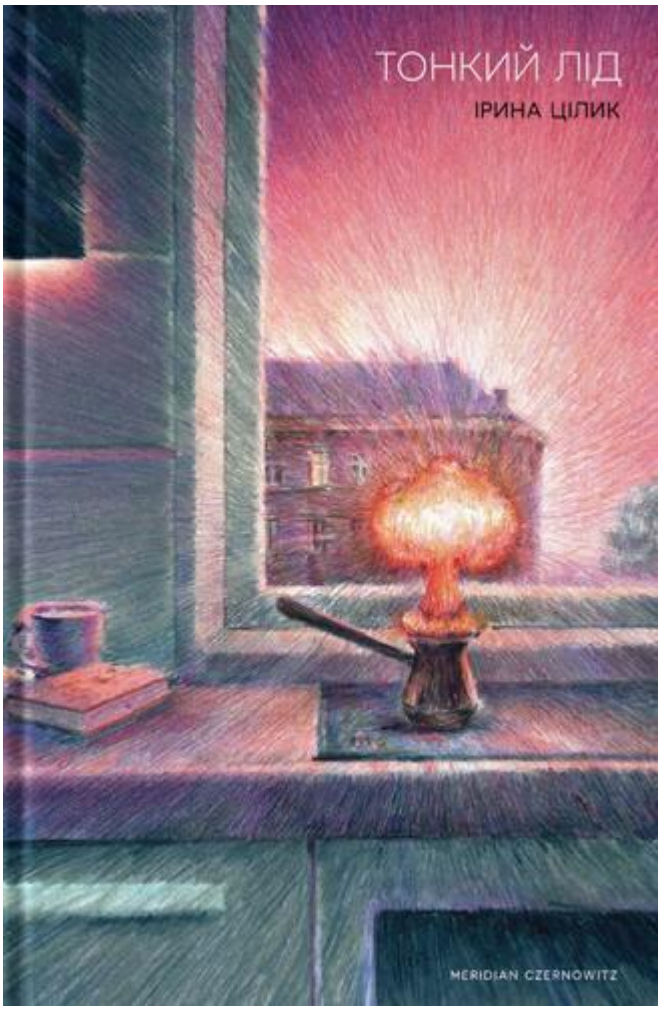
62. Ілюстрація до книги «In principio erat Verbum. Україна: Поезія часу війни», 2024 р.

63. Єлагіна А., ілюстрація до книги «Вище вогню», 2023 р.

64.Ежик Н., обкладинка книги Роми Маклюка «Класичні світлини жалю», 2024р.

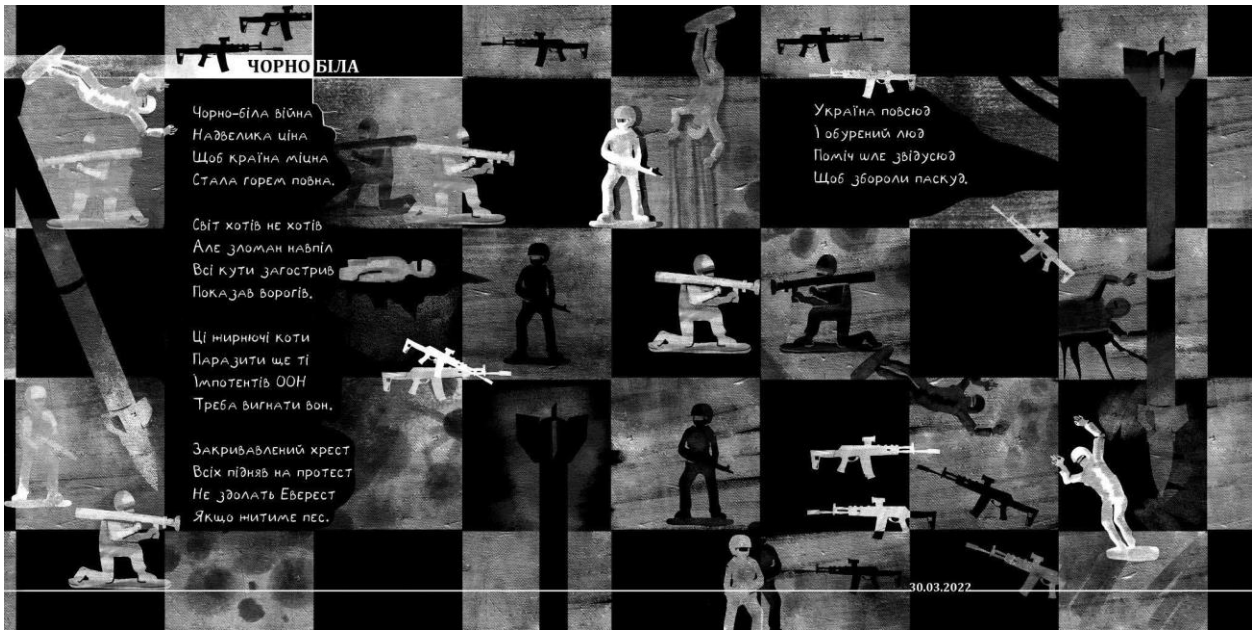
65. Феєнєчкін М., обкладинка збірки Ірини Цілик «Тонкий лід», 2024р.

66. Феєнєчкін М., ілюстрація до збірки Ірини Цілик «Тонкий лід», 2024р.

67. Феєнєчкін М., ілюстрація до збірки Ірини Цілик «Тонкий лід», 2024р.

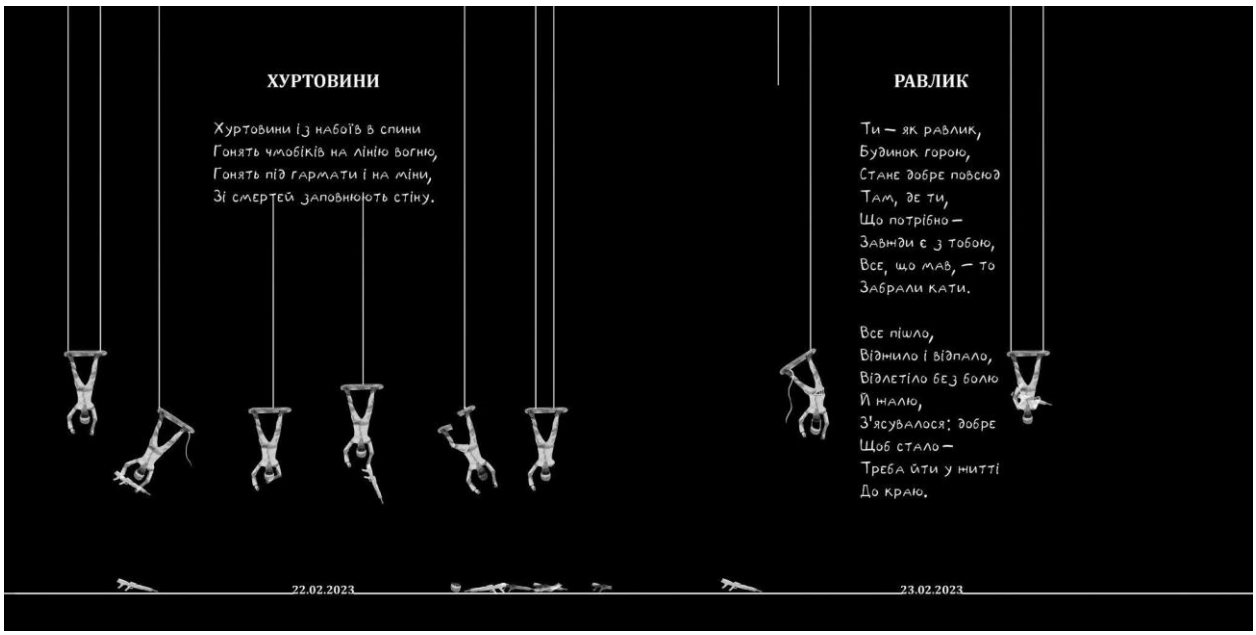
68.Набокова Ю., ілюстрація “Чорно-біла війна” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

69.Набокова Ю., обкладинка книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

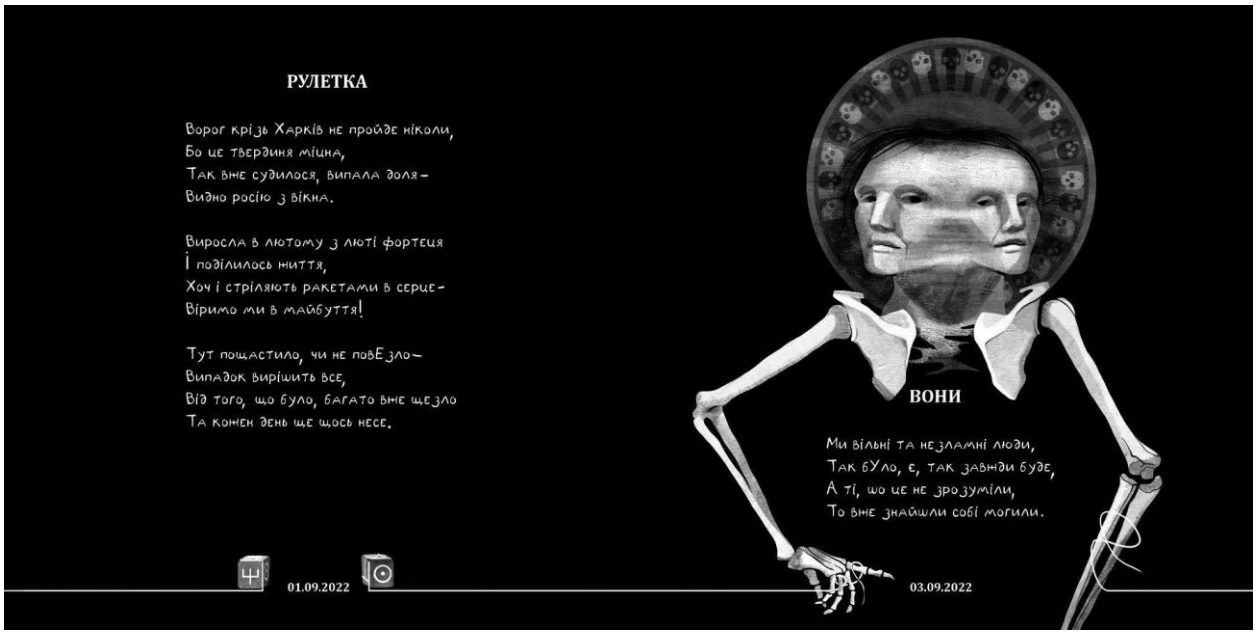
70. Набокова Ю., форзац книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

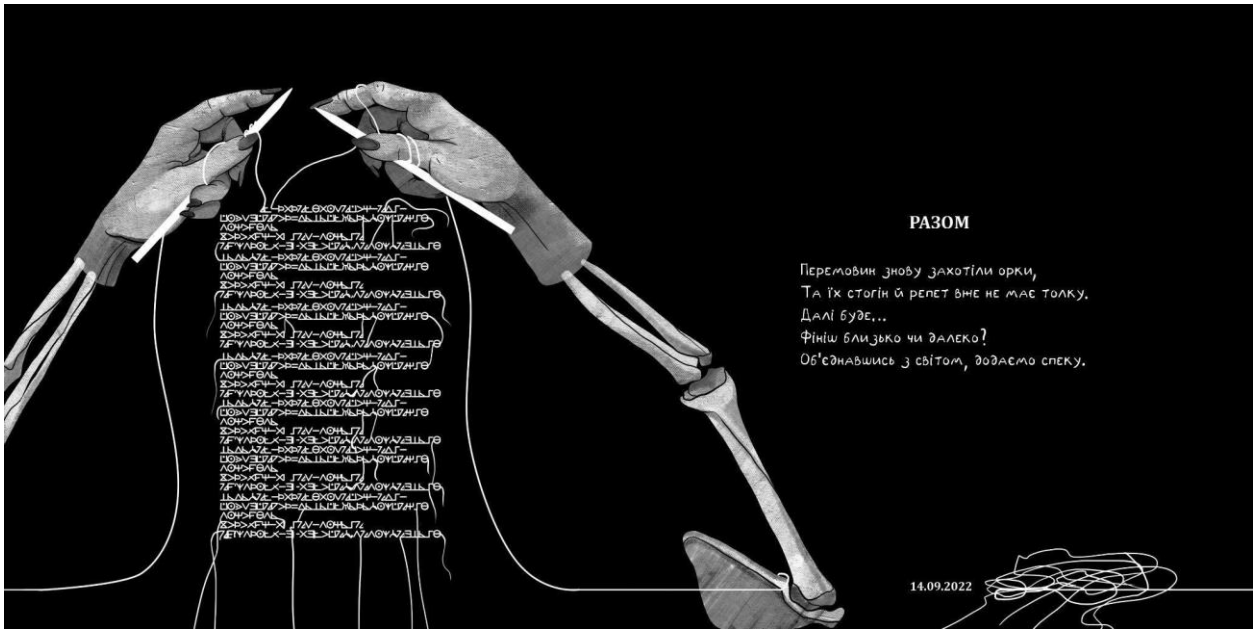
71. Набокова Ю., ілюстрація “Хуртовини” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

72. Набокова Ю., ілюстрація “Троянди” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

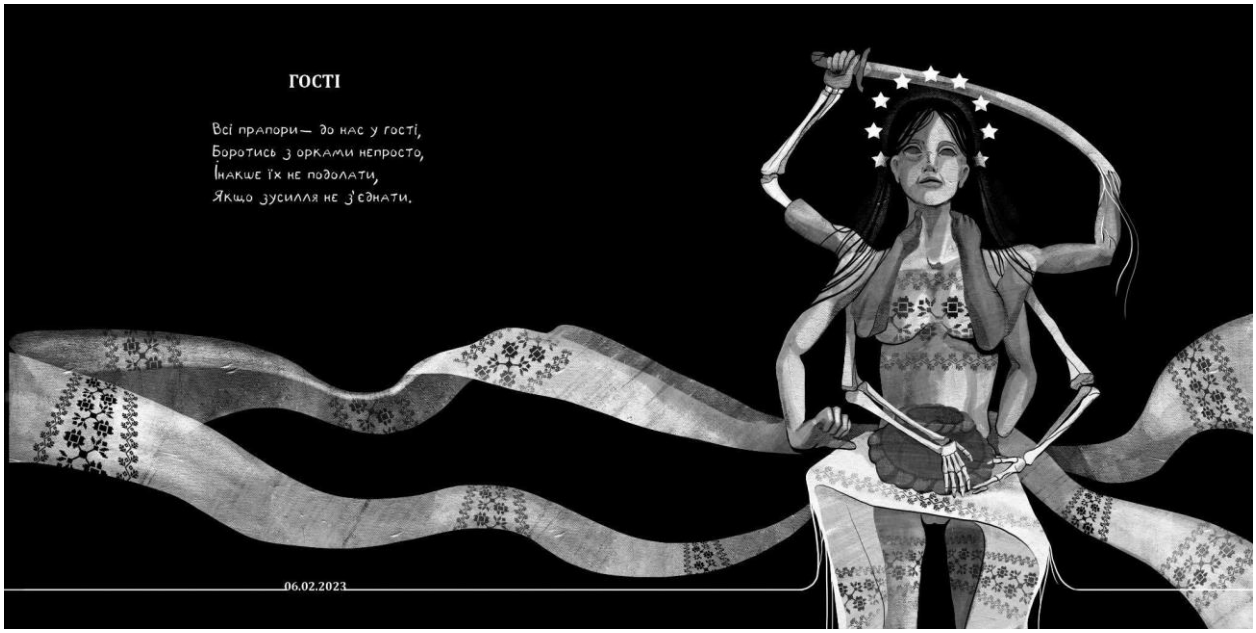
73. Набокова Ю., ілюстрація “Рулетка” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

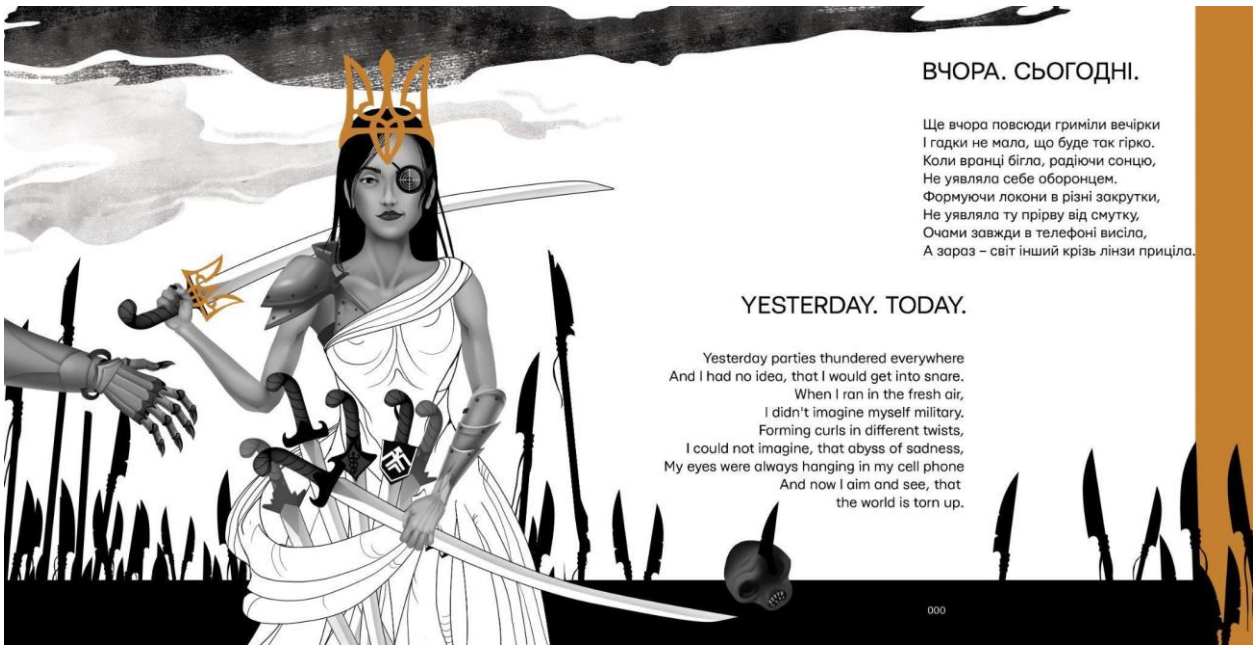
74. Набокова Ю., ілюстрація “Разом” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

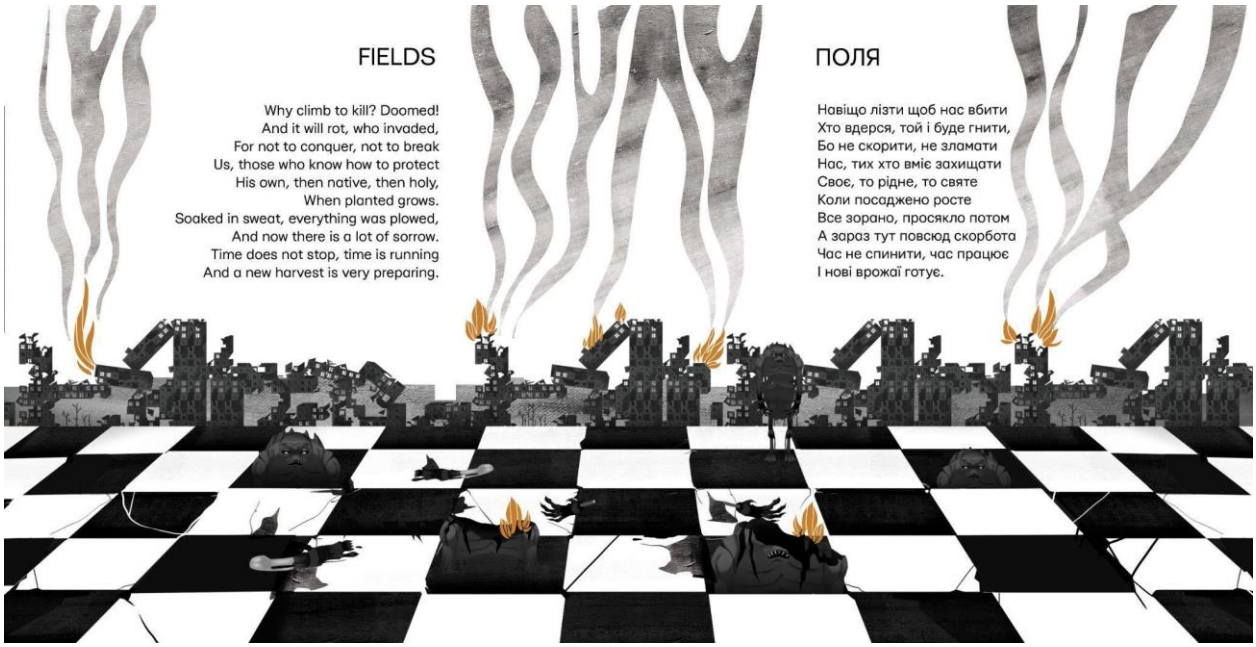
75. Набокова Ю., ілюстрація “Факт” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

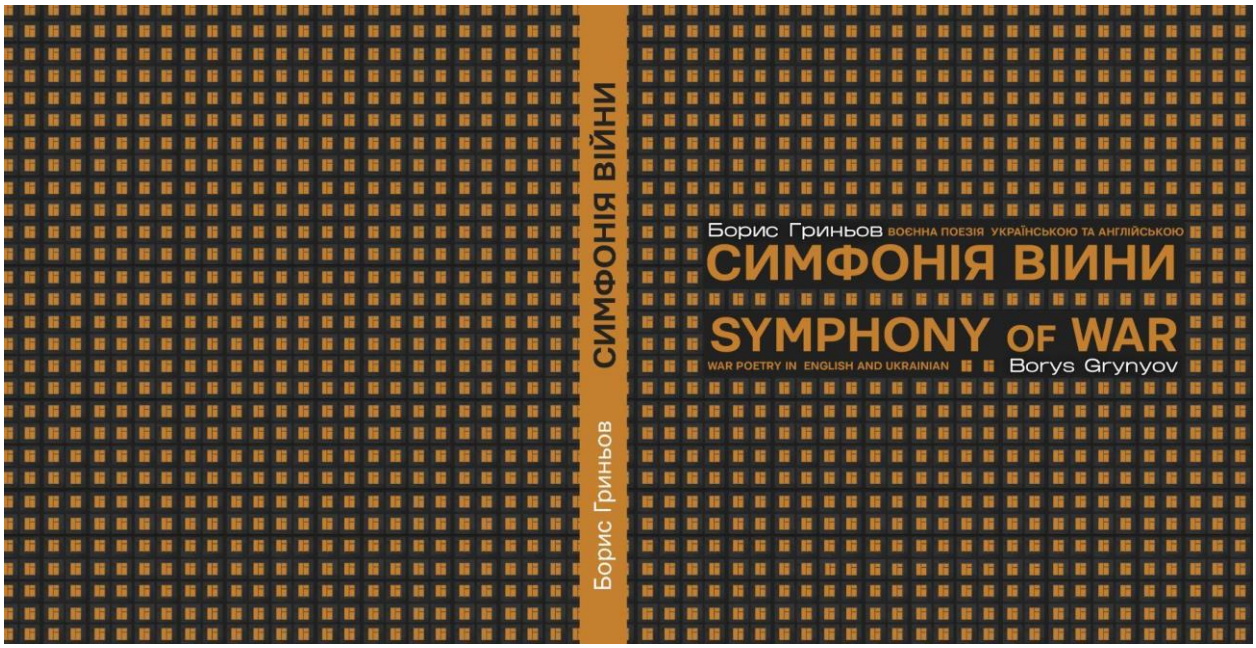
76. Набокова Ю., ілюстрація “Гості” до книги «Чорно-біла війна», 2023 р.

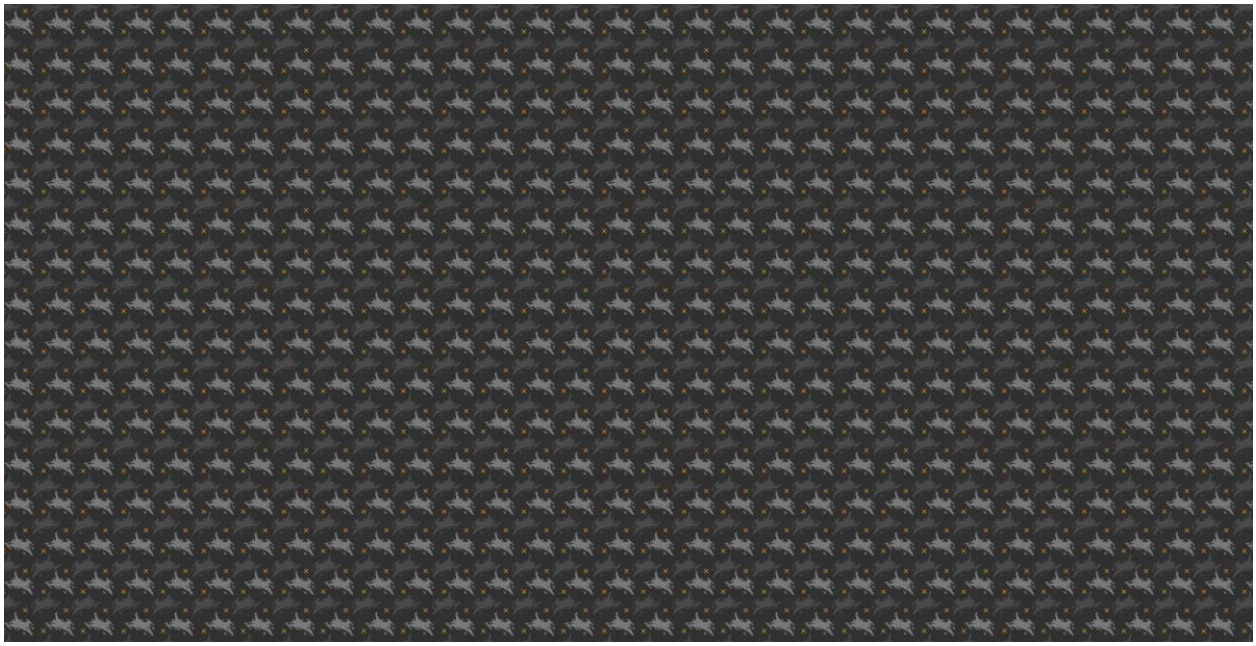
77. Набокова Ю., ілюстрація “Вчора.Сьогодні” до книги «Симфонія війни», 2024 р.

78. Набокова Ю., ілюстрація “Поля” до книги «Симфонія війни», 2024 р.

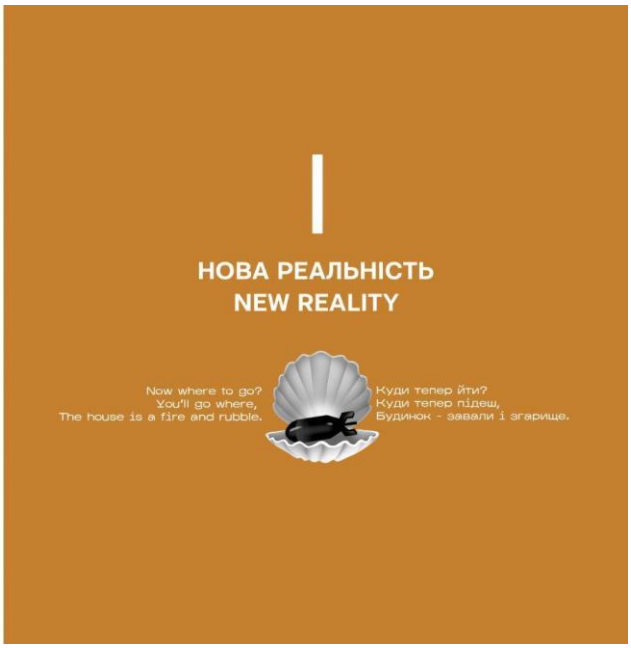

79. Набокова Ю., обкладинка книги «Симфонія війни», 2024 р.

80. Набокова Ю., форзац книги «Симфонія війни», 2024 р.

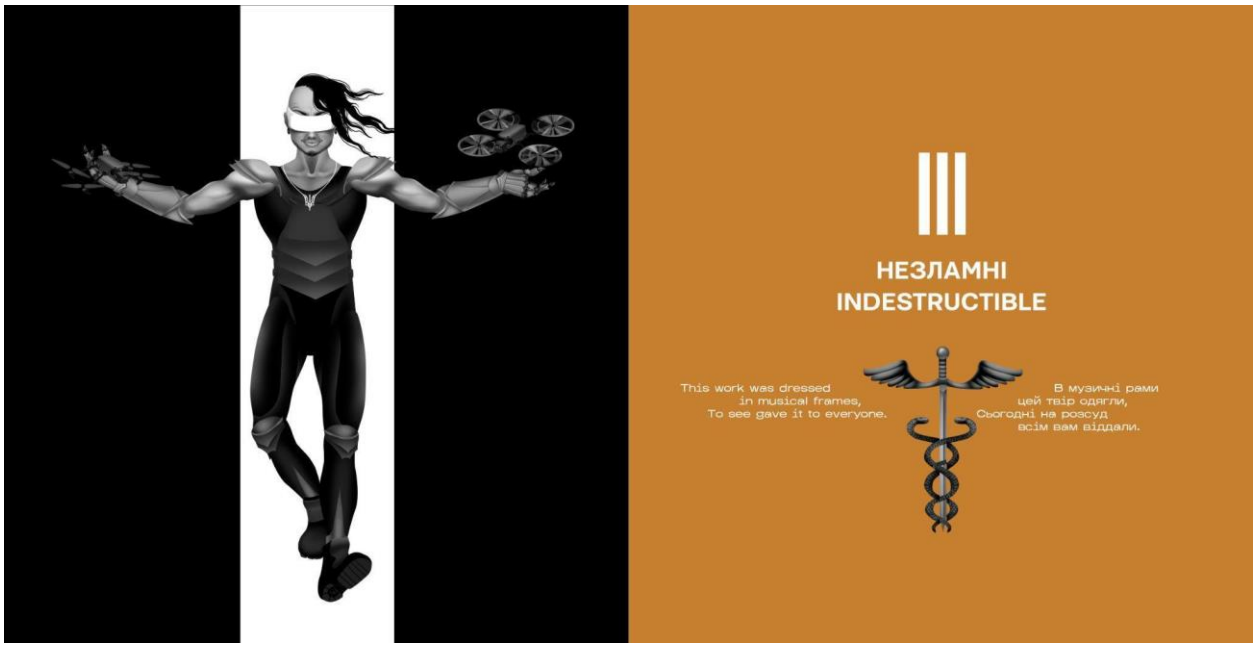

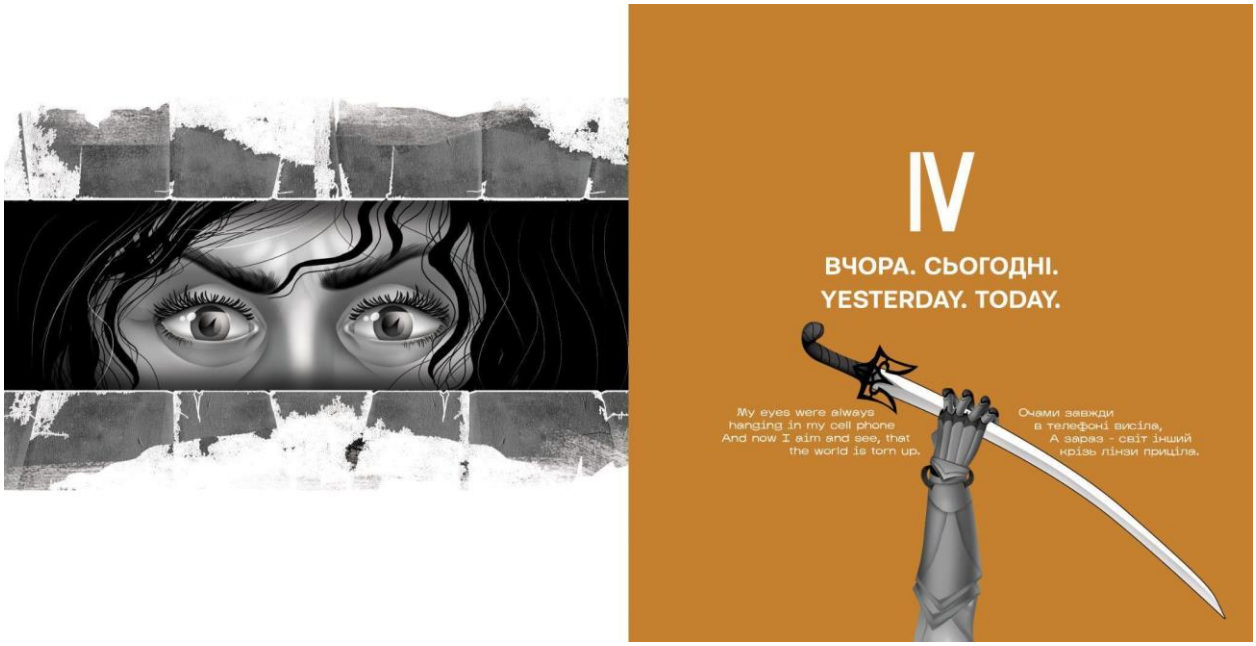
81. Набокова Ю., ілюстрація до 1го розділу книги «Симфонія війни», 2024 р.

82. Набокова Ю., ілюстрація до 2го розділу книги «Симфонія війни», 2024 р.

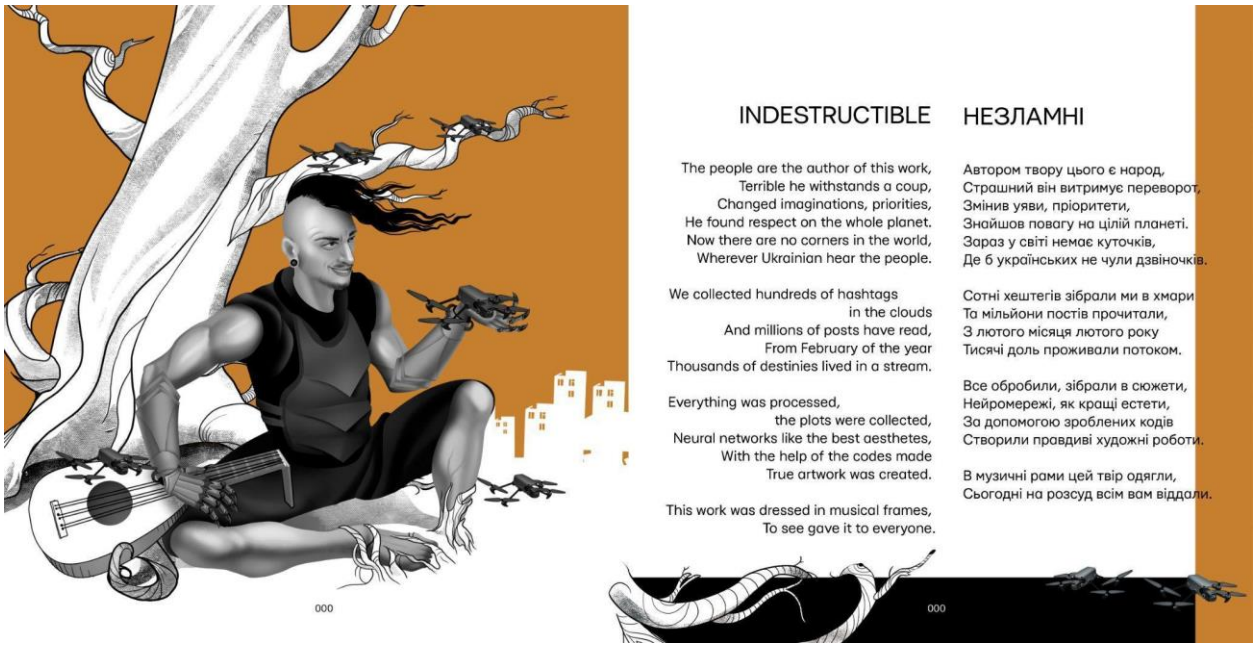
83. Набокова Ю., ілюстрація до 3го розділу книги «Симфонія війни», 2024 р.

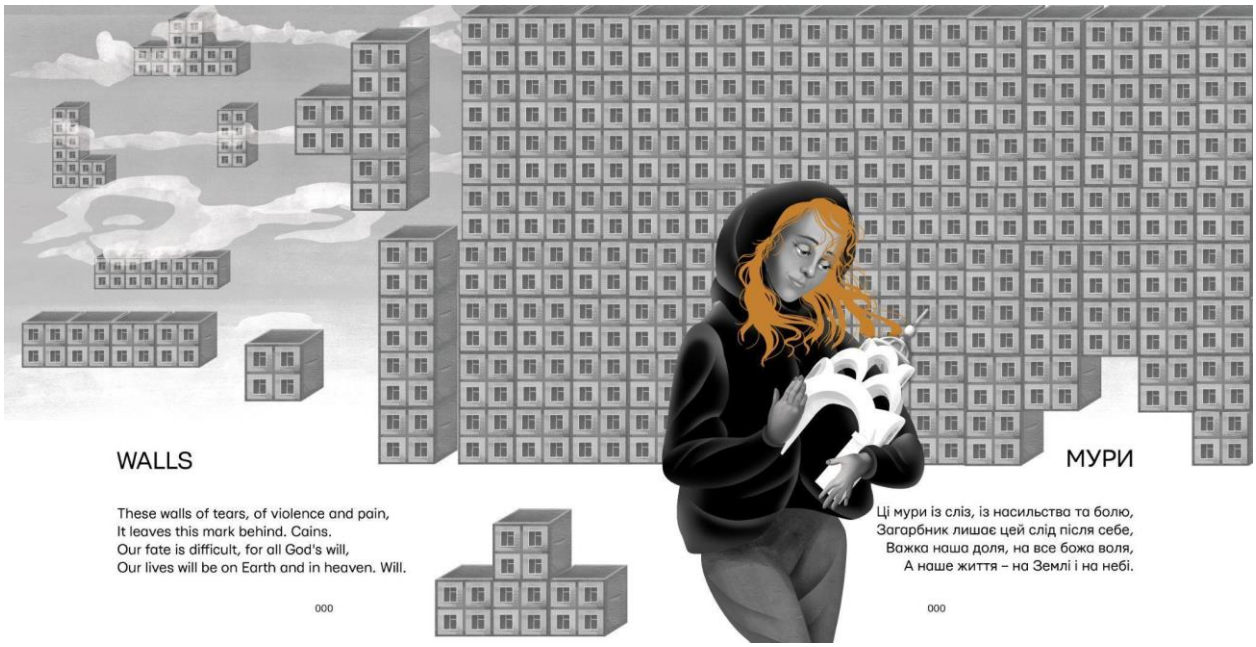
84. Набокова Ю., ілюстрація до 4го розділу книги «Симфонія війни», 2024 р.

85. Набокова Ю., ілюстрація “Лютий” до книги «Симфонія війни», 2024 р.

86. Набокова Ю., ілюстрація “Незламні” до книги «Симфонія війни», 2024 р.

87. Набокова Ю., ілюстрація “Мури” до книги «Симфонія війни», 2024 р.

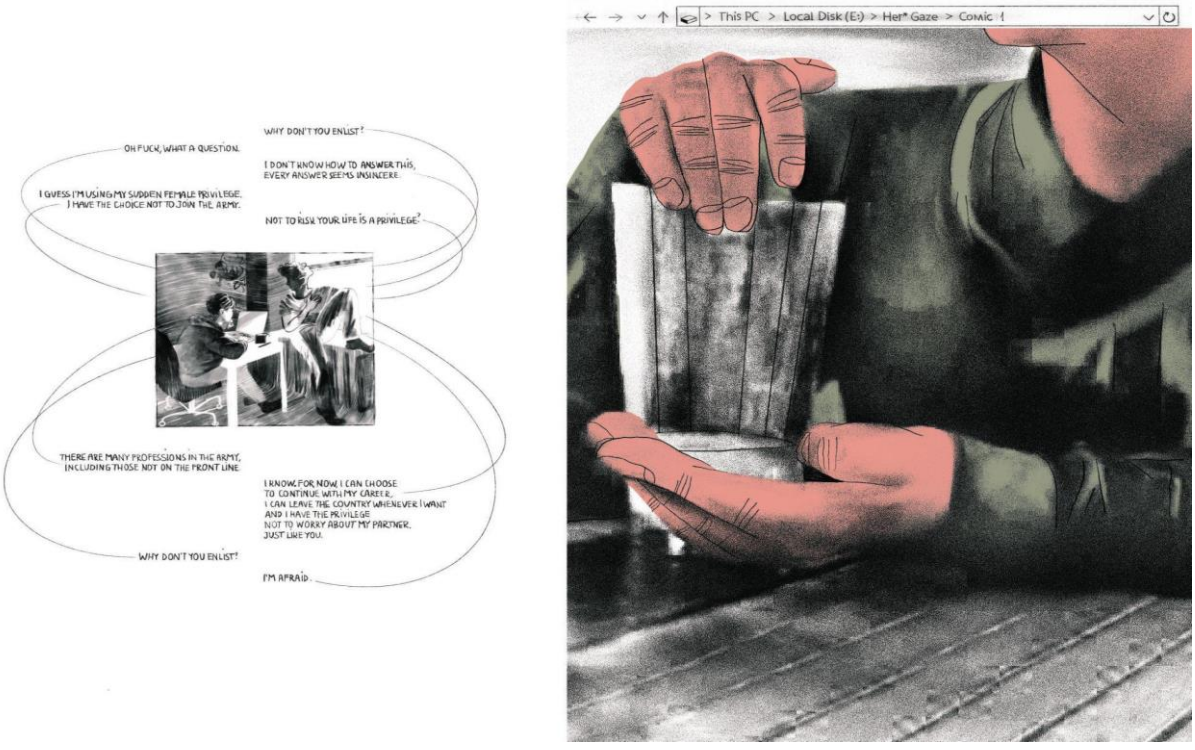
88. Фєнєчкін М., обкладинка до зіну “Що в тебе вдома?”, 2022р.

89. Фєнєчкін М., альтернативна обкладинка до зіну “Що в тебе вдома?”, 2022р.

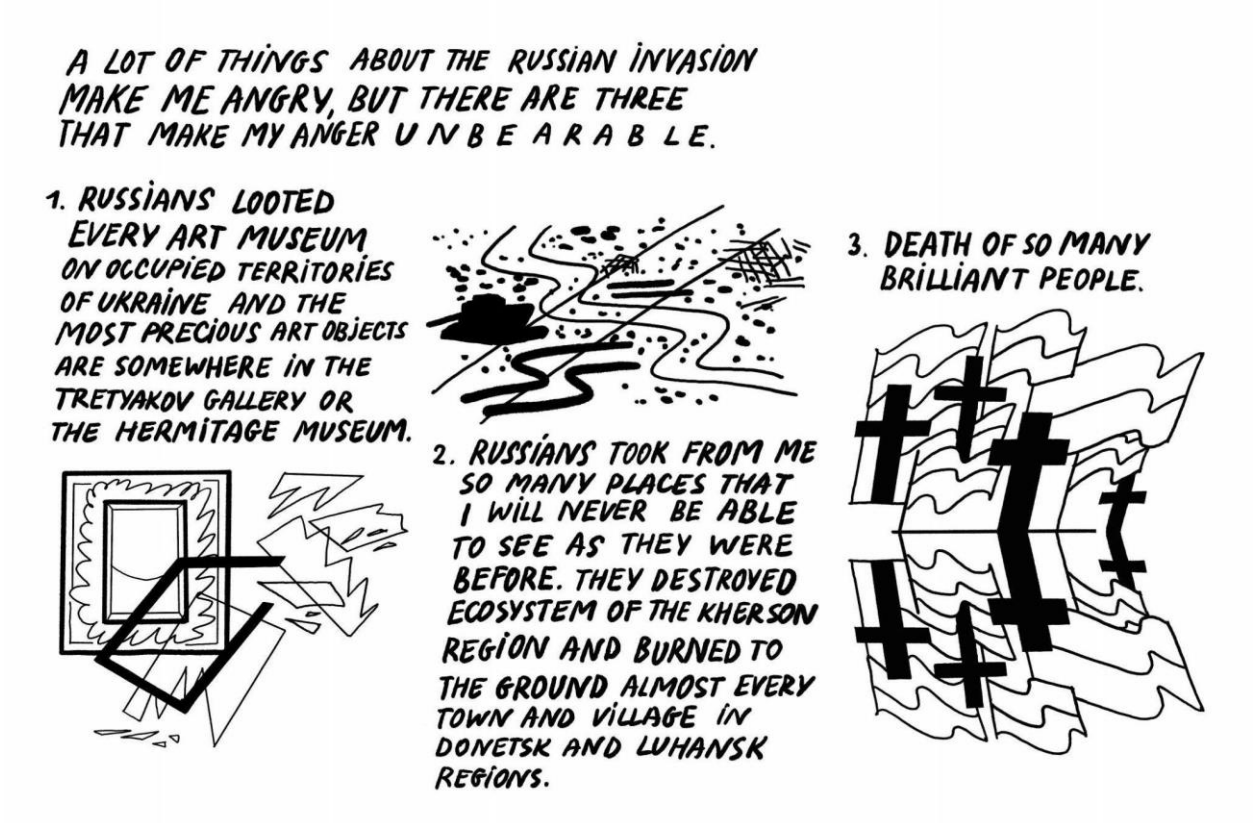
90. Фєнєчкін М., ілюстрація до зіну “Що в тебе вдома?”, 2022р.

91. Студія “Сері/граф” (Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація до зіну “Undercurrents”,2023р.

92. Курзель О., “Struggle, the right to work and self-identification.”, ілюстрація до зіну “Undercurrents”,2023р.

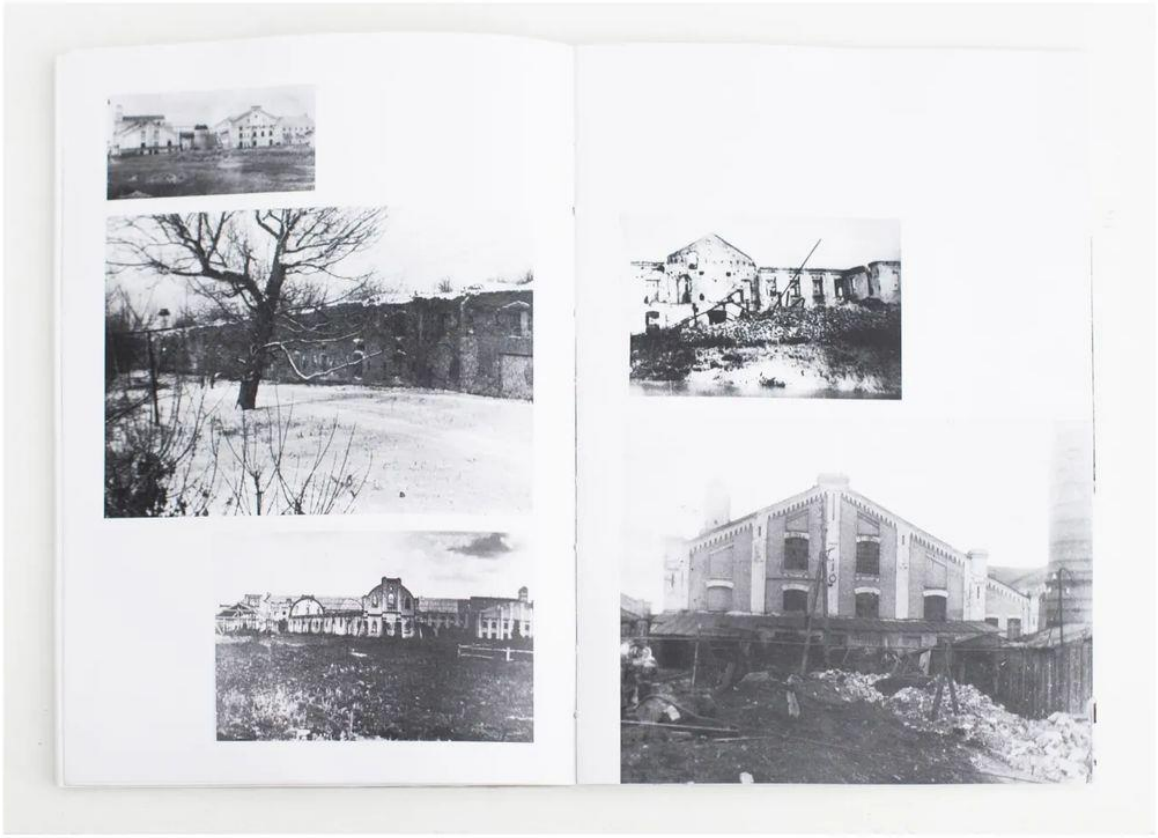
93. Кінович М., ілюстрація до зіну “Undercurrents”, 2023 р.

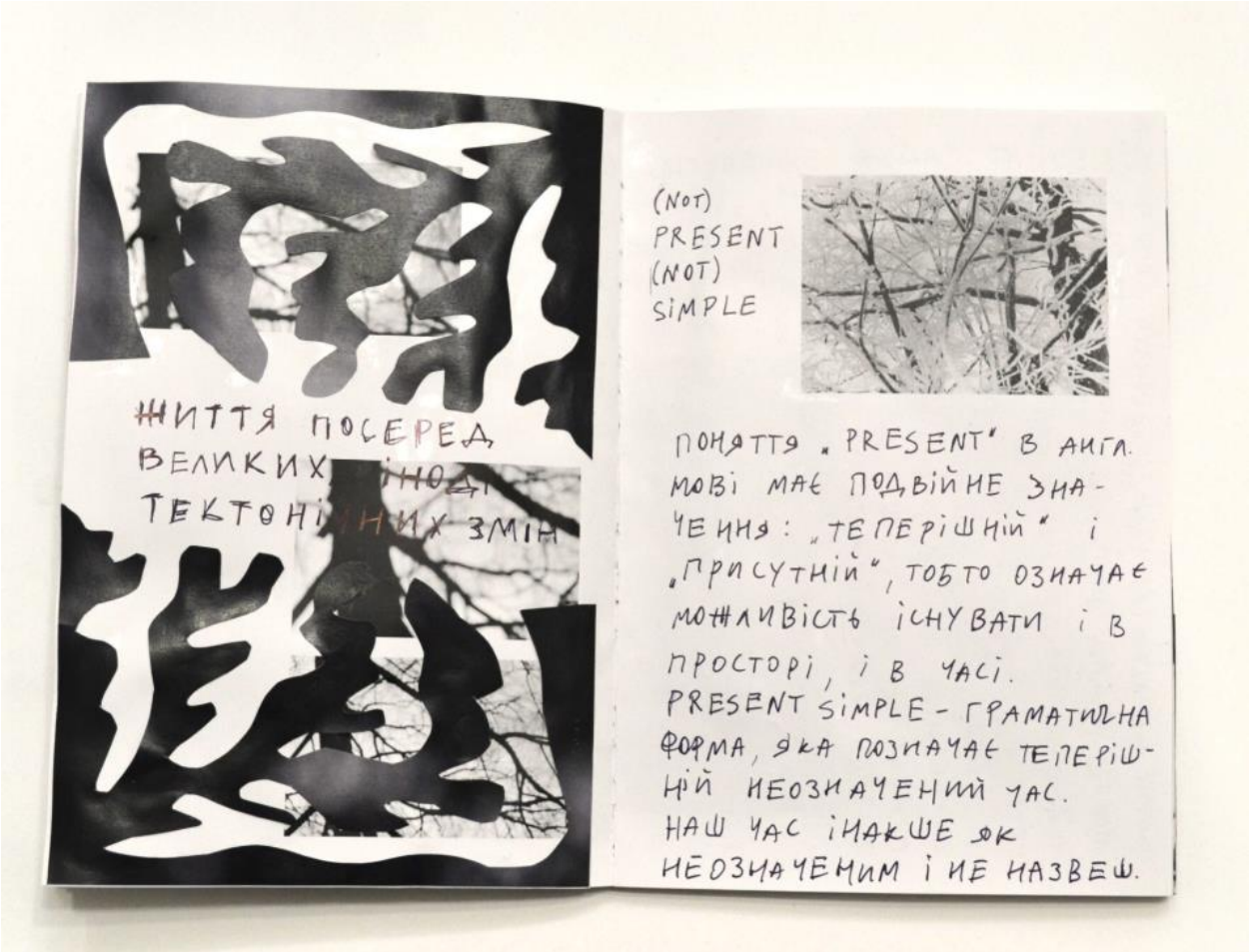
94. Лісовська О., ілюстрація до зіну “Undercurrents”, 2023 р.

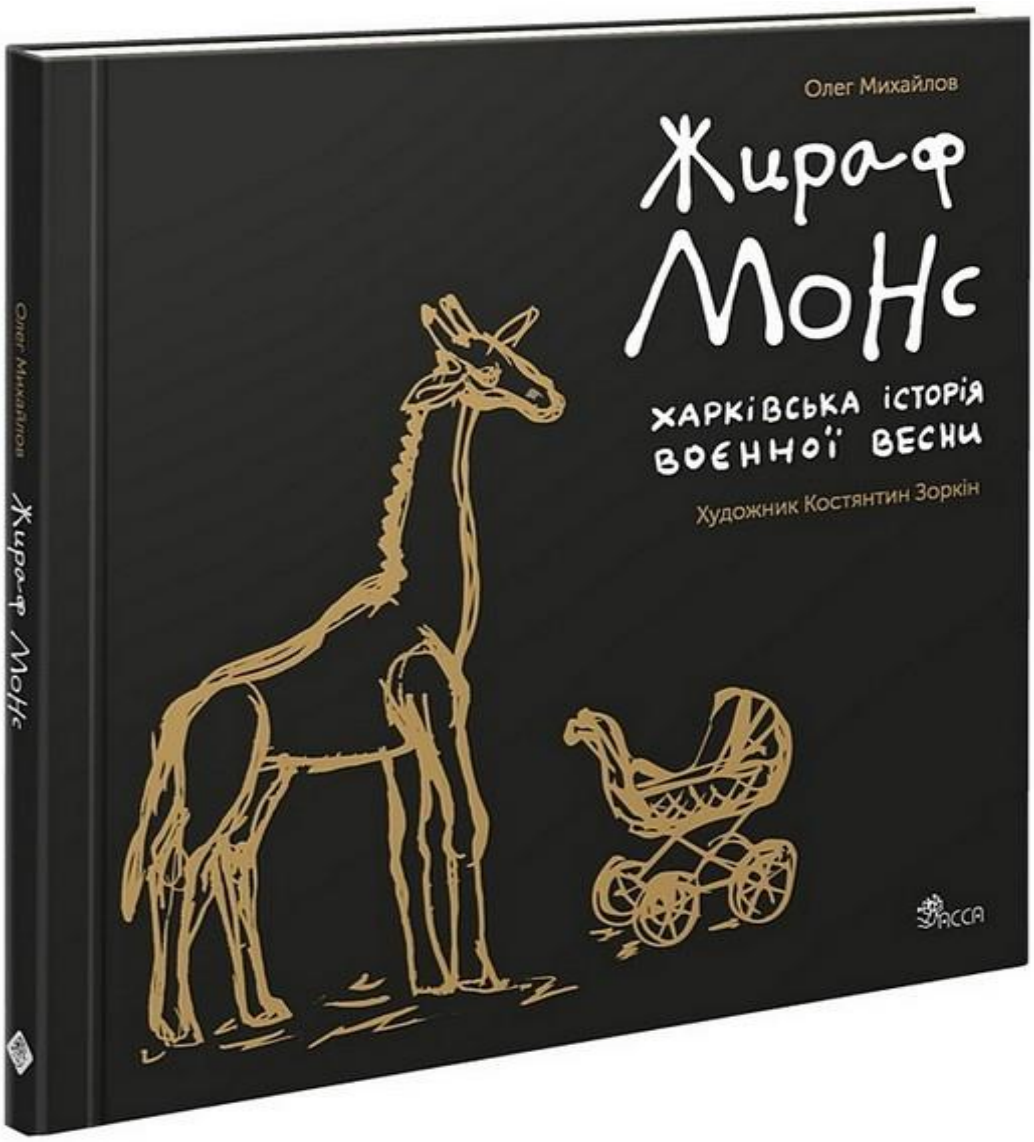
95. Клочко Р., обкладинка зіну «Hometown» , 2023р.

96.Клочко Р., ілюстрація до зіну «Hometown» , 2023р.

97. Клочко Р., ілюстрація до зіну «Hometown» , 2023р.

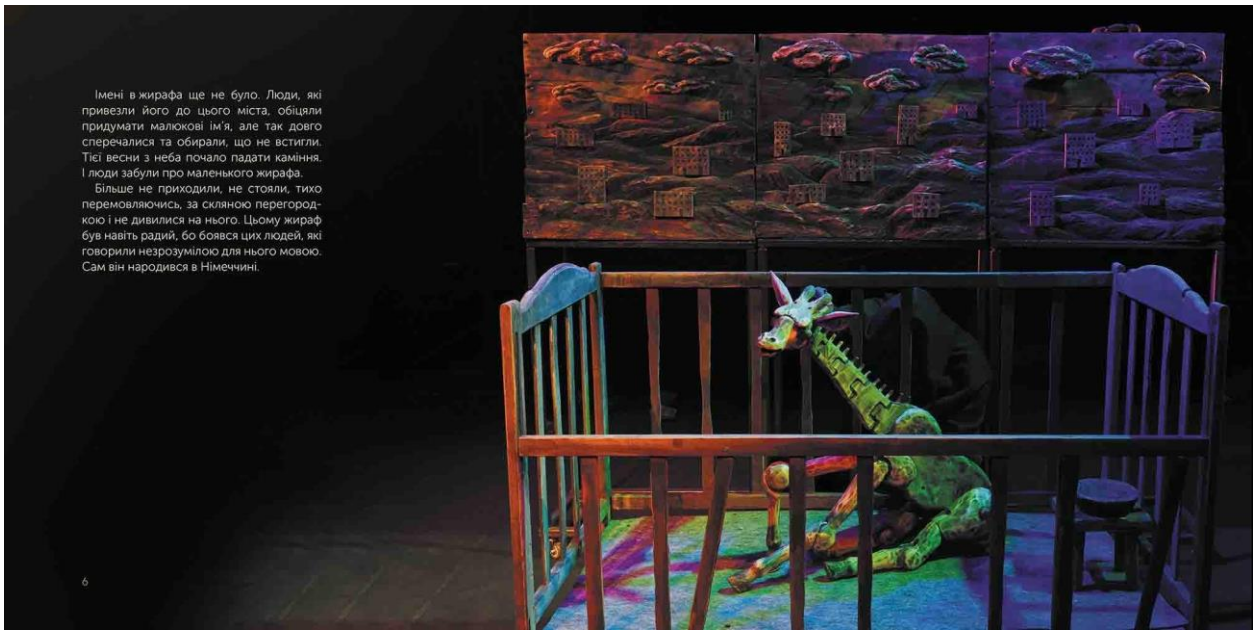
98. Зоркін К., Величко Н.,(дизайн), обкладинка до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.

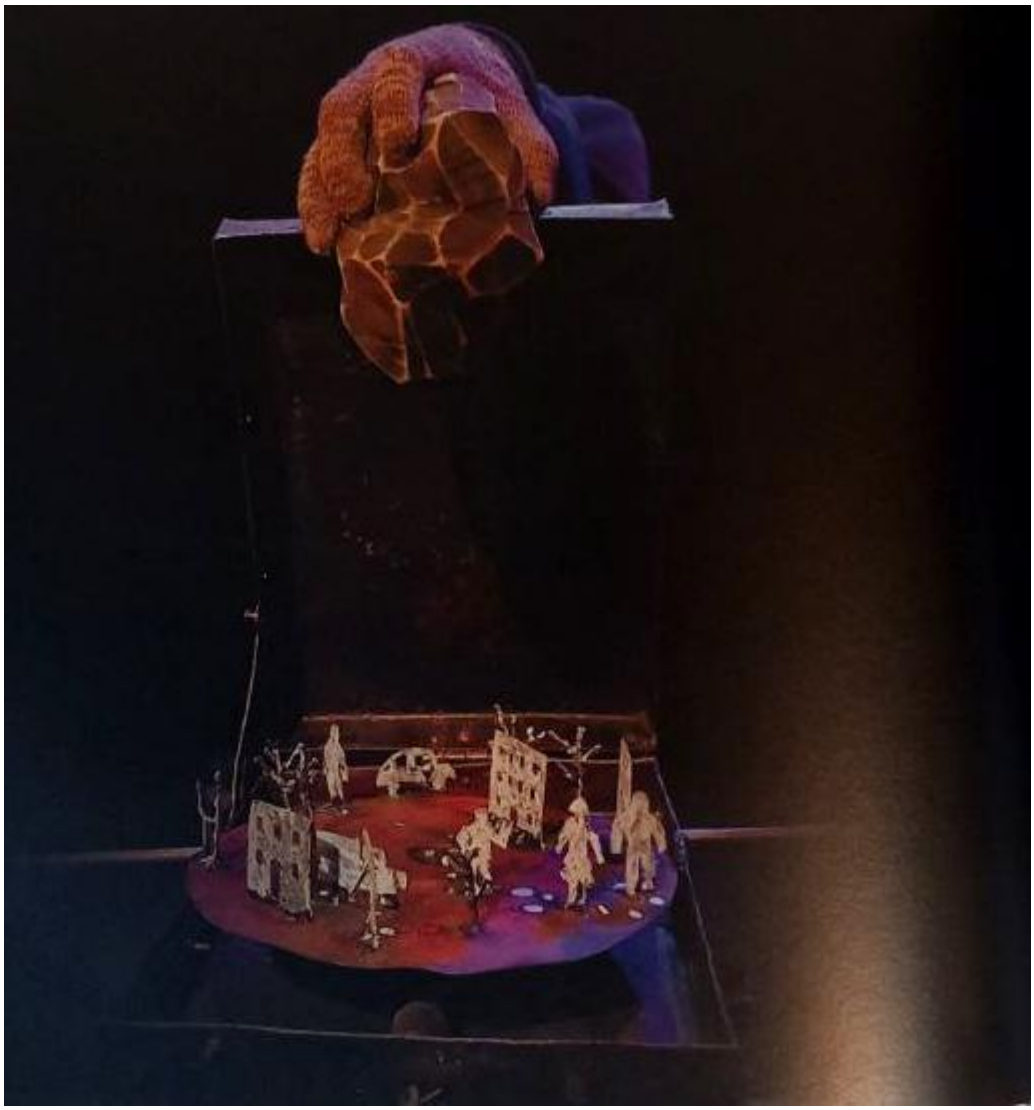
99. Зоркін К., Величко Н.,(дизайн), Лизогуб К., (фото), ілюстрація до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.

100. Зоркін К., Лизогуб К., (фото), Величко Н.,(дизайн), ілюстрація до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.

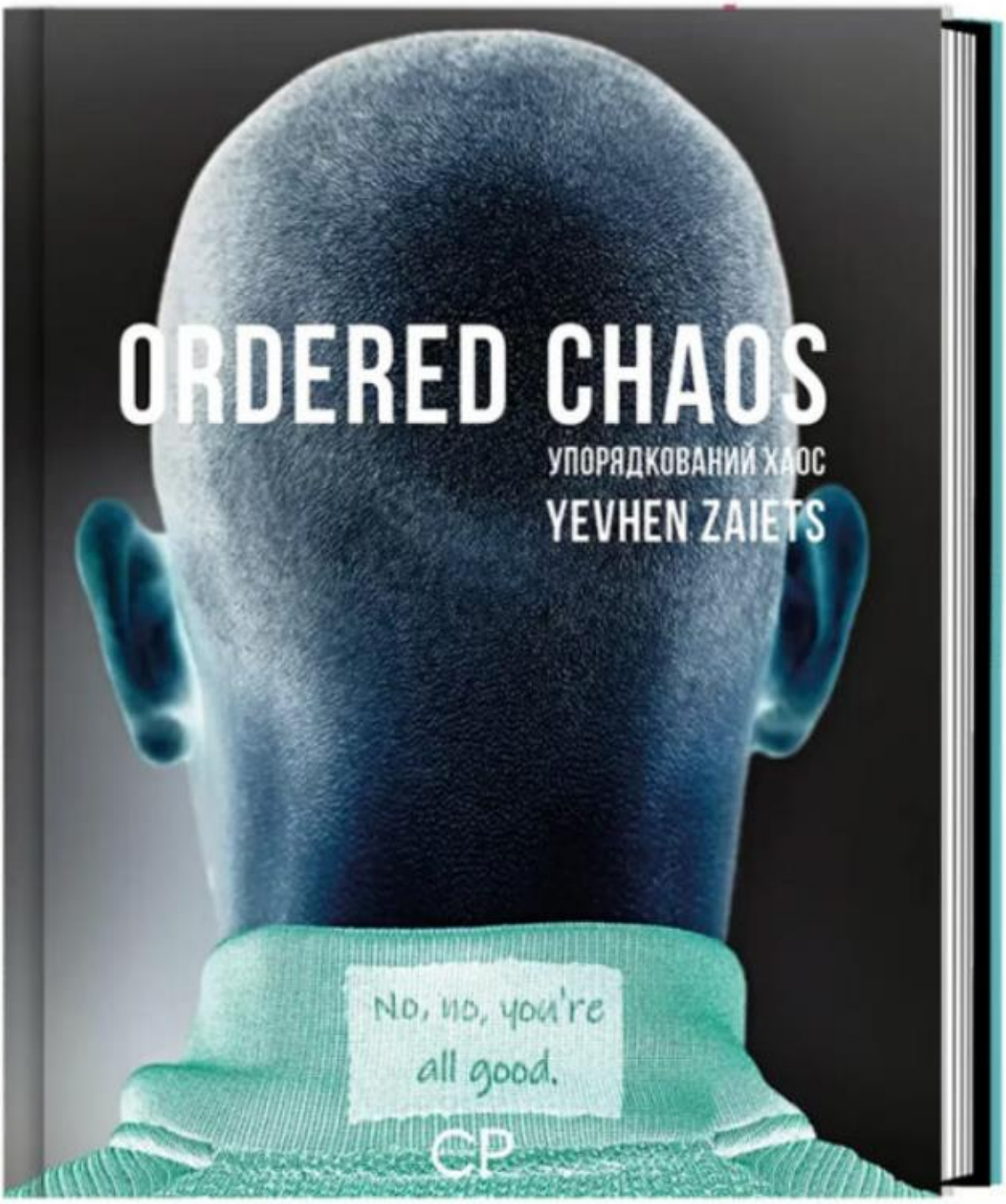
101. Зоркін К., Лизогуб К., (фото), Величко Н.,(дизайн), ілюстрація до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.

102. Зоркін К., Лизогуб К., (фото), Величко Н.,(дизайн), ілюстрація до видання “Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни”, 2023р.

103. Некрасов М., (фото, дизайн) ілюстрація до арт-буку “Ехо війни у 36 кадрах”, 2023р.

104. Заєць Е., обкладинка видання «Ordered Chaos / Упорядкований хаос», 2023р.

105. Заєць Е., ілюстрація до видання «Ordered Chaos / Упорядкований хаос», 2023р.

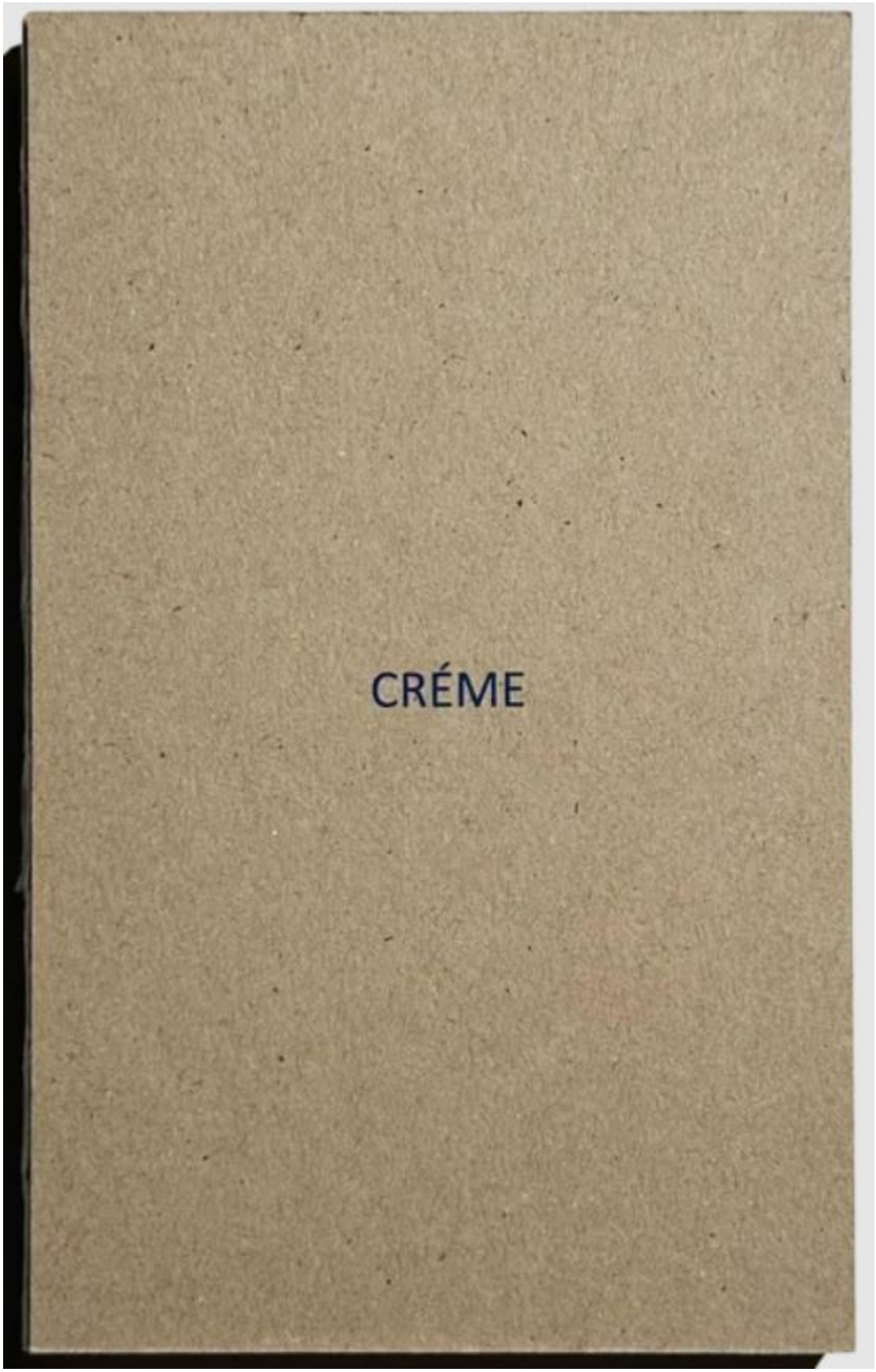
106. Зіверт М., Студія “Сері/Граф”(Іваненко Г., Полосіна Є.), обкладинка видання “ВПО. Вдруге переміщена особа”, 2023р.

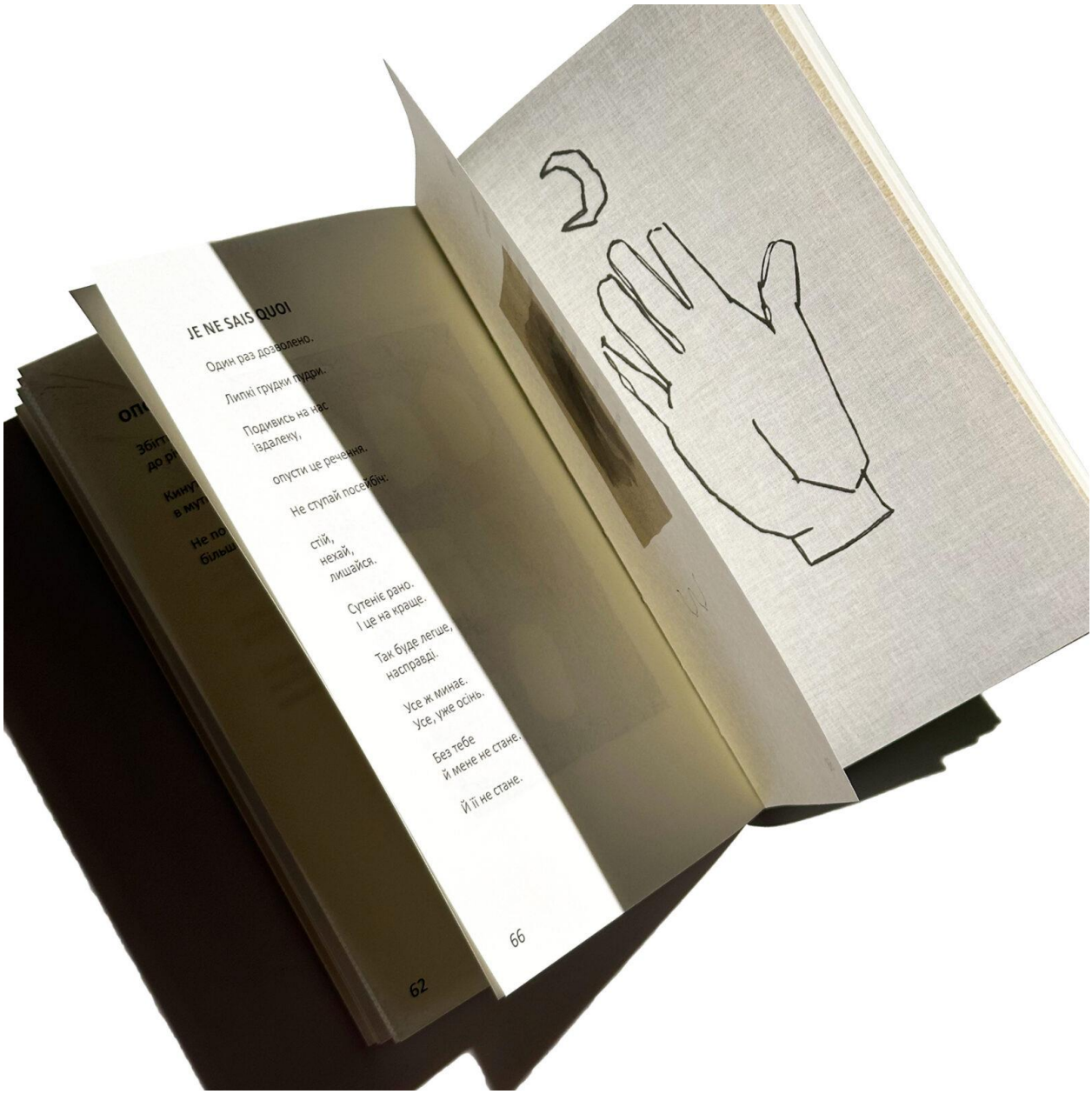
107. Зіверт М., Студія “Сері/Граф”(Іваненко Г., Полосіна Є.), ілюстрація до видання “ВПО. Вдруге переміщена особа”, 2023р.

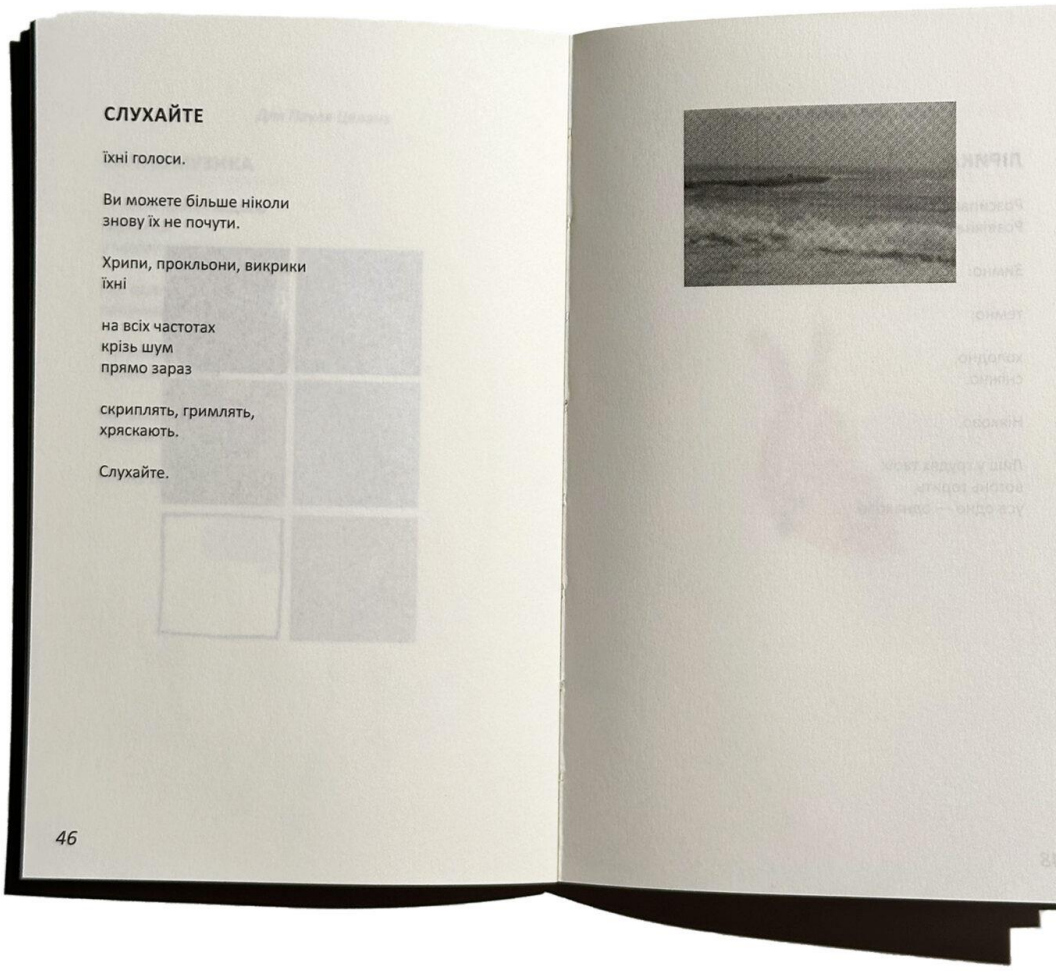
108. Алійник К., Чичасова Н., обкладинка артбуку “Колективні фантазії та восточные ресурсы”, 2023р.

109. Вергелес Г., обкладинка арт-буку “Crème” 2024р.

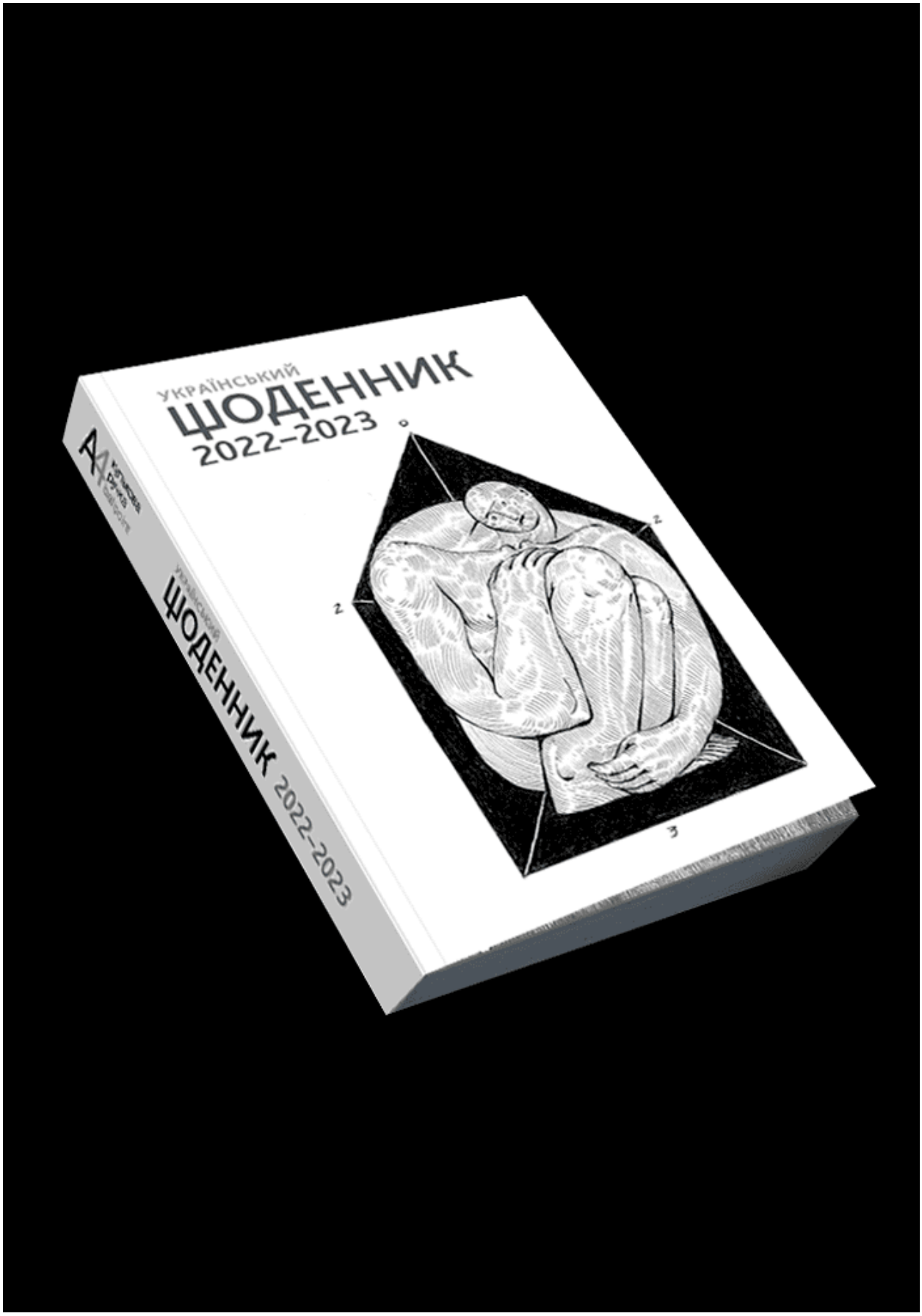
110. Вергелес Г., ілюстрація до арт-буку “Crème” 2024р.

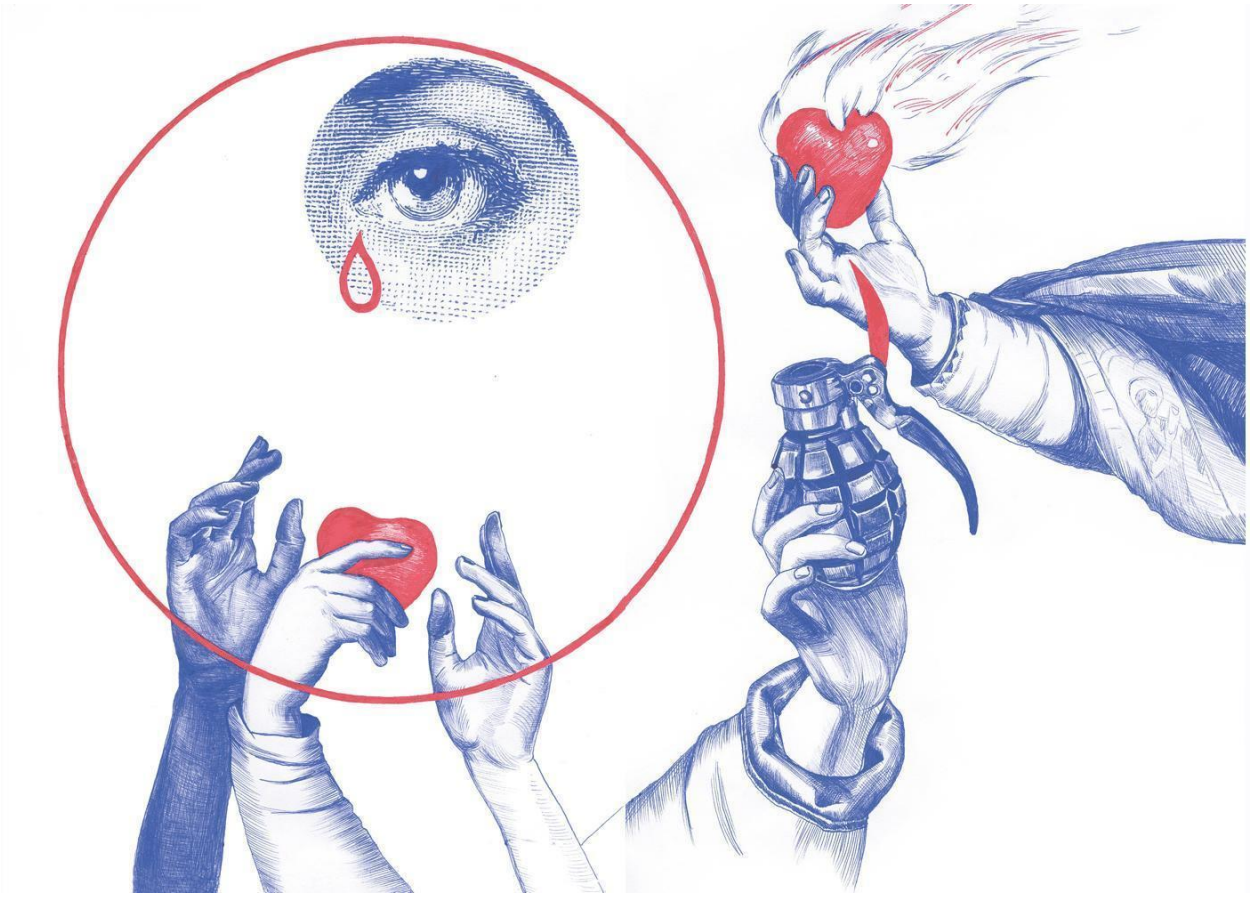
111. Бакін В.,(фото), Вергелес Г.,(дизайн), ілюстрація до арт-буку “Crème” 2024р.

112. Морозова О., ілюстрація до видання «Шепоти та крики. Голоси українських фотографок»,2023р.

113. Обкладинка альбому “Український щоденник 2022–2023”, 2023 р.

114. Dita Galas “Артефакти”, ілюстрація до видання “Український щоденник 2022–2023”, 2023 р.